

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME, HEGEMONYA VE WALL STREET’İ
İŞGAL ET HAREKETİ: NEO-GRAMŞİYAN BİR ANALİZ

Sinem TOPRAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME, HEGEMONYA VE WALL STREET'İ
İŞGAL ET HAREKETİ: NEO-GRAMŞİYAN BİR ANALİZ

Sinem TOPRAK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun ARIKAN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Harun ARIKAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2019

Sinem TOPRAK

ÖZET

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME, HEGEMONYA VE WALL STREET'İ İŞGAL ET HAREKETİ: NEO-GRAMŞİYAN BİR ANALİZ

Sinem TOPRAK

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN

Mayıs 2019, 84 sayfa

Kapitalist uluslararası ekonomik sistemde 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin, dünya çapında pek çok ülkenin ulusal ekonomilerinin büyüme hızlarında dramatik düşüş, hatta iflasa varan durgunluk, işsizlik oranlarında artış gibi sonuçları oldu. Bu ve bundan önceki yapısal krizler nedeniyle sarsılan ve sorgulanan, neoliberal küreselleşmenin temsilcisi ABD'nin hegemonyasına, karşıt-hegemonik meydan okuma New York'un finans merkezinde 2011 yılı Eylül ayında "Wall Street'i İşgal Et! (Occupy Wall Street-OWS)" protestoları ile başlatıldı. Temel isteklerinin sosyal adalet olduğunu vurgulayarak kendilerine biz %99'uz diyen protestocular, ABD'nin %1'ini oluşturan en zenginlerini protesto ediyordu. Bu çalışmada, OWS hareketi ile ABD sivil toplumunda hegemon neoliberal düzenden duyulan rahatsızlığın dile getirilmesinin, özgürleştirici güçlerin kültürel değişim için vereceği uzun soluklu bir mücadele ile alternatif dünya düzeninin kurulmasının başlangıcı olacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda hareket, mevcut düzenin sürdürülmesi kadar sivil toplumdaki dönüşüm mücadelesini de analizinin merkezindeki hegemonya kavramı ile açıklayan Neo-Gramşiyen Yaklaşım ile değerlendirilecektir. Ayrıca günümüz toplumsal hareketlerini politik ve kültürel boyutlarıyla birlikte değerlendiren, hâkim norm, kimlik ve egemenlik ilişkilerini eleştirel yaklaşımla analiz eden Yeni Toplumsal Hareketler Teorisinden de faydalanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Occupy Wall Street (OWS), Antonio Gramsci, Neo-Gramşiyen Yaklaşım, Hegemonya, Yeni Toplumsal Hareketler.

ABSTRACT**NEOLIBERAL GLOBALIZATION, HEGEMONY AND OCCUPY WALL
STREET MOVEMENT: A NEO-GRAMSCIAN ANALYSIS****Sinem TOPRAK****Master Thesis, Department of International Relations****Supervisor: Asst. Prof. Marella BODUR ÜN****May 2019, 84 pages**

The 2008 economic crisis in the capitalist international economic system resulted in a dramatic decline in the growth rate of national economies of many countries around the world, an economic stagnation that almost led to bankruptcy and a rise in unemployment rates. The counter-hegemonic challenge to the hegemony of the US, the main promoter of neoliberal globalization, began in September 2011 by the Occupy Wall Street (OWS) protests. Emphasizing that their basic demands were about social justice presenting themselves as “We are 99%” the movement participants protested the richest 1% of the US. This study argues that the emergence of such a challenge of hegemon neoliberal order through the OWS movement in the US can be considered as the beginning of an alternative world order which can only be established by a long-lasting struggle for cultural change of the emancipatory social forces. In this context, the movement is analyzed within the framework of Neo-Gramscian approach, which puts the concept of hegemony at the center of its analysis. Furthermore, the study examines the OWS movement by employing the theoretical tools provided by the New Social Movement Theory which focuses on both the political and cultural dimensions of new social movements and the way they challenge the prevailing norms, identities and power relations.

Keywords: Occupy Wall Street (OWS), Antonio Gramsci, Neo-Gramscian Critical Theory, Hegemony, New Social Movements.

ÖN SÖZ

OWS hareketi üzerine Neo-Gramşçıyan değerlendirme ile tez çalışması yapma fikri danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Marella Bodur Ün'den aldığım Uluslararası İlişkiler Teorileri dersi ile Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler dersi sayesinde kafamda oluştu. Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler dersinin ödevinde güncel bir toplumsal hareket olarak incelediğim ABD'de ortaya çıkan OWS hareketinin hegemon karşıtı söylemleri dolayısıyla Neo-Gramşçıyan Eleştirel Teori ile daha iyi açıklanabileceğini fark edince danışmanımın da teşviki ve kıymetli yönlendirmeleri ile bu konuyu tez çalışması haline getirdik. Neo-Gramşçıyan Eleştirel Teori ile Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi'nin ortak noktalarını keşfedip bu iki teori yardımıyla, ABD'nin hegemonyasına karşıt duruşları ve söylemleri ile heyecan veren OWS örnek olayını incelediğimiz tez çalışması ortaya çıktı.

Bu çalışma sırasında sabrı, desteği, paylaştığı görüşleri, yönlendirmeleri, katkıları ve değerli zamanından ayırdığı için danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Marella Bodur Ün'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine derslerinde kendisinden çok şey öğrendiğim, tez çalışmasına değerli görüşleri ile katkılarını esirgemeyen ve tez savunmam için değerli zamanını ayıran Sayın Prof. Dr. Harun Arıkan'a teşekkür ederim. Yine Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Balkan Şahin hocama değerli zamanını ayırıp tez savunmasına katılmayı kabul ederek yaptığı katkıları ve paylaştığı görüşleri için teşekkürlerimi sunuyorum. Hayatım boyunca her zaman yanımda olan, her konuda destek veren, eğitimim için teşvik eden, hayat görüşlerimin kaynağı babam, annem ve kardeşime ayrıca teşekkür ediyorum. Yine her zaman yanımda olan, desteklerini esirgemeyen başta Dr. Aslı Uysal, Cansu Güney ve Murat Çınkır olmak üzere tüm aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. En büyük teşekkürü de bugün eğitilmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilen, toplumda bir yer edinebilmiş bir kadın olarak, bunu ülkenin kuruluş döneminde fikri mücadeleleri ve ilgili hukuksal düzenlemelerle biz kadınlara sağlamış olan Atatürk'e ve mücadele arkadaşlarına borçluyum. Dünya görüşlerimin oluşmasında büyük katkı sahibi olan Karl Marx ve Antonio Gramsci gibi büyük düşünörlere de ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
KISALTMALAR	vi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi ve Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	6
1.5. Araştırmanın Yöntemi	6
1.6. Tez Planı	7

BÖLÜM II

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK VE HEGEMONYA

2.1. Uluslararası Ekonomi Politğin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri ve Önemi	8
2.2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuramlar	12
2.2.1. Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori.....	13
2.2.2. Neo-Gramşçıyan Eleştirel Teori ve Hegemonya.....	17
2.2.2.1. Devlet-Sivil Toplum İlişkileri, Hegemonya ve Karşıt-Hegemonya	30
2.2.3.Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi	38

BÖLÜM III

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE HEGEMONYA

3.1. Küreselleşmenin Boyutları ve Hegemonya ile İlişkisi	44
--	----

BÖLÜM IV**WALL STREET’İ İŞGAL ET HAREKETİ VE NEO-GRAMŞIYAN ANALİZ**

4.1. Hareketin Arka Planı	53
4.2. OWS Hareketinin Yapısı ve Hedefleri	60
4.3. OWS Hareketinin Neo-Gramşiyen Bakış Açısıyla Değerlendirmesi	64

BÖLÜM V**SONUÇ VE ÖNERİLER****72**

KAYNAKÇA.....	75
ÖZGEÇMİŞ	83

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

GT: Geleneksel Teori

NIEO: New International Economic Order (Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen)

OWS: Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et)

UEP: Uluslararası Ekonomi Politik

Uİ: Uluslararası İlişkiler

UÖŞ: Ulus-Ötesi/Çok Uluslu Şirketler

YTH: Yeni Toplumsal Hareketler

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi ve Konusu

Uluslararası ekonomi politiğin yapısında geçen yüzyıl içerisinde değişim olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kapitalist uluslararası ekonomi politik çerçevesinde ilk değişim II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Bretton Woods Konferansı ile gerçekleşmiştir. İki savaş arası dönemde devletler uyguladıkları korumacı politikaları değiştirmiş, bu konferans sonucu kurulan kurumlardan biri olan IMF'ye üye tüm ülkelerin para birimleri dolar cinsinden ifade edilmiş ve dolar da altına endekslenerek sabit kur sistemine geçilmiştir. İkinci değişim ise 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birlikte yaşanmış, önceki dönemin sabit kur sistemi, esnek ve dalgalı kurlardan oluşan bir para sistemine dönüşmüştür. Ayrıca, 1920'lerden itibaren ölçek ekonomileri içinde standartlaşmış kitlesel üretim olarak tanımlanabilecek olan Fordist tarzdaki üretim sisteminden 1970'lerle birlikte esnek ekonomik yapılar içinde daha küçük ölçeklerde ve daha özellikli ürünlerin üretimine fırsat tanıyan Post-Fordist tarzda üretime geçilmiştir.

Yeni dönemin, Washington Konsensüs'ü (1989) yoluyla işleyen neoliberal küreselleşme ile birlikte desteklenerek devam ettiği söylenebilir. Buna paralel olarak Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde de hâkim durumda bulunan pozitivist ve devletçi söylemleriyle Realist teoriye 1980'li yıllardan itibaren ciddi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Çeşitli yönlerden geliştirilen eleştirel teoriler bulunmaktadır, ancak bu tez çerçevesinde özellikle Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Teori ve Neo-Gramşciyan Eleştirel Teori ana savlarına ve anaakım Uİ kuramlarına yönelttiği eleştirilere odaklanılacaktır. Çeşitli eleştirel teoriler tarafından uluslararası ilişkilerin sadece devletlerarası ilişkilerden ibaret olmayıp devlet/sivil toplum ilişkilerini de içerdiği ileri sürülmüştür. Ulus devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmek için girişecekleri iş birliğinin uluslararası kurumlar aracılığıyla olabileceği ve hegemon devletin gücünün azalmasından sonra da dünya düzeninin yeniden üretilmesinin bu uluslararası kurumlar yoluyla sağlanacağı şeklindeki devletçi yaklaşımın iktidar ile egemenlik olguları arasındaki ilişkileri yeterince açıklayamayacağı ileri sürülmüştür. Dünya düzeninin ekonomik ve ideolojik yönlerini analizin merkezine taşıyan Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramının Uİ disiplinine kazandırılması bu noktada önem taşımaktadır.

Uİ teorisini Robert Cox'un, teorik kısımda detaylıca incelenecek olan Gramsci'nin ortaya koyduğu kavramlar ile Uİ'de geliştirdiği yaklaşım, (farklı biçimleriyle) devletin, üretimin toplumsal ilişkilerinden türeyen toplumsal sınıfların/toplumsal güçlerin ve dünya düzeninin tarihsel eklemlenme tarzlarını, aslında hegemonyanın nasıl işlediğini anlamaya çalışmaktır. Cox'a göre dünya düzeninin kurulması/üretilmesi ve yeniden üretilmesi için gerekli olan en önemli şey, Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kavramıdır. Buna göre "hegemonya hem iktidarı hem de bu iktidarın rıza yoluyla yeniden üretimini, sonuçta bir düzenin kurulmasını ima eder" (Keyman, 2004, s.244). Hegemonya kavramı içinde iktidarın üretilmesi kadar, yeniden üretilmesi için gerekli rızanın kazanılması da önemlidir. Mevcut dünya düzenini anlamada ve neoliberal küreselleşmenin özellikle ideolojik, kültürel ve ekonomik yönlerini analiz etmede hegemonya kavramı bize yardımcı olacak temel kavramdır.

Ana hatları belirtilen Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori'ye, 2011 yılının Eylül ayında ABD'nin New York şehrinin Wall Street finansal bölgesinde ortaya çıkan Wall Street'i İşgal Et! (Occupy Wall Street-OWS) adındaki, çalışmanın örnek olayını teşkil eden protesto hareketini analiz ederken başvurulacaktır. Bu harekette sosyal adalet taleplerini vurgulayarak neoliberalizmin hegemonyasına karşı çıkan ve kendilerine biz %99'uz diyen protestocular, ABD'nin %1'lik kesimini oluşturan en zenginlerini protesto ediyordu. Bu araştırmanın problemini, hegemon neoliberal düzenin merkezi konumundaki ABD'de ortaya çıkan bu protesto hareketinin, Neo-Gramşiyen bakış açısıyla özgürleştirici toplumsal güçlerin hegemonik bilinçle verecekleri kültürel mücadele ile sivil toplumda alternatif bir dünya düzeninin kurulmasına doğru evrilebilme potansiyeli oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 2011 yılında ABD'de, ortaya çıkan Wall Street'i İşgal Et! (OWS) hareketinin nasıl ve niçin ortaya çıktığını açıklamaktır. Bu bağlamda OWS hareketinin hegemonya karşıtı eylem ve söylemleri Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori ışığında analiz edilecektir. Bu teorinin ortaya koymuş olduğu, dünya düzenin üretilmesi ve yeniden üretilmesinde büyük önem arz eden hegemonya kavramı, OWS hareketinin hegemonyanın merkezindeki karşıt-hegemonik duruşunu inceleme ve anlama noktasında önemli katkılar sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (*New International Economic Order* - NIEO) olarak adlandırılan neoliberal düzenden duyulan rahatsızlığın karşı-hegemonik bir toplumsal hareket şeklinde OWS hareketi ile hegemonyanın merkezi ABD’de ortaya çıkışının önemi vurgulanmaktadır.

OWS hareketi neoliberal düzenden duyulan rahatsızlığa yönelik protestoların ilki değildir. Daha önce 1999’da Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü’nün toplantısına ve 2000’de Washington, DC’de IMF ve Dünya Bankası’nın toplantılarına yönelik, bu kurumların neoliberal küreselleşmenin unsurları olmaları dolayısıyla protestolar düzenlendi. Bu protesto hareketini Stephen Gill (2000) Neo-Gramşiyen bakış açısıyla analiz etmiştir. Demokratik gelişme ve insan hakları kadar insanlığın güvenliği ile ilgili olan yeni tip siyasal aktörlerin ortaya koyduğu kolektif eylemlerin yeni biçiminin geleneksel şekilde kurumsallaşmış siyasal partiler yerine küresel olarak birbirine bağlı bir yapılanma içinde olduğu söylenebilir. Gill (2000, sf.140), bu küresel olarak bağlı yapılanma içinde küresel çözümler üreten kolektif eylemlerin, yerel koşullardan beslenen kimlikleriyle farklılıklara saygılı bir yaklaşım göstererek postmodern Prens şeklinde bir parti örgütlenmesi ortaya koyabileceğini tespit etmiştir.

Benzer şekilde Meksika’da bürokratik otoriterlik ve devlet korporatizmi ile desteklenen ithal ikameci endüstrinin yerine 1970’lerden itibaren neoliberal birikim stratejisinin geçmesi sürecinde üretim ilişkilerinin yeniden yapılanması ve toplumsal güçler arasındaki mücadele ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal mücadelelerden 1990’larda Zapatista hareketi gibi gerilla ayaklanmaları şeklinde protestoların ortaya çıkmasını, Morton (2003b) Neo-Gramşiyen teoriye başvurarak pasif devrim kavramı ile açıklamıştır: Meksika Devrimi’nden sonra devlet ve sınıf oluşumu sürecinde hâkim durumdaki sermaye sınıfı neoliberal hegemonya için ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını Ulusal Dayanışma Programı gibi projeler yoluyla liberalleştirmiş ve böylece Meksika devletinin dağılmasının yerine pasif devrimle modernleştirilmesini sağlamıştır (645-646).

Wall Street’i İşgal Et hareketi ile ilgili literatürdeki çalışmaların çeşitli bakış açılarına sahip olduğunu söyleyebiliriz. OWS üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı toplumsal hareketler bağlamında OWS’yi ele almıştır. Yangfang (2012), OWS üzerine medya yazılarından/raporlarından yola çıkarak bu toplumsal hareketin arka planını, sebeplerini, gelişimini ve sloganlarını ortaya koymuştur. Beyer (2012), OWS’de

katılımcıların dayanışma temelinde farklılıklar arasında birliği sağlamaları ile bir araya gelmelerinin önemine ve ezilenlerin yaşadığı sıkıntıların giderilmesinde siyasette, kurumlarda ve toplumsal yapılarda dayanışmanın somutlaşmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Pickerill ve Krinsky (2012), kapitalizmin yarattığı eşitsizliğe çare arayabileceğimiz vurgusu üzerinden bir kolektif eylem olarak OWS'yi ele almış ve siyasal önemi ile toplumsal hareketler yaklaşımı açısından teorik önemini ortaya koymaya çalışmıştır. Yine Juris, Ronayne, Shokooh-Valle ve Wengronowitz (2012) ırksal analiz yoluyla Boston'daki Occupy hareketinin yarattığı %99'luk çoğunluk üzerinden sistemdeki güç ilişkileri ve farklılıkları sisteme dâhil etmeme durumlarını analiz etmiştir. Tabb (2012) OWS'nin "Biz %99'uz" sloganıyla ortaya koyduğu eşitsizlik vurgusundan hareketle gelir, zenginlik ve güç eşitsizliğinin tekrar eden ekonomik krizlere sebep olduğunu ileri sürmüştür. Rohgalf (2013) OWS'nin meclisler şeklinde bir araya gelerek karar alma yöntemini benimsemeleri üzerinden hareketin demokrasiye vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Maharawal (2013) de yine OWS'nin herkesin katılımına açık meclislerde ortak karar oluşturma yoluyla demokratik karar alma süreçlerini ele almıştır. Xinning (2013), OWS'nin çoğu bankanın ve finansal kurumların aç gözlülüklerinin ve kurtarıma paketlerinin sebep olduğu sosyal adaletsizliğe ve eşitsizliğe yaptığı vurgunun Amerikan toplumunda önemli etki yarattığını ileri sürmüştür. Welty (2014) de OWS'yi toplumsal hareketler bağlamında ele alarak, günümüzde şiddet içermeyen bir direniş hareketi olarak önemini vurgulamıştır.

Toplumsal hareketler bağlamında OWS'yi ele alan çalışmaların bir kısmı Arap Baharı ve Seattle hareketi ile birlikte OWS üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Hatem (2012) OWS'yi Arap Baharı ile birlikte ele alarak katılımcılarını küresel bir aktör olarak çokluk kavramı çerçevesinde değerlendirmiş ve bu iki toplumsal hareketin dünyanın farklı bölgelerden neoliberal modellere verilen cevaplar olduğunu ileri sürmüştür. Balardini (2012) yine Arap Baharı ile OWS'yi birlikte değerlendirerek kapitalizme karşı bu toplumsal direniş hareketlerinin, kapitalizmin sömürü düzenine kitlesel olarak karşı çıkarak daha insancıl ve sürdürülebilir bir topluma doğru devrimci bir dönüşüm fırsatı sunduğunu vurgulamaktadır. Kerton (2012) da Arap Baharı ile OWS'yi birlikte ele almıştır. Özellikle Mısır'daki ayaklanmanın OWS hareketinin başlaması ve şekillenmesinde temel bir rol oynadığını, Mısır'daki yeni siyasal özelliğin özgürleştirici olanakları yoluyla OWS'nin kararlarının müzakere edildiğini iddia etmektedir. Rowe ve Carroll (2014) ise OWS'yi Seattle hareketi ile birlikte ele

olarak Kuzey Amerikan Solu'nun hareket dinamizmi bilinciyle daha büyük başarılar kazanabileceğini ileri sürmüştür.

Bir kısım çalışmalar toplumsal hareketler üzerinde medyanın etkisini göz önünde bulundurarak OWS'yi ele almıştır. Iranzo ve Farne (2013) eşitsizliğe karşı küresel direniş fikri etrafında birleşen protesto hareketlerinin sosyal medyayı kullanarak örgütlenmelerine ve sosyal medya üzerinden bilgi almalarına rağmen insanların medya gruplarının haberlerine itibar etmelerini göz önünde bulundurarak ana akım medyanın OWS ve İspanya'daki 15M Öfke Hareketi'ni nasıl ele aldıklarını ortaya koymaktadır. Jensen ve Bang (2013), OWS katılımcılarının Twitter'da kullandıkları dil üzerinden siyasal kimliklerinin analizini yapmış ve farklılıkların kabulü anlamında bir siyasal dayanışma temelli yeni siyasal kimlikler ortaya konduğunu ileri sürmüşlerdir. Tremayne (2014) dijital çağda sosyal medyanın gücünü vurgulayarak OWS'nin Twitter üzerinden nasıl bir ağ içinde bağlantı kurup organize olduklarını incelemiştir.

OWS üzerine yapılan iki çalışma ise Neo-Gramşiyen bakış açısıyla analizler yapmıştır. Jan Rehmann (2013) çalışmasında hareketin lidersiz ve partisiz yapısının Gramsci'nin organik aydınlara atfettiği liderlik yapma beklentisi ve karşıt-hegemonik bloğun inşası için parti örgütlenmesine verdiği önem ile çeliştiğini tespit etmiştir. Ayrıca karşıt-hegemonik etkinlikler için kullanılmakta olan Zuccotti Park ve diğer işgal edilen meydanlardan göstericilerin çıkarılması ile hegemonik aygıtın uzamsal merkezlerinin kaybedilmesinin hareketin etkisini kırdığını, meclisler yoluyla pratiği yapılmaya çalışılan doğrudan demokrasinin -devam edebilseydi- ekonomik demokrasiye evrilebilme potansiyelini ortaya koymuştur.

Briziarelli ve Guillem (2014) de çalışmalarında Gramsci'nin sivil toplum ile siyasal toplumun bir arada devleti oluşturduğu bileşik devlet (*integral state*) kavramı üzerinden OWS protestocularının, hegemonyanın sürdürülmesinde devletin zorlayıcı işlevini göz ardı ederek sadece mevzi savaşı stratejisi ile sivil toplumda mücadeleye yönelip tüm toplumdaki dönüşüm amacı için etkisiz bir mücadele verdiklerini ve asıl mücadelenin siyasal topluma yönelik yapılması gerektiğini ileri sürmekteler. Yine lidersiz ve ideolojisiz organizasyon ile geleneksel örgütlenme modelini reddetmelerini bilinçli bir tercihleri olduğunu nitelemişlerdir.

Bu çalışmada ise neoliberal düzenden duyulan rahatsızlığın karşıt-hegemonik bir toplumsal hareket şeklinde OWS hareketi ile hegemonyanın merkezi ABD'de ortaya çıkışı Neo-Gramşiyen bakış açısı ve Yeni Toplumsal Hareketler teorisi birlikte ele alınarak analiz edilmektedir. Önemli bakış açısı farklılıklarının yanı sıra iki teorinin de

(1) mevcut toplumsal düzenden duyulan rahatsızlık ile bir toplumsal değişim/dönüşüm ihtiyacına yaptıkları vurgu, (2) hâkim toplumsal kodlara eleştirel bir yaklaşım ile bu kodların alternatiflerini yaratma çabası, (3) bu vesileyle aslında alternatif/karşıt-hegemonik bir düzen (tarihsel yapı/tarihsel blok) için mücadele edilmesi gerekliliğini ortaya koymaları, (4) bunun için temel mücadele alanı olarak sivil toplumu görmeleri ve (5) kültür olgusuna önem vermeleri gibi savlarının örtüşmesi ile iki teori bir araya getirilerek analiz yapılmaktadır. Neo-Gramşiyen Teori'nin, mevcut dünya düzenini anlamada ve alternatif dünya düzeni için sivil toplumda verilecek mücadelede önem verdiği temel kavram hegemonyadan yararlanılmıştır. Böyle bir mücadele ile karşıt-hegemonik düzenin kurulabilmesinin, üretimin toplumsal ilişkilerinden türeyen toplumsal güçlerin hegemonik bilinç seviyesinde mücadele vermesinin gerekliliğini ortaya koyması çalışmanın bir diğer önemli noktasıdır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Neo-Gramşiyen hegemonya kavramının bize tanıdığı anlama ve açıklama imkânları ile karşıt-hegemonik OWS hareketinin incelendiği bu çalışmanın iki sınırlılığı bulunmaktadır. İlk sınırlılığı örnek olay olarak ele alınan, ABD'de gerçekleşen OWS protestolarının ekonomik kısıtlar nedeniyle yerinde incelenmesi yerine literatür taraması yöntemi ile araştırılmasıdır. Bir diğer sınırlılık çalışma içinde de bahsi geçen ve OWS ile yakın zamanda farklı ülkelerde ortaya çıkan ve hegemonya karşıtı duruşları olan toplumsal hareketleri bir bütünlük içinde incelemek yerine zaman kısıtı ve bilimsel araştırma yapmanın getirdiği pratik kısıtlar dolayısıyla sadece OWS'nin -hegemonyanın merkezinde ortaya çıkması sebebiyle- tercih edilmesidir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu tezde örnek olay çalışması ve onu destekleyici olarak literatür taraması yöntemleri kullanılmaktadır. Teorik temeli oluşturan kitaplar ve makaleler birincil ve ikincil kaynaklar olarak kullanılmaktadır. Ayrıca örnek olay çalışması olan OWS hareketinin incelemesi için yine kitap, gazete, dergi, makaleler ile internet sitelerinde yayınlanan yazılar ve güncel gelişmelerden yine birincil ve ikincil kaynaklar olarak yararlanılmaktadır.

1.6. Tez Planı

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, başta Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori olmak üzere Uİ disiplini içindeki eleştirel teorilerden Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Teori ile çalışmanın örnek olayını açıklamamızda bize yardımcı olacağını düşündüğümüz Yeni Toplumsal Hareketler (YTH) Teorisi ayrıntılarıyla incelenecektir. İki teorinin de mevcut toplumsal düzene ve hâkim toplumsal kodlara sivil toplumda bir alternatif oluşturma çabası içinde olması, bu ortak noktalar üzerinden bir araya getirilmelerini olanaklı kılmaktadır. Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori, ağırlıklı olarak Robert Cox'cu bakış açısıyla ortaya konulduktan sonra bu teorinin sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiye bakışı değerlendirilecektir. Zira bir hegemonyanın veya karşıtının rıza ile kalıcı şekilde oluşması sivil toplum içerisinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun yapısı, sivil toplum içerisindeki ilişki ağları ve siyasal topluma karşılık gelen devlet ile ilişkileri önemlidir.

İkinci bölümde, kapitalizmin uluslararasılaşmasının bir başka ifadesi olan neoliberal küreselleşmenin ne olduğu ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik boyutlarıyla ele alınacak ve Neo-Gramşiyen hegemonya (kapitalizmin/burjuvazinin hegemonyası) anlayışını nasıl desteklediği, meşrulaştırdığı ve (işçi sınıfının ortaya koyması beklenen) karşıt-hegemonyanın oluşmasını rıza ve zorlama araçları ile nasıl engellediği ya da geciktirdiği eleştirileriyle birlikte ortaya konacaktır.

Üçüncü bölümde ise, mevcut dünya düzeninde karşıt-hegemonik bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkan OWS hareketi örnek olay olarak incelenecektir. Bu bölümde hareketin nasıl ortaya çıktığı, talepleri ve stratejileri incelendikten sonra karşıt-hegemonik yapısı Neo-Gramşiyen gözlükte değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken toplumsal hareket kuramlarından biri olan YTH teorisinden de faydalanılacaktır. Bu çalışmada OWS hareketi üzerinden neoliberal küreselleşme ile desteklenen kapitalist uluslararası ekonomi politik düzenden duyulan rahatsızlığa çözüm olarak özgürleştirici toplumsal güçlerin hegemonik bilinç ile sivil toplumu dönüştürerek alternatif bir dünya düzeni oluşturmalarının mümkün olduğu savunulmaktadır.

BÖLÜM II

ULUSLARARASI İLİŞKİLER, ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK VE HEGEMONYA

Bu bölümde çalışmanın teorik zemini ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda genel olarak dünya düzenine yönelik incelemede, özelde ise örnek olay incelemesinde ele alınacak olan OWS toplumsal hareketinin açıklanmasında temel teşkil ettiği düşünülen Uİ disiplini bünyesindeki ekonomi politik yaklaşım ile ideolojik boyutun incelenmesine temel sağlayacak olan hegemonya kavramı detaylı olarak ele alınacaktır. Burada ilk önce Uİ çalışmalarında giderek daha çok başvurulan ve ekonomi ile siyasetin birlikte değerlendirilmesini savunarak açıklamaları gerçeğe daha çok yaklaştırdığı düşünülen Uluslararası Ekonomi Politik (UEP)’ye üç ana akımın bakışları incelenecektir. Sonraki alt başlıkta, Uİ disiplininde son 30 yılda ortaya çıkmış olan eleştirel teorilere yer verilecektir. İlk önce hegemonya kavramı ışığında analizlerde bulunan Neo-Gramşiyen teori ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Ayrıca, bu teorinin anlaşılmasını desteklemek için, temel noktalarda Neo-Gramşiyen teoriyi etkilediği düşünülen Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Kuram ve özellikle 1960’lı yıllarla birlikte ortaya çıkan kolektif hareketlerin açıklanmasında klasik yaklaşımın yeterince açıklayıcı olamamasına cevaben ortaya çıkan, kimlik yönelimli olarak da bilinen ve kimi noktalarda Neo-Gramşiyen teoriyi destekleyici savları da bulunan YTH Teorisi diğer iki alt başlıkta incelenecektir.

2.1. Uluslararası Ekonomi Politğin Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Yeri ve Önemi

ABD’deki OWS hareketini Neo-Gramşiyen bakış açısıyla açıklayabilmek için; uluslararası ilişkileri anlama ve açıklama gayreti içerisinde önemli bir yer teşkil eden UEP’ye değinmek faydalı olacaktır.

Ekonomi politik için Petr Ivanovich Nikitin (2005, s.26), “toplumsal üretim ilişkilerinin, yani insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin bilimidir. Ekonomi politik, gelişmesinin farklı evrelerinde, insan toplumu içinde maddi malların üretim ve dağıtımını etkileyen yasaları gün ışığına çıkarır” demiştir. John Eaton da Vladimir Lenin’e atıfla, ekonomi politğin toplumsal üretimin tarihsel sistemlerinin

gelişmesini ele alan bilim olarak tanımlamıştır. Yine Eaton'ın David Ricardo'dan alıntı ile ekonomi politik için söyledikleri şöyledir:

Yeryüzünün ürünü, yani emek, makine ve sermayeyi birlikte kullanmakla yeryüzünden elde edilen şeylerin tümü, toplumun üç sınıfı, yani toprak sahipleri, bu toprağın işlenmesi için gerekli araç ve gereçlerin ya da sermayenin sahipleri ve emekleri ile toprağı işleyen işçiler arasında bölüşülür. Ancak toplumun değişik aşamalarında bu sınıflardan her birine toprağın toplam ürününden rant, ücret ve kar adları altında düşen göreceli pay çok farklı olacaktır... Bu dağılımı belirleyen yasaları saptamak Ekonomi Politğin temel sorunudur. (Eaton, 1996, s.13)

Ekonomi politik kısaca Friedrich Engels'in belirttiğı gibi “çağdaş burjuva toplumun teorik tahlilidir ve bu bakımdan gelişmiş burjuva koşullarını varsayar” (Marx, 2011, s.23). UEP ise ekonomi ile siyasetin karşılıklı etkileşimi ile ilgili olduğu (Woods, 2001, s.278) şeklinde tanımlanmıştır. Özetle UEP, tarihsel süreçte insan faaliyetlerinden ortaya çıkan üretim ve dağıtım ilişkilerinden türeyen ekonomik ve siyasi ilişkiler şeklindeki toplumsal ilişkileri uluslararası ölçekte inceleyen bir sosyal bilim şeklinde tanımlanabilir.

UEP'nin Uİ disiplini içerisindeki etkisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadarki süreçte Uİ içerisinde hâkim pozisyonda açıklamalar yapan Realist teoriye 1980'li yıllarla birlikte eleştirilerin gelmeye başlamasıyla artmıştır. 1970'li yılların başında Vietnam Savaşı yenilgisinin ABD ekonomisinde yarattığı olumsuz etkiler, OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını artırması ile yaşanan kriz, ABD dolarının altına dönüştürülebilirliğinin sona erdirilmesi ile birlikte Bretton Woods sisteminin çökmesi, gelişmekte olan ülkelerin bir NIEO ihtiyacını ortaya koymaları ve Keynesyen müdahaleci ekonomi politikalarından vazgeçilmesi gibi gelişmeler uluslararası ekonomi politğin günümüzdeki yerini hazırlamıştır (Özdemir, 2010, s.97; Kazgan, 2015, s.90; Woods, 2001, s.284).

UEP'nin Uİ disiplini içerisinde özellikle belirtilen dönemlerden sonra daha fazla öne çıkmasına “küreselleşme” tartışmalarının da yol açtığı söylenebilir. Neoliberal küreselleşme, realizmin ontolojik devletçiliğini ve yüksek politikaya ağırlık verişini tartışmalı hale getirmiştir. “Son yıllarda UEP, uluslararası (*international*) ve siyasi (*political*) olana gösterdiği ilgiyi eşit oranda ulus-ötesi (*transnational*) ve ekonomik alanlara da kaydırmıştır” (Hay ve Marsh, 1999, s.6). Aslında binlerce yıl öncesinde başladığı bilinen küreselleşme, “1970'lerin başlarından beri dünya çağındaki karşılıklı

bağımlılıkların ve küresel mübadelelerin ortaya çıkması, genişlemesi ve ivme kazanması” (Steger, 2006, s.58) ile Uİ literatüründe sıklıkla anılan kavramlardan biri haline gelmiştir.

Bu noktada, tanımlanmaya çalışılan UEP’ye Uİ içerisindeki üç geleneksel yaklaşımın bakış açısını incelemek gerekmektedir.

Liberallere göre “uluslararası politik ekonominin temel sorununun, ekonomik aktörlerin serbestçe (özgür iradeleri ekseninde) uluslararası değişim sistemleri inşa etmesinin şartlarını realize edecek en uygun iktidar yapılanmasını ve uluslararası örgütlenmeyi araştırmak olduğunu savlamak mümkündür.” (Özdemir, 2010, s.101). Liberallerin ekonomik ilişkilerle ilgili temel varsayımı ekonomik ilişkilerin işbirliğine (*cooperative*) bir diğer deyişle kazan-kazan oyununa yatkın olmasıdır. Liberallere göre devletin siyasi müdahalesi olmaksızın serbest ticaret ve sermayenin serbestçe dolaşımı vesilesiyle yatırım, en kârlı yere yönelecektir. Bu durum ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlüklerinden faydalanmaları için de yardımcı olacaktır. Rasyonel politika yapıcılarının rehberliğinde hükümet ve devletin “en ideal” seviyeye indirgenmiş rolleri ile piyasaların görece daha sakin ve çekincesiz hareketi sağlanmış olacaktır. Liberallere göre küresel düzeyde fiyatların, üzerinde kontrol/belirleme mekanizmasının olmadan, sadece arz ve talebe göre bir dengeye ulaşmasının “görünmez el” yoluyla hayata geçirilmesi beklenmektedir. Dünya ekonomisinde serbestçe birbirine dönüştürülebilir para birimleri ve serbest piyasalar üzerinden küresel toplumda malların ve hizmetlerin dağıtımının, “görünmez el” vesilesiyle gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Üretim için gerekli emek, sermaye, arsa gibi kaynakların arzı ve talebi piyasa koşullarına göre hareket etmekte serbesttir. Analiz seviyesi olarak aldıkları bireyin temel aktör olduğu bu gelenekte temel ekonomik amaç bireysel ve toplumsal refahtır. Temel aktör konumundaki, serbestçe hareket eden, bağımsız ve rekabet halindeki bireylerin karar alma sürecinde ekonomik hesaplamalarını, duygularından, tutkularından ya da batıl inançlardan bağımsız, “rasyonel” olarak aldığı varsayılmaktadır (Woods, 2001, s.285; Jackson ve Sørensen, 2013, s.166; Miller, 2008, s.18-21).

Analiz seviyesi olarak devletleri kabul eden realist/merkantilist geleneğe göre ise dünya ekonomisi, görece gücünü en yüksek düzeye çıkarma arayışında olan devletlerin arasındaki rekabet alanıdır. Böyle bir uluslararası sistemde devletlerin her biri hayatta kalma mücadelesi verir (Woods, 2001, s.285; Jackson ve Sørensen, 2013, s.164). “Liberal yaklaşımlara içkin refah türetimi amacı, merkantilist gelenekte yerini teritoryal devlet aracılığı ile sağlanacak güvenlik [askeri güç] kavramına bırakmıştır” (Özdemir,

2010, s.103). Bu geleneğe göre devletlerin amacı siyasi ve askeri gücü ile birlikte refah seviyesini de artırmak ve kazanacağı bu siyasi, askeri, ekonomik güç ile diğer devletlerden bağımsızlığını en üst seviyeye çıkarmaktır. Devletler arası rekabetin sıfır toplamlı oyun olarak tanımlandığı bu gelenekte devletler bahsedilen amaçlarına ulaşmak için stratejik sanayi alanlarında kendine yeterliliğini sağlama ve yeni stratejik yatırımlarına ek olarak ticari tarife ve teşvikler gibi ulusal ekonomi politikalarında korumacı önlemlere başvururlar. Rekabet ve çatışma halindeki devletler arası böyle bir sistem içerisinde devletlerin gücü birbirinden farklıdır. En güçlü devlet(ler), hegemonya, ittifaklar veya güç dengesi yoluyla sistemin temel kurallarını koyup uygulaması ve sınırlarını belirlemesinin yanında bu sistemin devamlılığını sağlayabildiği ölçüde istikrar ve düzeni kurmaktadır (Woods, 2001, s.285; Jackson ve Sørensen, 2013, s. 162-4).

Dünya düzenine ilişkin analizini sistem seviyesinde yapan Marksist gelenek, dünya ekonomisini Realist gelenek gibi bir rekabet alanı olarak kabul eder, ancak Marksistlere göre bu rekabet esas olarak devletler arasında değil ezenler/sömürenler ve ezilenler/sömürülenlerden oluşan sınıflar arasındadır. Marksistler bir üretim biçimi olan kapitalizmin, özellikle sını kapitalizmin geliştiği 19.yy'den günümüze dünya ekonomisinin itici gücü olduğunu; “ezenler” diye adlandırılan sınıfın üretim araçlarının (*means of production*) sahibi olan burjuva sınıfı olduğu, buna karşılık “ezilenler” diye adlandırılan sınıfın ise hayatta kalmak için satmak zorunda olduğu emeğinden başka sahip olduğu bir (üretim) aracı olmayan işçi sınıfı olduğunu kabul ederler. Kapitalistlerin/burjuva sınıfının amacı kârını en yükseğe çıkarmaktır. Bu amaca ulaşmak için oluşturdukları düzen, işçi sınıfını tahakkümleri altına almaları ile sağlanmıştır. Bu kapitalist düzen temel olarak, artı değer olarak tayin edilen, ödemesi yapılan saat ücretinden çok daha fazla süre çalışan işçi sınıfı üzerinden burjuvazinin kar elde etmesi üzerine kuruludur. Devletler ve hükümetler de, üretim araçlarının sahibi olan kapitalistlerin tercihlerini yansıtan, onları destekleyen politika tercihleri yapmaktadırlar. Bu nedenle de devletler arasındaki mücadele farklı ülkelerin burjuva sınıfları arasındaki ekonomi temelli mücadeledir (Woods, 2001, s.285-6; Jackson ve Sørensen, 2013, s.167-8). Ayrıca, Marksist gelenek her olgunun birbiriyle ilişkili ve bağlantılı olduğunu savunarak bütünlükçü bir yaklaşıma sahiptir. Tarih boyunca gözlenen farklı toplumsal oluşumları (*social formations*)/insan etkinliklerini(*human activities*) bu bütünlükçü, üretimin kendisini (emeği) merkeze almış üretim biçimleri (*modes of production*) kavramıyla açıklar (Miller, 2008, s.178).

Bu çalışmada, dünya düzenini anlamak için emeği merkeze alarak üretim biçimleri ile toplumsal oluşumları açıklamaya çalışan Marksist yaklaşımın bize daha kapsayıcı bir analiz çerçevesi sunacağı düşüncesiyle çizdiği genel çerçeve benimsenerek değerlendirmeler yapılacaktır.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuramlar

Uİ disiplinindeki mevcut tartışmalardan Realizm-İdealizm, Gelenekselci-Davranışsal ve paradigmalar-arası tartışmalara ek olarak 1980’li yıllarla birlikte Üçüncü Tartışma başlamış (Lapid, 1989, s.235) ve bu tartışmada Uluslararası Ekonomi Politik gibi perspektiflerin de alana yeni olanaklar açmaya başlaması ile birlikte Marksizm, Eleştirel Teori, Postmodernizm ve Feminizm gibi diğer yaklaşımlar tarafından anaakım teorilere önemli itirazlar ortaya konmuştur (Linklater, 1992, s.77).

Uİ disiplininde hâkim olan Realist teorinin eleştirisi için 1981 yılında yayınlanan -biri disiplin içinden, diğeri dışından- iki makale Uİ teorilerinin vardığı yeri göstermesi açısından önemlidir (Rengger ve Thirkell-White, 2007, s.4; Hoffman, 1987, s.236). Disiplin içinden yükselen eleştirel yaklaşım, Kenneth Waltz’un “Theory of International Politics” adlı eserinde yeniden dikkat çektiği Realizm’e bir eleştiri olarak Richard Ashley tarafından kaleme alınan “Political Realism and Human Interests” adlı makalede somutlaşmıştır. Alan dışından ise Robert Cox tarafından “Social Forces, States and World Orders” başlıklı makale kaleme alınmıştır. Her iki makale de Eleştirel Teori’nin gelişimine katkı sunmuş ve disiplinin epistemolojik temellerine yönelik eleştiriler için referans olmuştur (Hoffman, 1987, s.237). Ayrıca, her iki makalenin de temel aldığı kavramların Frankfurt Okulu kökenli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Uİ kuramında eleştirel teorilerden olan Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Kuram, Neo-Gramşçıyan Eleştirel Kuram ile çalışmanın örnek olayı OWS Hareketini açıklamamızda bize yardımcı olacağını düşündüğümüz YTH Teorisinin ayrıntılarına geçmeden önce bu teorilerin ortak sayılabilecek savlarından bahsetmek faydalı olacaktır.

Eleştirel teorilerin ortak savlardan ilki Uİ kuramının modernite projesinin bir parçası olduğu ve Uİ disiplininin Batı-merkezli olduğudur. Bu bağlamda Uİ teorileri içinde hâkim pozisyonda bulunan “Realizm’in devleti ayrıcalıklı bir aktör olarak kullanmasının nedeni ve sonuçları ancak modernite sorusunun sorulmasıyla çözümlenebilir” (Keyman, 2004, s.229). Bir diğer ortak nokta bilgi-iktidar-çıkarcılık

ilişkisinin kabulüne yöneliktir: “Teori her zaman birileri ve bir amaç içindir. Her teorinin, toplumsal ve siyasal zaman ve mekândan türeyen bir perspektifi vardır” (Cox, 1986, s.207). Bilgi üretiminin nasıl siyasal ve çıkar ilişkili olduğuna örnek olarak, disiplindeki hâkim Realist “Uluslararası İlişkiler kuramının uluslararası sistemi devletler-arası ilişkilere indirgemesinin belli bir dünya düzeninin hegemonyasının yaratılmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz” (Keyman, 2004, s.230). Bu durum aslında eleştirel kuramın iki görevini yansıtır: “hem kuramın nasıl bilgi-çıkart-iktidar ilişkili olduğunu gösterir, hem de alternatif bir dünya düzeninin kurulabilmesi için farklı bir perspektif sunar” (Cox, 1986, s.207-208). Son ortak özellik eleştirel teorinin kimliklerin varlığını ve kimlikler arası ilişkiyi UI kuramının temelinde/özünde kabul etmesidir: “Kuramın modernite projesine yerleştirimi ve bilgi-iktidar ilişkisinin tanınması, uluslararası sistemin işleyiş tarzının Batılı modern (erkek) kimliğin egemenliğinin kurulmasıyla olan ilişkinin tanınmasını sağlar. Eleştirel düşünce tarzı, bir taraftan UI’ye yeni bir demokratik vizyon getirmeyi amaçlarken, diğer taraftan moderniteyi sorunsallaştırma girişimindedir” (Keyman, 2004, s.230). Burada altı çizilen noktalar “hem uluslararası ilişkilerin toplumsal gruplar (kimlikler), devletler ve dünya düzeni arasında bir eklemlenme noktası olduğunu vurgulamak, hem de uluslararası sistemin gerçekten kapitalist, Batı-merkezci ve ataerkil bir kültürel yapıda olduğunu sergilemektir” (Keyman, 2004, s.231).

2.2.1. Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori

Eleştirel Teori, ağırlıklı olarak 1920’li ve 1930’lü yıllarda Frankfurt Okulu olarak bilinen Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nde Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm ve son dönemde de Jürgen Habermas gibi düşünürlerinin çalışmaları ile geliştirilmiş bir toplum teorisi.

Horkheimer, 1937’de yayınlanan “Traditional and Critical Theory” adlı makalesinde ilk kez Eleştirel Teori’den bahsetmiştir (Hoffman, 1987, s.232). Bu makalede Horkheimer Eleştirel Teori’nin şu iki özelliğini ortaya koymuştur. İlk olarak bilgi ve çıkar arasında bağlantı olduğu belirtilerek teorinin amacı ortaya konmuştur: bilginin varlığımızdan ayrı düşünülmemeyeceği, bu nedenle de toplumsal bir karşılığı olduğu belirtilmiştir. Eleştirel Teori’nin ikinci özelliği de Marksizm ile ilişkisi (daha doğrusu Marksizm’e eleştirisi) üzerinedir.

Eleştirel Teori'nin ilk özelliğinden yola çıkarak Hoffman'ın (1987) Horkheimer'dan GT'ye yönelik elde ettiği birtakım çıkarımlar bulunmaktadır. Ona göre sosyal bilimlerdeki GT doğa bilimlerindeki pozitivizmle benzer yaklaşımlar ortaya koymaktadır. GT bilgiyi, dünyayı tanımlama etkinliğinden türettiği ve akılcılığa dar bir bakış açısıyla yaklaşp bu akılcılığı da sorgulamadığı için, dünyanın neden bu halde olduğunu anlayamaz/tespit edemez. GT gerçekliği, içinde yaşanan toplumdan ve tarihsel gelişmelerden bağımsız olarak tarih dışı şekilde düşünmektedir. Bununla birlikte toplumu da bilimsel yöntemlerle keşfedilmeyi bekleyen gerçeklikler seti olarak görmektedir. Dünyayı sadece tanımladığı ve neden bu halde olduğunu sorgulamadığı için özgürleşme (*emancipation*) adına toplumda insan potansiyelinin gerçekleşmesiyle de ilgilenmediği, dolayısıyla bu durumu sorunsallaştırmadığı gibi, bu potansiyelin ortaya çıkmasına engel olacak her tür yöntem, yönetim ve denetimi uygulamaktadır. “Bu nedenle Horkheimer, [GT'nin dayanağı olan] deneycilik ve pozitivizmi, modern toplumdaki teknokratik eğilimlerin yükselmesi ve insan değerlerine kayıtsız gördüğü modern bürokratik devletin yükselmesiyle ilişkilendirmektedir. Horkheimer'ın değindiği sorun, insan potansiyelinin gerçekleşmesinin koşullarının nasıl yaratılacağıdır. Eleştirel teori sayesinde bu koşullar belirlenebilir ve geliştirilebilir” (Hoffman, 1987, s.233).

Bunun yanında, Horkheimer (2002) tarafından hâkim düşüncelerin, eylemlerin ve toplumsal koşulların kabulüyle yetinmeyen bir düşünsel ve pratik çaba (s.270) olarak nitelenen Eleştirel Teori için de şunlar söylenebilir: Eleştirel teori toplumun mevcut/hâkim kurallarının, eylem ve bilginin sınırlarının doğal, kaçınılmaz ve değişmez/değiştirilemez olduğu varsayımını reddeder, toplumsal çerçeveyi/ilişkileri verili kabul etmez. Aksine teorinin toplumun bir ürünü olduğu varsayımına dayanır ve toplumu dışardan gözleyerek anlamaya çalışır. Eleştirel Teori, GT gibi toplumu sadece tanımlayarak/açıklayarak mevcut düzenin yeniden üretilmesine çalışmaz, onu anlamaya ve değiştirmeye çalışır. Bu noktada Eleştirel Teori'nin amacının tanımlayıcı, dönüştürücü, yıkıcı ve (yeni bir toplum/düzen) inşa edici düşünsel ve toplumsal bir eylem ortaya koymak olduğu söylenebilir. Eleştirel Teori'nin gerçekliğe bakışının da GT'den farklı olduğunu yukarıda belirtmiştik: gerçekliği geleneksel bakış açısındaki gibi toplumsal kökeninden ve tarihsel bağlamından kopuk şekilde değerlendirmez. Eleştirel Teori için gerçeklikler/dünya tarihsel akış içinde toplumdaki kolektif eylemler ile belirlenmektedir. “Eleştirel teorinin temel problematiği akıl ve akılcılığın (*reason and rationality*) gelişmesidir ki bu akıl ve akılcılık insan yaşamının niteliği ile doğrudan

ilgilidir, aynı zamanda da bilginin tek dayanağı olarak bilimsel mantığın yükselmesini önlemektedir. Bu nispette teorinin kriterlerinde, işlevinde ve toplumla ilişkisinde bir değişim gerektirmektedir” (Hoffman, 1987, s.233).

Eleştirel Teori’nin ikinci önemli özelliği, Marksizm’e bakışı/Marksizm’e getirdiği eleştiri ile ilgilidir. Eleştirel Teori Marksizm’i kendisine başlangıç noktası olarak almaktadır, varılacak bir hedef değil. Geleneksel Marksizm’in aksine temel olarak odaklanılan şey toplumun ekonomik temeli/altyapı değil, kültür, bürokrasi gibi üstyapıya yöneliktir. Eleştirel teorinin savunucuları, çağdaş burjuva toplumunda işçi sınıfının, Marx’ın beklediği şekilde sınıf bilinciyle özgürleştirici dönüşüme öncülük yapacağı konusunda şüpheliler. Bu noktada günlük hayatın her alanına sızarak her şeyi birbirine benzeştirmeye yaradığı düşünülen, film, müzik, edebiyat, telefon, radyo, televizyon, reklamlar gibi kitlesel iletişimi sağlayan unsurlardan oluşan kitle kültürü ya da Adorno ve Horkheimer’ın (2010, s.163) deyişiyle *kültür endüstrisi* (*culture industry*) kavramı devreye girmektedir. Kültür endüstrisi yoluyla işçi sınıfı kapitalist düzen/burjuvazi tarafından sindirilmekte ve mevcut düzene karşı bu mülksüz sınıf artık bir tehdit oluşturmamaktadır. Bir diğer deyişle kültür endüstrisi düzenin kendisini her gün yeniden üretmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum Herbert Marcuse’in deyişi ile, büyük çoğunluğun, onun için bir alternatif düşünmeye başlayamayacağı tek-boyutlu bir toplum

Frankfurt Okulu kökenli Eleştirel Teori denildiğinde akla en çok gelen bir diğer isim Jürgen Habermas’tır. Horkheimer’ın, pozitivist epistemolojik eleştiri yoluyla yaptığı, geleneksel-eleştirel teori ikiliğine ve bilgi ile çıkarın ilişkisine vurgusunu Habermas da benzer şekilde yapmaktadır (Hoffman, 1987, s.234). Habermas, içerisinde değişim ve özgürleştirici dönüşüm olanağı ile bu olanağın kısıtlarını barındıran bir toplum anlayışı ve toplumsal düzenin doğası ile ilgili olan siyasetin bu klasik anlayışını yitirmesinden sonra dönüşerek önceden belirlenmiş bir iyi yaşam olanağı yaratımıyla ilgili olmaya evrildiğini ileri sürmektedir. “Habermas’a göre akıl (*reason*) özgürleştirici işlevini yitirmiş ve bilimsel ussallık (*scientific rationality*) ile birleşmiştir. Bilimsel ussallığın siyasetin merkezine oturması devletin teknik ve işlevsel bir araç olarak görülmesine, sivil toplumun da bireylere dışsal bir düzen fikrine dönüşmesine sebep olur” (Hoffman, 1987, s.234). Dolayısıyla siyasal problemler teknik/işlevsel problemlere indirgenmekte ve siyaset olayların arkasındaki özne ve nesnelere odaklanıp nedenlerle ilgilenir olmaktan uzaklaşmaktadır. Bilim ve teknolojinin de toplum imgesini güçlendiren ideolojik bir işlev kazanması ile teknokratik ideolojiler oluşmuştur. Bu

teknokratik ideolojilerde bireyler siyasal bilinçlerini kaybetmektedir. İdeoloji, toplumsal gerçeklik haline gelmiş ve klasik Marksizm'deki gibi bir karşıtlıkları kalmamıştır. “Bu nedenle Habermas, klasik Marksist kapitalizm eleştirisinden çok ideolojik eleştiriye odaklanmaktadır” (Hoffman, 1987, s.234). Bu noktada Adorno (1974), tarihsel/ekonomik gelişmelerle üretim araçlarının sahipleri ile işçiler arasındaki ilişkide kırılmanın arttığını ve sermayenin taleplerinin teknik uzmanlar yoluyla kontrol edildiğini, bunun da yeni tip yönetici uzmanlar yarattığını, bu yeni teknokratların da üretim araçlarının sahipleri ile işçiler arasındaki ilişkiyi gizlediğini belirtmiştir (s.193-194).

Habermas'ın Uİ disiplini içinde artan önemi Horkheimer'dan da esinlenerek Pozitivizm'in/modernitenin ortaya koyduğu bilginin bağımsızlığı savına yönelik eleştirisi ve buradan yola çıkarak bilgi ile çıkar arasındaki ilişkiyi vurgulamasındandır. Batı modernitesinin egemenliğini üreten ve yeniden üreten şey uluslararası sistemin yürürlükteki işleyiş mekanizmaları (araçsal ussallık) ile mevcut uluslararası sorunların (teknik bilgi) çözülmeye çalışılmasıdır. Buradaki teknik bilgi ile araçsal ussallık arasındaki ilişki, modernite projesini dolayısıyla mevcut düzenin devamlılığını sürekli desteklemektedir. “Eğer pozitivist bilgi üretim tarzı ile araçsal ussallık temelinde toplum üzerine inşa edilen egemenlik arasında bir bağlantı varsa, o zaman Uİ kuramındaki pozitivist egemenlik sadece yöntemsel bir sorun değildir: Aksine dünya düzeninin belli bir iktidar temelinde kurulma sürecine içseldir” (Keyman, 2004, s.232). Habermas'ın modern toplumu, bu şekilde, tüm topluma yayılmış bir araçsal ussallıkla yönetilen toplum olarak çözümlemesi uluslararası sistemin ve dünya düzeninin nasıl işlediğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Uİ disiplininin de yine uluslararası sistemin mevcut işleyiş mekanizmaları olarak örneklenebilecek araçsal ussallık ile uluslararası sisteme meşruluk kazandıran ve böylece mevcut egemenlik ilişkilerinin üretimine katkı sağlayan bir disiplin olduğu söylenebilir. Bunun somut bir örneği “Serbest piyasa ekonomisinin demokratik bir dünya düzeni yaratacağı varsayılırken gerçekte üretilen Birinci Dünya'nın [Küresel Kuzey] dünya üzerindeki egemenliğini pekiştirmektedir” (Keyman, 2004, s.233).

Bu noktada Habermas geliştirdiği iletişimsel ussallık (*communicative rationality*) ile modernite projesinin ilerleme/teknolojik gelişme ve özgürlük/demokrasi şeklindeki vaatlerinin ikisini birden yerine getirebilmesi için katkıda bulunmuştur. Modern toplumun sorununu araçsal ussallığın teknolojik gelişmeyi ve bilimsel ilerlemeyi sağlamasının yanında demokrasinin de gelişebilmesi için sivil toplumda

gerekli olan özneler arası iletişimin olmaması ve bu yolla kamusal alanın sömürgeleştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu soruna çözüm olarak araçsal ussallığın iletişimsel ussallık ile değiştirilmesini ve böylece devlet-sivil toplum ilişkilerinde demokratikleşmenin sağlanabilmesinin önünün açılmasını teklif etmektedir. Bunun uluslararası sisteme uyarlanması da demokratik bir dünya düzeninin yaratılmasına yardımcı olacaktır: “aktörler arasında kurulacak iletişim egemenlik ilişkilerinin ortadan kalkmasına ve belli bir kamusal alanın kurulmasına yardım eder....İletişimsel ussallık sonuçta hem var olan düzenin bir eleştirisi, hem de bu düzenin demokratik bir yapıya dönüştürülmesini amaçlar” (Keyman, 2004, s.234).

Çalışmanın ana teorik zeminini oluşturan Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori’nin ayrıntılarına geçmeden önce Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori’den ana hatlarıyla bahsedilmesinde fayda görülmüştür. Aşağıda detaylıca bahsedileceği gibi Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori, Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nde tuttuğu notlarda ortaya koyduğu kavramlardan ve fikirlerden beslenmektedir. Gramsci’nin, *hegemonya*, *tarihsel blok*, *pasif devrim* gibi temel alınan kavramlarından yola çıkılarak oluşturulan Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori’nin arka planını oluşturan felsefede Marksizm’in ve Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori’nin olduğu yadsınamaz. Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori’nin, (1) Marksizm’den beslenmesine rağmen onu aşan/günün koşullarına uyarlayan savları, (2) geleneksel sosyal teorinin pozitivist bakışına yönelttiği eleştiriler ve (3) ortaya koyulan güç-bilgi-çıkar ilişkisi Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori de dâhil eleştirel teoriye temel sağlamıştır. Ayrıca, (4) kapitalist sivil toplumda olması istenen dönüşüm için verilecek özgürleştirici mücadeleye yönelik yapılan teorik tartışmada siyaset ve ekonominin yanı sıra kültür ve ideolojinin önemine yapılan vurgu da yine Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori ile ortak sayılabilir. Kapitalist toplum ve düzene yönelik sorunun tespitinde bu dört noktadaki ortaklığa/benzerliğe rağmen toplumsal dönüşümün nasıl ve ne yolla olması gerektiği konularında getirdikleri çözüm yollarında ve Marksizm’e yaklaşımlarında farklılıklar olduğu söylenebilir.

2.2.2. Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori ve Hegemonya

İtalya’nın sosyalist ve komünist partilerinde yönetici olarak görev yapan Antonio Gramsci, Benito Mussolini yönetimi ile ters düşer ve 1928’de hapis cezasına mahkûm edilir. Mahpus hayatı sırasında, 1937’de ölümüne kadar, entelektüel bir çaba ile otuz üç deftere, başta siyasi, kültürel, felsefi, tarihsel ve edebi konular olmak üzere

çok farklı alanlarda yaptığı araştırmalarının ve düşüncelerinin notlarını yazar (Gramsci, 2011b, s.9-10). Daha sonra *Hapishane Defterleri* olarak adlandırılacak olan bu defterler, ölümünün ardından baldızı Tatiana Schucht tarafından odasından kurtarılmış, korunmuş ve yaşatılmasına çalışılmıştır (Gramsci, 2011b, s.29-30; Gramsci, 2011a, s.12).

Robert Cox, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde ortaya koyduğu hegemonya ve onunla ilişkili diğer kavramların, dünya düzeninin (*world order*) problemlerini anlamak için nasıl uyarlanabileceğini tartışmıştır. Cox'un Gramsci ve onun düşüncelerini UI'ye taşıma tartışmalarına yer vermeden önce UI Teorileri hakkındaki düşüncelerini kısaca inceleyelim.

Cox, 1981'de yayınlanan "Social Forces, States and World Orders" makalesinde, UI'de devam etmekte olan geleneksel-eleştirel teori tartışmalarına - Frankfurt Okulu'nda temel olarak ortaya konulan bilgi-çıkartı ilişkisine yaptığı vurgu ile- önemli katkılarda bulunmuştur. Cox, teorinin her zaman birileri ve bir şeyler için olduğunu, her zaman bir amaca hizmet ettiğini; tüm teorilerin, belirli bir yer ve zamanda bir durumdan türeyen bakış açısı bulunduğunu ileri sürmüştür (Cox, 1986, s.207). Cox, teorinin şu iki amaçtan birine hizmet edebileceğini söylemiştir: ilki, belli bir bakış açısının ortaya koyduğu sorunları çözmeye yardımcı olabilecek olan "problem çözücü teori" (*problem-solving theory*), ikincisi ise belli bir bakış açısının teorileşme sürecini ortaya koyan ve alternatif bir dünya yaratmak için farklı ve geçerli bir bakış açısı seçeneğini ortaya koyabilen "eleştirel teori" (*critical theory*) (Cox, 1986, s.207-8).

Problem çözücü teoriler dünyayı, bir bütün olarak, üretim biçiminden doğan toplumsal ilişkileri, güç ilişkileri ve kurumlarını eylem çerçevesi (*framework for action*) adı altında mevcut düzenin kuralları, sınırları, olanakları olarak düşünerek verili alırlar. Eleştirel teoriler ise mevcut dünya düzenini oluşturan bu unsurları verili almayıp onların nasıl ortaya çıktıklarını ve nasıl yeniden üretildiklerini sorgulayarak değişim olanağı ile ilgilenir. Problem çözücü teoriler, ilgilendiği konuların altbölümlerinde inceleme yaparken bu altbölümlere takılı kalabilirken; eleştirel teoriler incelemek üzere ele alınan konunun bütününe sadece bir parçası olduğunun farkında olarak bütününe büyük resmini görmeye ve böylece bütününe ve parçalarının değişim sürecini birlikte anlamaya çalışır (Cox, 1986, s.209). Problem çözücü teori tarihi, devam eden bir şimdi olarak gördüğü ya da bir başka deyişle mevcut dünya düzenini oluşturan toplumsal ilişkileri ve kurumları tarihsel gelişimleri içinde değerlendirmede için tarih dışı iken; eleştirel teori tarihle sadece temel olarak, tarihsel değişimin göstergesi olduğu için ilgilenmektedir (Cox, 1986, s.209). Eleştirel teori, mevcut düzenden farklı, ona alternatif bir toplumsal

ve siyasal düzenin lehine normatif seçenekleri, olanaklarını ve sınırlarını belirleyerek eylem planı ile birlikte sunup bunlar arasından tercihlere izin verirken problem çözücü teori ise sadece mevcut dünyanın problemleri ve düzenin devamlılığı ile ilgilidir (Cox, 1986, s.210). “Eleştirel teori, gerçek dünya ile ilgili tarihsel, normatif ve özdeşimsel (*self-reflective*) bileşenli bir bakış açısı sunmaktadır” (Hoffman, 1987, s.238).

Dünya düzenine eleştirel bakış açısı ile Cox (1986, s.217) eleştirel teorinin temel önermesini şöyle belirlemiştir: Düşünce kalıpları, maddi koşullar ve insan kurumlarının birlikte oluşturduğu, toplumsal güçlerin yapılanmasını (*configuration*) gösteren ve zaman içinde değişen tarihsel yapı (*historical structure*) biçimindeki eylem çerçevesinde (*framework for action*) yer alan insan deneyimlerini ve eylemlerini değerlendirme ihtiyacı eleştirel teoriyi doğurmaktadır. Cox’un (1986, s.218) bu tarihsel yapı kavramında, birbiriyle karşılıklı ilişkili üç güç kategorisi yer almaktadır. Bunların ilki *düşünce kalıplarıdır (ideas)*. Bu düşünce kalıplarının da toplumsal ilişkilerde yaygın olarak kullanılan kavramları içeren *öznelarası anlamları (intersubjective meanings)* oluşturan bir türü ve farklı insan gruplarının sahip olduğu farklı/rakip bakış açıları anlamına gelen, toplumsal düzenin *kolektif imajlarını (collective images)* oluşturan ikinci bir türü bulunmaktadır. İkincisi *maddi koşullar/olanaklar (material capabilities)*: teknolojik ve organizasyonel kabiliyetler şeklinde kendini gösteren yapıcı ve yıkıcı unsurlardır. Üçüncüsü *kurumlar (institutions)*: mevcut düzenin istikrarını ve devamlılığını sağlayan, aslında düzenin güç ilişkilerini/hegemon gücünü gösteren önemli araçlardır. Bu bağlamda kurumsallaşma Gramsci’nin hegemonya kavramını desteklemektedir. Kurumlar, çatışmasızlık ortamı için mücadele vererek güç kullanımını önlemeye ya da en azından azaltmaya çalışmaktadır. Böylece gücü daha zayıf devletlerin, güçlü devlet(ler)in hegemonyasını kabul etmesini ve hegemon devletlerin farklı konulardaki çıkarları/politikaları için zayıf devletlerin rızasını sağlayarak düzenin meşruiyetine katkı sunmaktadır (Cox, 1986, s.218-9). Hegemonyanın sürdürülmesi için önemli sağlayan kurumlar konusu çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı şekilde incelenecektir.

Tarihsel yapılar yöntemi, birbiriyle ilişkili üç seviyede uygulanabilir: (1) üretim sürecinin oluşturduğu üretim organizasyonu bağlamındaki *toplumsal güçler (social forces)*, (2) devlet/sivil toplum karışımından türeyen *devlet biçimleri (forms of states)*, (3) devletler topluluğu için savaş ya da barış sorunsalını tanımlayan güçlerin yapılandırılması bağlamında *dünya düzenleri (world orders)* (Cox, 1986, s.220). Tarihsel yapı içindeki bu güç kategorilerini ve uygulama seviyelerini Morton (2003a) şu

ifadeyle birbirine bağlamaktadır: hegemonya, maddi kaynaklar ve kurumlarla desteklenen düşüncelerin (ideaların) rıza yoluyla kabulüyle, başlangıçta devlet içinde yönetici rolü oynayan toplumsal güçler yoluyla kurulur, fakat sonrasında dünya ölçeğine yayılır (s.156).

Cox, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde 1920'li ve 1930'lu yılların kapitalist toplumunu sorunsallaştırdığını, faşizmin ne olduğunu ortaya koyduğunu, devlet-sivil-toplum ilişkisi ve üretimin siyaset, etik ve ideoloji ile ilişkisini inceleyerek işçi sınıfına dayanan alternatif bir devlet ve sivil toplumun inşa edilebilirliğini irdelediğini, ancak uluslararası ilişkilere doğrudan pek fazla değinmediğini tespit etmiştir (Cox, 1983, s.162).

Cox, çalışmalarında, Gramsci'nin geliştirdiği kavramlar ışığında uluslararası ilişkileri incelemeye ve anlamaya çalışmıştır. Gramsci'nin ulusal seviyede geliştirdiği *hegemonya* kavramını uluslararası seviyeye genişleten (Moolakkattu, 2009, s.448) Cox bu Gramşiyen hegemonya kavramının iki kaynağını şöyle açıklamaktadır: “ilki Bolşevik Devriminin stratejisine ilişkin Üçüncü Enternasyonal'deki tartışmalar ve Sovyet Sosyalist Devleti'nin tesisi, ikincisi ise Machiavelli'nin yazılarıdır” (Cox, 1983, s.163). Cox burada, hegemonya kavramını ilk kaynak olarak Bolşevik Devrimi'ne dayandırırken, Lenin'in (köylü sınıfı gibi müttefik sınıflara rızaları ile yöneticilik/liderlik yapan ve egemen/diktatör sınıf rolündeki Rus proletaryası üzerinden) proletaryanın diktatörlüğü fikri ile Gramsci'nin (Üçüncü Enternasyonal'de benimsediği, işçi sınıfının müttefik sınıflara uyguladığı hegemonya ve düşman sınıflara uyguladığı diktatörlük temelli) proletaryanın hegemonyası fikirlerinin benzeştiği görüşleriyle bunu desteklemektedir (1983, s.163). Gramsci hegemonya kavramını burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde kurduğu tahakküm örneğinden hareketle, egemen sınıfın hegemonya aracı kavramı şeklinde kullanmıştır. Bu hegemonya anlayışının Gramsci'nin devlet tanımına yansımaları, devletin yönetici, icra edici ve zorlayıcı aygıtı olan hükümetin, hegemon sınıf tarafından kısıtlanması şeklinde etki yaratırken sivil toplumda tüm toplumsal güçleri hegemonik toplumsal düzenle uyumlandırmaya yarayan kilise, eğitim sistemi, basın gibi siyasal yapının destekleyici unsurları/kurumları da içermesi yönünde anlamının genişlemesine yol açmıştır (Cox, 1983, s.164). Gramsci'nin devlet-sivil toplum hakkındaki görüşleri ayrıntılarıyla ileride ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Gramsci'nin hegemonya kavramının ikinci kaynağı olan Machiavelli'nin yazıları, kavramın kapsamının genişlemesini sağlamıştır. Machiavelli'nin 15. yy'da

birleşik İtalya için toplumsal tabanın desteklediği bir lider olarak Prens arayışının benzerini Gramsci 20. yy İtalyası'nda faşizme alternatif için destekleyici bir taban ve bu taban ile diyalogu geliştirmek ve sürdürmekle ilgili olacak devrimci parti liderliği, bir başka deyişle Modern Prens arayışında ortaya koymuştur. Gramsci ayrıca Machiavelli'nin insan başlı at figürünü, rıza ve zorun birleşimini anlatan metafor olarak almıştır. Bu metaforda gücün rıza yönü olağan durumlarda hegemonyayı kazanmak ve sürdürmekte kullanılırken gücün gizil pozisyonadaki zorlama unsuru ise sadece olağandışı durumlarda devreye alınmaktadır (Cox, 1983, s.164).

Hegemonya kavramından bahsedilirken Gramsci'nin Bolşevik Devrimi'nden esinlendiği belirtilmişti. Burada Gramsci'nin temel olarak vurgu yaptığı iki şey toplumsal ilişkiler açısından Batı Avrupa'daki koşullar ile Rusya'nın koşullarının farkı ve bu koşulların farkını askeri terimler olan *manevra savaşı* (*war of maneuver/movement*) ve *mevzi savaşı* (*war of position*) kavramları ile ifadesidir. Rusya ile Batı Avrupa'daki farklılıklar şöyle ifade edilebilir: Çarlık Rusyası'nda/Doğu'da devlet, hegemonyasının istikrarını zorlama unsurlarını kullanarak sağlamakta iken (bunun doğal sonucu olarak da düşünülebileceği gibi) sivil toplumda örgütlü bir yapı mevcut değildir. Arkasında sivil toplum desteği bulunmayan devlet aslında hegemonyasına gelecek manevra savaşı gibi müdahalelere karşı her an kaybetme riski altındadır. Bunun örneği Bolşevik Devrimi sırasında az sayıda ancak örgütlü ve disiplinli işçi sınıfı mensubunun devletin idaresini eline geçirebilmesinde görülebilmektedir. Böyle bir hegemonik değişim ve dolayısıyla yeni bir devletin kurulması sırasında sivil toplumda yeni hegemonyayı kabul etmeyenlere yönelik zorlama unsuru kullanılmasına rağmen rızanın kazanılması görece kolay olmuştur. Bunun karşılığında Batı Avrupa'da ise kapitalist devlet hegemonyasının istikrarını güçlü sivil toplumun rızasına dayandırmak zorundadır. Burjuvazinin hegemonyasının değiştirilmesi ise Doğu'daki gibi sadece manevra savaşı ile kalıcı olarak sağlanamaz. Buradaki mücadelenin öncelikli olarak sivil toplumun/işçi sınıfının rızasını kazanmaya yönelik yani mevzi savaşı olarak yapılması gerekir. Mevzi savaşının en kritik noktasını ise kültürel hegemonyayı sağlamaya yönelik ideolojik mücadele oluşturmaktadır. Burada Gramsci'nin bahsettiği gibi tarihsel yapıda/hegemonyada değişim için sivil toplumun alternatif idealar, maddi olanaklar ve kurumlardan oluşan yeni/farklı güç unsurları ile işçi sınıfının ideolojisine hazırlanması gerekecektir (Cox, 1983, s.164-5, Anderson, 1976, sf.26).

Gramsci sivil toplumda hegemonya kurulması kavramının/sürecinin karşısına, içerisinde hiçbir egemen sınıfın hegemonya kuramadığı toplum koşullarını tanımlayan, tamamlanamayan bir mevzi savaşı içinde toplumun dönüşüm gerçekleştirememesine karşılık *pasif devrim* kavramını koymuştur. Bu bağlamda Gramsci iki tür toplum tanımlamıştır. İlki, Fransa ve İngiltere gibi, yeni bir üretim biçimi dolayısıyla sivil toplumdaki dönüştürücü potansiyelin hayata geçmesi, toplumsal ilişkilerin ve güç ilişkilerinin dönüşmesi (burjuvazinin feodalizm karşısındaki zaferi) ile sonuçlanan tam bir toplumsal devrimi deneyimlemiş olanlardır. Bu tür toplumlar, yaşadıkları toplumsal devrimin gücünü de arkalarına alarak ulusal çıkarlarına uygun politika üretebilen güçlü ülkelerdir. Bu ülkeler aynı zamanda yaşanan devrimin ideolojisini, böyle bir devrimi deneyimlemeyen toplumlara, fikirlerin taşıyıcısı aydınlar yoluyla ihraç etmektedirler. İkincisi ise, ilkindeki gibi önceki düzenin hegemonyasına son verilemeden yeni düzenin unsurları ile hegemonyanın paylaşıldığı ya da yeni hegemonik düzeni sivil toplumda içkin dönüştürücü potansiyelin itkisi ile değil başka bir toplumdan alınması ile yukardan aşağıya doğru bir süreçle inşa edilen, sonuç olarak eski ya da yeni düzenin hegemonik güçlerinin yenilemediği ve burjuvazi hegemonyasının tam anlamıyla tesis edilemediği Devrim-Yeniden Yapılanma (*revolution-restoration*) durumunun yaşandığı toplumlardır. Bu tür toplumlar çıkarlarına uygun bağımsız politika üretme konusunda görece zayıf kalmaktadırlar. Özellikle ekonomi ve dış politika konularında güçlü devletler müdahale edebilmektedir. Eski düzenin egemen güç ilişkilerinin yeni hegemonik düzene engel olduğu bu *pasif devrimin* Gramsci iki farklı özelliğinden bahsetmiştir: *sezarizm (caesarism)* ve *dönüşüm (trasformismo)*. Sezarizm güçlü bir liderin, eşit ve karşıt durumdaki toplumsal güçlerin yenilememe durumuna ilişkin, ilerici bir liderse yeni hegemonik düzenin kurulması yönünde, tepkisel/gerici bir liderse de eski düzenin devamlılığını sağlamak için müdahale etmesidir. Dönüşüm ise İtalya'daki Faşist yönetimin örneğinden yola çıkılarak, özellikle ezilen sınıf(lar)ın lideri pozisyonundaki kişilerin ezen sınıfın temsilcileri tarafından ikna edilerek ait olduğu/temsil ettiği sınıfın dönüştürücü gücünden uzaklaştırılmasına ve bu sınıfın sindirilmesine, mevcut düzen için tehdit/muhalefet olmasının engellenmesine çalışılmaktadır (Cox, 1983, s.165-7).

Gramsci'nin değindiği bir başka önemli kavram, George Sorel'den etkilenecek kullandığı *tarihsel blok* kavramıdır. "Sorel devrimci eylemi toplumsal mitler/anlatılar üzerinden yorumlamıştır ki bu toplumsal mitler aracılığıyla insanlar, kurulu bir düzene meydan okuyan yeni bir düzen olanağını bütünlüklerin çatışması olarak algılanan bir

eylemde bulunmaktadır” (Cox, 1983, s.167). Gramsci devlet ve sivil toplumun birlikte bir *tarihsel yapı/tarihsel blok* oluşturduğunu, bu tarihsel yapının (alt)yapı-üstyapı gibi unsurlarıyla diyalektik özellikte ve sivil toplumun doğasında dönüşüm potansiyeli taşıması dolayısıyla da devrimci nitelikte olduğunu ortaya koymuştur.

Bu tarihsel yapı kavramı içinde hegemonyanın *idealar* (ideoloji), (üretim için gerekli hammadde, emek ve sermaye gibi unsurlar, üretim biçimi ve ondan türeyen toplumsal ilişkiler ile güç ilişkilerinin oluşturduğu) *maddi koşullar* ve (bunun siyasi, ekonomik, ideolojik ve etik) *kurumlar*(1) mekanizmalarının birlikte etkileşim halinde olması dolayısıyla “her şeyin ekonomizme ya da idealizme indirgenerek açıklanmasını önlemektedir” (Cox, 1983, s.167). Cox, Gramsci’nin tarihsel yapı/hegemonya kavramları içinde üretim kavramından bahsederken sadece fiziksel ürün üretimini değil, en geniş anlamıyla; fiziksel ürünlerin üretimi için gerekli bilginin, üretim biçiminden türeyen toplumsal ilişkilerin, ahlakın ve kurumların üretimi ile yeniden üretimini kapsayacak şekilde ele alınması gerektiğini vurgular. Bu düşünceyle paralel olarak Morton (2003a) “ancak üretimin toplumsal ilişkilerinin farklı biçimlerinin anlaşılmasıyla; değişen üretim ilişkilerinin, devletlerin içinde ve üzerinde ve belirli dünya düzeninde belirli toplumsal güçlerin nasıl gücün temeli haline geldiğinin anlaşılmasını olanaklı kılacağını” belirterek hegemonya ile üretim arasındaki ilişkiyi Cox’tan beslenerek vurgulamıştır (s.155). Öyle ki, “üretim alanının öneminin ihmal edilmesi ile UEP içinde eleştirel teorinin; devlet ile piyasa arasındaki hayati bağları, kapitalizmin tarihsel özelliklerini ve devletin sivil toplum içinde özel mülkiyeti koruyarak piyasanın işlemlerini sağladığını gözden kaçırmaya” (Morton, 2006, s.64) sebep olabileceğini vurgulamaktadır

Hegemonyanın onun içinde yer aldığı tarihsel blok, hegemonik bir toplumsal sınıf ve hâkim ideoloji olarak bu sınıfa ait düşünceler seti olmaksızın kurulamaz. Egemen sınıfın hegemonik düzeninin uygulandığı tarihsel yapılarda devlet tüm aygıtları ile sivil toplumda hegemonyanın ideolojisini kullanarak ve yayarak düzenin istikrarını sağlar. Yeni bir blok inşa edilebilmesi içinse yeni bir egemen sınıfın hegemonyasının tesis edilmesi gerekmektedir. Bu noktada sivil toplumda mevcut hegemon sınıfın tahakkümü altında ezilen sınıfın (örneğin işçilerin) örgütlenmesi, tahakküm altındaki diğer sınıflarla (örneğin köylüler) ittifak kurması/onların rızasını kazanması ile üzerlerinde hegemonya kurması gerekecektir. Bu hegemonyanın mevzi savaşı gibi bir strateji ile inşası sürecine hem işçi sınıfı içinde örgütlenme hem de müttefik sınıfların

kazanılması için öncülük edenler, sürecin sorumluluğu üzerlerinde bulunanlar ağırlıklı olarak sınıfların aydınları pozisyonundaki liderler ya da sınıfların öncü partileridir.

Bu bağlamda Gramsci, tarihsel bloğun inşasında aydınların önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Burada Gramsci'nin organik aydınlar olarak ortaya koyduğu kesim ile Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori kısmında bahsettiğimiz gibi Adorno'nun yeni tip yönetici rolü oynayan teknik uzmanlar diye bahsettiği kesim birbiriyle örtüşmektedir (Morton, 2006, s.62). Gramsci aydınları sınıfsız bir toplumsal tabaka olarak değil aksine bir toplumsal sınıf ile organik olarak bağlantılı görür. “[Aydınlarla toplumsal sınıf arasındaki] ilişkinin organik doğası, öncelikle üretim dünyasındaki sınıfların işlevlerine işaret eder. Değişik devlet biçimleri bundan kaynaklanır. İkincisi, bu organik doğa, aydınların devlet içinde yerine getirdiği farklı teknik [uzmanlaşma gerektiren] işlevlere denk düşer” (Vacca, 2012, s.65). Aydınlar, organik olarak bağlı oldukları sınıfın üyeleri arasında sınıf bilincini geliştirerek onları bir arada tutan, tarihsel blok içinde sınıfsal aidiyet üzerinden ortak bir kimlik üretmeye yardımcı kolektif imajlar ve kurumlar üzerinden faaliyet gösterirler. Mevcut tarihsel yapıda burjuva hegemonyasının devamlılığı için, örneğin işçi sınıfının sınıf bilincinin ortadan kalkmasına çalışan burjuva entelektüellerinin (Adorno'nun teknik uzmanlarının) toplumda yerine getirdiği bu işlev gibi işçi sınıfının organik entelektüellerinin de toplumda işçi sınıfının hegemonyasının kurulması ile yeni bir tarihsel bloğun inşası için faaliyet göstermesi beklenmektedir. Böylece aydınlar, bu yeni hegemonyanın adayı sınıfa özgü bir ideolojinin, kültürün, toplumsal ilişkilerin kısaca sivil toplum yapısının gelişimini ve yeni gelişen bir blok içinde etkileşimi sağlayacaklardır (Cox, 1983, s.168). Vacca (2012) burada önemli bir noktanın altını çizmektedir: “Sorun bir aydın tabakasını diğerinin yerine geçirmek, ... işçi partisinin hegemonik araçlarını burjuva devletininkilerin yerine geçirmek değil, fakat aşağıdan başlayarak ... bilginin yeniden örgütlenmesi meselesidir: bilginin bu türden toplumsal örgütlenmesiyle üreticilerin sahip olduğu yeni bir ilişkiden ve doğrudan doğruya üretim dünyasından gelerek” (s.67). Bilginin yeniden örgütlenmesinin aydınların yardımıyla sağlanmasıyla/desteklenmesiyle işçi sınıfının hegemonyasının kurulmasına giden yolun taşları dönecektir.

Gramsci'nin uluslararası ilişkiler hakkında az da olsa söylediği sözler üzerinden hegemonya kavramını Uİ ve dünya düzeni açısından ele almak faydalı olacaktır. “Uluslararası İlişkiler, temel toplumsal ilişkilerden önce mi gelir, onları takip mi eder? Şüphesiz onları takip eder. Teknik-askeri açıklamaları yoluyla toplumsal yapıdaki

herhangi bir organik yenilik, uluslararası alanda da organik olarak mutlak ve göreceli ilişkiler üzerinde değişikliklere sebep olur” (Gramsci, 1999, s.398). Cox (1983) bu noktada “Gramsci’nin “organik” tabiri ile yapısal, uzun dönemli veya göreceli olarak kalıcı anlamlarını kast ettiğini” (sf.169) ortaya koymaktadır. “Gramsci, uluslararası güç ilişkileri veya dünya düzeninde meydana gelen temel değişikliklerin toplumsal ilişkilerde de temel değişikliklere sebep olabileceğini söylemiştir” (Cox, 1983, s.169).

Gramsci, Realist görüşle paralel şekilde devletin uluslararası ilişkilerin temel varlığı olduğunu kabul etmektedir, ancak buradaki devlet kavramı, içerisinde ulusal bazda hegemonyanın/tarihsel bloğun inşa edilebildiği, toplumsal sınıflar arası mücadelelerin yaşandığı bir alandır. Gramsci ulusal bazda işçi sınıflarının kendi ülkelerinde hegemonyalarını inşa ederek oluşturacakları tarihsel blokların dünya düzeninin de işçi sınıfı hegemonyasına doğru değişmesi için itici güç olacağını beklemektedir. “Fakat devlet yine, kendi toplumsal tabanını içeren genişlemiş devlettir” (Cox, 1983, s.169). Bu noktada beliren devlet-sivil toplum ayrımı/ilişisine Gramsci’nin bakışı ilerde detaylı olarak incelenecektir.

Gramşiyen *hegemonya* kavramı, UI çalışmalarında bir ülkenin diğer ülkeler üzerindeki *tahakkümü* (*dominance*) anlamında kullanılmaktadır. Hegemonya kavramının uluslararası seviyede dünya düzeninin anlaşılmasında kullanılırken zaman dilimlerinin belirlenmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda Cox (1983, s.170-1) geçmiş yaklaşık iki yüzyılı dört döneme ayırarak dünya düzeninde tesis edilen hegemonyaları incelemiştir. (1) 1845-1875: İngiltere’nin liberalizm ile dünya düzeninde hegemonya kurduğu zaman dilimidir. Dünya ekonomisine yön veren; karşılaştırmalı üstünlükler, serbest ticaret, serbest piyasa ve altın standardı gibi ekonomik alandaki uygulamalar ile liberal ideolojinin evrensel kabul kazandığı dönemdir. Kıta Avrupası’nda güçler dengesi varken, denizlerde açık şekilde İngiltere’nin üstünlüğü vardır. (2) 1875-1945: İki dünya savaşını içine alan, herhangi bir ülkenin/ideolojinin hegemonik üstünlüğü olmayan bu dönemde İngiltere’nin hegemonyasına meydan okunmuş, Avrupa’da güç dengesi bozulmuş ve dünya çapında bloklaşma başlamıştır. Yaşanan savaşlar dolayısıyla serbest ticaretin yerine ülkeler korumacı politikalara geçmiş, fiziksel olarak altının ticarete kullanıldığı altın standardı 1930’larda yerini altına endeksli dolara (1 ons altın 35 dolar) bırakmıştır. (3) 1945-1965: II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD hegemonyasının Bretton Woods örgütleri (IMF ve Dünya Bankası) ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlarla somutlaştığı (Arrighi, 2000, sf.124) yeni dünya düzeninin kurulduğu dönemdir. Bu yeni hegemonik dünya düzeninde küreselleşmenin de artan etkisiyle devletler arasındaki

ilişkinin boyutları çoğaldığı ve daha karmaşık hal aldığı için sistem krizlere karşı duyarlı/kırılgan durumdadır. (4) 1965-günümüz: “Üç Taraflı Komisyon ile genişleyen siyasal yönetimin hegemonik yeniden inşa süreci, büyük güç çevresinde merkezlenmiş dünya ekonomisinin artan şekilde parçalanması ve NIEO için Üçüncü Dünya temelli karşıt-hegemonyanın olası ilanı” (Cox, 1983, s.171) gibi gelişmelerle ABD hegemonyasının sarsılmaya başlaması ve hegemonyasının sorgulandığı dönemdir. Cox’un, Wall Street finans çevrelerinin çıkarlarını merkeze koyan Yeni Ekonomik Düzenin hegemonyasına karşıt hegemonyanın Üçüncü Dünya temelli ortaya çıkması beklentisinden farklı olarak, hegemonyanın merkezi ABD’de karşıt-hegemonik OWS hareketi kendini göstermiştir.

Cox bir devletin uluslararası sistemde hegemon olabilme koşullarını, Gramsci’nin sınıf bilincinin en yüksek bilinç düzeyi olarak tanımladığı hegemonik bilince evrilmesinin koşuluyla benzer şekilde belirlemiştir. “Hegemonik olmak için bir devletin çıkarlarını, diğer çoğu devletin çıkarlarıyla uyumlu olacak şekilde [ortaya koyması], kavramsal olarak evrensel bir dünya düzenini kurması ve onu koruması gerekmektedir” (Cox, 1983, s.171). Böyle bir hegemonik dünya düzeninin kurulabilmesi ve işleyebilmesi, her ulusun sivil toplumunun küresel ölçekte birbiriyle bağlantılı hale getirilmesi ile üretim ilişkilerine dayalı toplumsal güçlerinin organize olması sonucu mümkün olabilir. Buna örnek olarak, yukardaki paragrafta da bahsi geçen, ABD’nin Roosevelt yönetimi altında Yeni Ekonomik Düzen (*New Deal*) ile ortaya koyduğu ve sermaye-yoğun sanayiler, yatırım bankaları ve uluslararası yönelimli ticari bankalardan oluşan yeni bir siyasal koalisyon tipi ile ortaya çıkan yeni tarihsel blok (Ferguson, 1984, s.46) gösterilebilir. Ferguson’a katkı olarak bu noktada Gill ve Law (1989) toplumsal güçlerin yeni uluslararası tarihsel bloğu olarak da nitelenen bu yapının, “sermaye-yoğun, kitlesel tüketim birikimi, ihracat fırsatlarının ve üretime yönelik doğrudan yabancı yatırımların artırılması ile birlikte kendisini uluslararasılaştırmaya çalıştığını” (s.478) ifade etmekte. Gill ve Law’un (1989) vurguladıkları başka bir önemli nokta da “bu uluslararası tarihsel blok kavramının, ulusal sınırların ötesindeki kapitalist çıkarların birliğinden daha fazlası anlamına geldiğidir. Bir sınıftan daha fazlasının unsurlarını içeren bu yapının temelleri daha organik olup zayıf devletler de dâhil çok sayıda ülkenin yönetsel ve toplumsal kurumları ile sivil toplumlarında köklenmiştir” (s.478).

Dünya düzenini değiştiren nitelikte yeni bir uluslararası tarihsel blok/hegemonyayı kuran (egemen toplumsal sınıfın) devlet(i), sadece kendi ulusal

sınırları içindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıyı değiştirmekle kalmayıp bu değişimi gerçekleştiren fikirlerin, kurumların ve maddi kaynakların yayılmasını, çevre ülkelerde mevcut hegemonyanın güç unsurlarını yıkmadan ve siyasal yapıyı değiştirmeden, hegemonik merkezin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısına uyum sağlayacak şekilde, bir başka deyişle pasif devrime sebep olarak sağlar. “Dünya hegemonik modelinde hegemonya merkezde daha yoğun ve tutarlı iken çevrede çelişkilerle doludur” (Cox, 1983, s.171). Bu uluslararası tarihsel blok/hegemonya, aynı zamanda, farklı ülkelerdeki üretim biçimlerinden türeyen tahakküme dayalı toplumsal güç ilişkilerinin uluslararası boyutunu gösteren bir dünya ekonomisini yansıtmaktadır.

Robert Cox hegemonik bir düzen tesisinde güç ilişkilerinin görünür hale geldiği mekanizmanın kurumlar olduğundan bahsetmişti. Mevcut güç ilişkilerinin kolektif imajlarını/evrensel normlarını somutlaştırıp uygulayan ve yayılmasını sağlayan kurumların en önemlisi *uluslararası organizasyonlardır*. Hegemonyanın uluslararası boyutta inşası için önemli rol oynayan uluslararası organizasyonların birtakım özellikleri şunlardır: (1) Tahakküm altındaki sınıfların/devletlerin rızasını alacak şekilde hegemonik dünya düzeninin hâkim ekonomik ve toplumsal güçlerinin yayılmasını kolaylaştıran kuralları koyarlar. (2) Aynı zamanda hegemonik dünya düzeninin bir türevi olan uluslararası organizasyonların hegemonyayı kuran devletin/sınıfın desteği ile yaşamını sürdürebilir. (3) Uluslararası kurumlar, uygulamaları ve düzenlemeleri ile hegemonik dünya düzeninin normlarına/imajlarına kabul sağlayarak ideolojik anlamda normları/imajları meşrulaştırırlar. (4) Uluslararası kurumlar, çevre ülkeleri ekonomik ve kültürel olarak egemen devletin kontrolünde tutmak ve çıkarlarını hegemonyaya uyumlu hale getirmek amacıyla içerde dönüşüm (*transformismo*) yoluyla pasif devrime liderlik yapacak aydınları, kendi bünyelerine alarak ideolojik olarak hazırlarlar. (5) Kendine yeterli ülke olma yolunda politikalar üretmeye ve refahını artırmaya çalışan çevre ülkelerde sivil toplumda hegemonya karşıtı oluşumların engellenmesi ve hegemon ideolojinin ve ekonomik yapının istikrarı yine uluslararası organizasyonların desteklediği dönüşüm (*transformismo*) vesilesiyle yapılmaktadır (Cox, 1983, s.172-3).

Çevre ülkelerde uluslararası kurumların üst yapısının karşıt-hegemonik güçlerin aydınları tarafından ele geçirilmesi, bu araç kullanılarak mevzi savaşı verilmesi ve mevcut hegemonik dünya düzeninin değiştirilebilmesi yönünde beklentilerin varlığından Cox (1983, s.173) bahsetmektedir. Üretim ilişkilerinden türeyen toplumsal güç ilişkilerine temelli dünya düzeninde bir değişiklik yapılabilmesi ancak ulusal bazda sivil toplumun yapısındaki özgürleştirici potansiyelin ortaya koyacağı değişim ile

mümkün olabilir. Bu nedenle toplumsal ve siyasal değişimi için verilecek mevzi savaşında kurumların kullanılmasının başarısı, ancak o kurumların toplumsal ve siyasal alandaki güçlere ne kadar yakın olduğuna, onları ne derece etkileyebildiğine bağlı olacaktır (Cox, 1999, s.5).

Belirli tarihsel yapıdaki hegemonyayı sürdürmek için gerekli mekanizmalardan bir kısmını ise uluslararası ya da uluslarüstü organizasyonlar üzerinden *devletin uluslararasılaşması* sağlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD hegemonyasının kurumsallaştığı IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, hem bu hegemonik düzenin normlarının uygulamasını denetleyen politikaları üretmekte; hem de devletlerin ve toplumların kendilerini bu normlara uyumlandırması için gerekli finansal yardımlar ile ekonomik altyapıya destek sağlamaktadır. Örneğin, Marshall planı çerçevesinde Batı Avrupa ülkelerine yapılan mali olarak yeniden yapılandırma yardımları, NATO'daki savunma programlarının yıllık gözden geçirme prosedürlerinin geliştirilmesi, OECD ve diğer kurumlar üzerinden ulusal politikaların gözden geçirilmesi ve karşılıklı müzakereler yapılması şeklindeki uluslararası zorunluluklar, hegemon devlet dışındaki devletleri etkileyecek ulusal politikaların benimsenmesini ve sonuçlarının bu kurumlarca denetlenmesini sağlamaktadır. “Bu düzenlemeler, egemen ülkenin bir talebi olarak değil, bütün olarak sistemin [hegemonyanın devamına yönelik] ihtiyaçlarına cevap olarak algılanmaktadır” (Cox, 1986, s.231). Ancak bu düzenlemelerin her ülkede sorunsuz şekilde rıza kazandığı söylenemez. Politika uyumlaştırması sürecine uygun devlet yapıları, ulusal ekonomide planlama ve dışsal etkilerin kontrolünü elinde tutan yapıya sahip önceki hegemonik dönemin refah milliyetçiliği (*welfare nationalist*) yapısı ve korporatist devlet yapıları ile çatışabilmektedir (Cox, 1986, s.232).

Devletin uluslararasılaşması, farklı ülkelerde uygulanan üretim süreçlerini ulus-ötesi ölçekte birleştirmesi ile üretimin uluslararasılaşmasını sağlamıştır. “19. yy ortasında ulusal ölçekteki sınai ve ticari sermayenin, devletin ve dünya düzeninin yapısına yönelik oynadığı biçimlendirici rolü günümüzde üretimin uluslararasılaşmasının oynadığı ileri sürülmektedir” (Cox, 1986, s.233). Küreselleşmenin ekonomik etkilerinden biri olarak görülebilecek olan sermayenin sınırları aşan hareket serbestliği, portfolyo yatırımları biçiminde gerçekleşen ancak aslen sahibi olduğu teknik ve teknolojik bilgiyi (know-how'ı) koruyan doğrudan yatırımlar ve uluslararası bankacılık işlemleri yoluyla üretimin finanse edilmesini, dünya ekonomilerinin birleşmesini ve böylece uluslararası üretimin genişlemesini sağlamaktadır.

Üretimin uluslararasılaşması, toplumsal güçleri ve dolayısıyla yapısal yansıması olarak devletleri ve gelecek dünya düzenlerini dönüşüm yönünde harekete geçirmektedir. Bu zamana kadar toplumsal sınıflar, ulusal sınırlar içinde tanımlanmış toplumsal oluşumlar şeklinde değerlendirilirken üretimin uluslararasılaşmasının dolayısıyla ulusal sınıf yapılarının yanına ya da üzerine ulus-ötesi sınıf yapılarının da eklenmesi gerekmektedir. Cox'un (1986) ortaya çıktığını belirttiği küresel sınıf yapısının doruğundaki ulus-ötesi yönetici sınıfın (*transnational managerial class*) (s.234) yanında, bankalar, sigortacılar ve finans çevreleri dâhil finans kapitalin unsurları kadar, yüklenici ve tedarikçi olarak hareket eden küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ve ithalat-ihracat yapan çevreler gibi üretici sermayenin diğer unsurları da üretimin uluslararasılaşmasına destek olmaktadır (Morton, 2003a, s.163). Üretimin uluslararasılaşması küresel sınıf yapısını ulus-ötesi yönetici sınıfın (*skilled/established/integrated workers*) yanına iki kategoriyi daha ekleyerek üçe bölmüştür. Bu iki kategoriden ilki; yönetici sınıftan daha az yetenekli ve ona bağlı çalışan, en düşük ücretle, hakları en az korunur halde, esnek çalışma saatleriyle çalışmasına rağmen kolayca değiştirilebilir durumda olan ve belki de en önemlisi sınıf bilincinden uzaklaşması için etnisite, din, cinsiyet ve coğrafik olarak bölünmüş, örgütsüz ve istikrarsız işçilerden (*unskilled/precarious workers*) oluşmaktadır. Üçüncü kategorinin durumu daha da kötüdür, çünkü ya işsizdir, uluslararası üretimden dışlanmış (*excluded*) durumdadır ya da şanslıysa zengin ülkelerdeki çok az teknolojik işlerde çalışıyordur veya yoksul ülkelerde marjinalleşmiş nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Cox, 1999, s.9). Üretimin uluslararasılaşması ile işçi sınıfının bu şekilde üçlü bir yapıya bölünmesi burjuvazinin hegemonyasını yıkacak temel olarak tek sınıf olma özelliğini yıpratmış durumdadır. İşçi sınıfının bu yapılanması her ülkede farklı bir süreçte gelişse de özellikle 1970'lerden sonra küresel finans ile olan ilişkiye göre değişen şekillerde hükümetlerin borçlarına karşılık kamusal/toplumsal harcamalarını kısımları sonucunda bu üçlü yapı içindeki farklılıklar derinleşmiş ve örgütsüz istikrarsız (*precarious*) işçiler ile üretime dâhil olamayan (*excluded*) işçilerin durumlarını daha da kötüleştirmiştir.

Üretimin uluslararasılaşmasının devletin rolünü etkileyerek değiştirdiği tartışılmakta, hatta yeniden yapılandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Gill ve Law (1989) uluslararası hareket serbestisine sahip sermayenin artan yapısal gücüne rağmen "kurumsal ve toplumsal bir varlık olarak devletin, siyasal mal ve hizmetler ile sahip olduğu kurumsal otonomiye kapitalistlere kısmen sağladığı için böyle bir yapısal gücün

sınırlarının olanağını yarattığını” vurgulamaktadır (s.480). Ancak Morton da (2003a) gelişmiş/merkez ve az gelişmiş/çevre ülkelerdeki farklı devlet biçimlerinden yola çıkarak “devletin, neoliberalizm ve küreselden yerel alanlara kapitalist rekabetin mantığı için bir aktarım bandı haline geldiğini” (s.164) belirtmektedir. Mevcut hegemonik yapıya bağlılık/rıza gösteren ve ulusal ekonomilerini küresel ekonomik yapı ile bütünleştirmiş devletler (yönetici sınıflar) ulusal politikalarını ve pratiklerini bu güç yapısına uyumlu hale getirmek üzere, aslında bu hegemonik küresel neoliberal yapının devamı için düzenlemeler yapan birer organizma durumundadır. Devletler bu düzenlemeleri bazen küresel politika anlaşmaları (*global policy consensus*) ve küresel finans piyasaları gibi dış unsurların desteğiyle yapar; bazen de neoliberal küreselleşmeden fayda sağlayan toplumsal güçlerin içerden verdiği destekle yapar. Neoliberalizmin ideolojik ve siyasal hegemonyasının küresel yönetim (*global governance*) yapısını korumaya yetmediği Körfez Savaşı örneğindeki gibi durumlarda ise askeri güç kullanımı/zorlama (*coercion*) seçeneği devreye sokulmaktadır (Cox, 1999, s.12).

2.2.2.1. Devlet-Sivil Toplum İlişkileri, Hegemonya ve Karşıt-Hegemonya

Yukarıda da değindiğimiz gibi Gramsci’ye göre sivil toplum yapısı güçlü Batılı devletlerde, alternatif bir düzenin kurulabilmesi ancak mevzi savaşı ile (rıza ile) hegemonyanın kazanılması yoluyla mümkün ve sürekli olabilirdi. Sivil toplumda verilecek mevzi savaşı mücadelesi başarılıabilirse tarihsel yapının değişebileceği ortaya konmuştu. Bu nedenle sivil toplum-devlet ayırımına değinmek faydalı olacaktır.

Bu başlık altındaki devlet-sivil toplum ikilemi incelemesi, tarihsel süreçte düşünürlerin bu ikilem hakkında ortaya koymuş oldukları fikirlerin tamamına yer vermekten uzaktır. Sadece Gramsci’nin ve onun da etkilendiği Hegel ve Marx’ın bu ikilemle ilgili kavrayışları ve anlayışları incelenmektedir. Sivil toplum ile devletin tanımları ve ayrımları konusunda Gramsci’nin ortaya koyduğu açıklamalara geçmeden önce sivil toplum kavramını nereden aldığına kısaca değinilecektir.

Marx’ın sivil toplum anlayışı Hegelci bir kökenden gelmektedir: “devlet biçimlerinde olduğu gibi- hukuki ilişkilerin de... Hegel’in 18.yy İngiliz ve Fransız düşünürleri gibi, “sivil toplum” adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları ve sivil toplum anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği(ni)” (Marx, 2011, s.38-39) ortaya koymuştur. Buna katkı olarak, Engels ile

birlikte ekonomik ilişkiler alanı olarak gördükleri sivil topluma yönelik açıkladıkları şu nokta önemlidir: “üretici güçlerin koşullandırdığı ve buna karşılık kendisi de bu güçleri koşullandıran karşılıklı ilişki biçimi sivil toplumdur ... Bu sivil toplum, bütün tarihin gerçek ocağı, gerçek sahnesidir” (Marx ve Engels, 2010, s.62-63). Buna karşılık altyapı ile üstyapı ilişkisi için yine *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* eserinde Marx’ın (2011) şu sözleri önemlidir: “üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir *hukuki ve siyasal üstyapının* üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur” (s.39). Kısacası Marx ve Engels üstyapı kavramını hukuksal-siyasal kurumlar, devlet ve hukuk için kullanmışlardır: “... Toplumun ekonomik yapısının (daima), son (tahlilde), hukuksal ve siyasal kurumların tüm üstyapısını olduğu gibi, her tarihsel dönemin dinsel, felsefi ve öteki fikirlerini de açıklamayı sağlayan gerçek temeli oluşturduğu görüldü” (Engels, 2003, s.33). Devlet için yaptıkları tanımlama ise şöyledir: “devlet egemen bir sınıfın bireylerinin onun aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını üstün kıldıkları bir biçim, içinde bir çağın bütün sivil toplumunun özetlendiği bir biçim olduğundan, bunun sonucu olarak, bütün kamusal kurumlar, devlet aracılığından geçer ve siyasal bir biçim alırlar” (Marx ve Engels, 2010, s.115).

Gramsci de sivil toplum kavramını *Hapishane Defterleri*’nde bahsettiği gibi “Hegel’in anladığı ve bu notlarda sıkça kullanıldığı anlamda (yani bir toplumsal grubun toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyası anlamında; devletin etik içeriği olarak)” (Gramsci, 2012b, s.165) ele aldığını belirtmiştir. Hegel’in takipçilerinden biri olan Croce’nin devlete ilişkin “etiğin idealist anlamda somutlaşması” şeklindeki yaklaşımını Gramsci, devletin etik oluşunun sivil toplum aracılığıyla olduğunu ortaya koyarak geliştirmiştir. Gramsci’ye göre etik (*ethics*), tarihsel koşullara bağlı olarak değişen şekilde insan topluluklarının toplumsal ve kültürel pratiklerinden kaynaklanmaktadır. Bir yandan, devletin yürüttüğü eğitim ve ideolojik faaliyetler zorla ahlakı ve kültürü istendik şekilde biçimlendirmekte, diğer yandan sivil toplum, devletin onun üzerinde kurulabilmesi için temel sağlayıcı durumundadır. Sivil toplum devletle ilişkisinde hem etken hem de edilgen durumdadır: hem mevcut düzenin istikrarının, yeniden üretiminin, hem de alternatif bir düzen için dönüşümün potansiyel öznesidir (Cox, 1999, s.4-5).

Gramsci’nin üzerinde durduğu en önemli kavramlardan birisi, daha önce de bahsedilen tarihsel blok kavramıdır. “Yapı ve üstyapılar bir ‘tarihsel blok’ oluştururlar. Bir başka deyişle, üstyapının karmaşık ve uyumsuz toplamı, toplumsal üretim

ilişkilerinin toplamını yansıtır” (Gramsci, 2014, s.204). Gramsci’nin bu yönde tanımladığı tarihsel blok kavramının içeriğindeki en önemli bileşenlerden olan hegemonyanın ve tahakkümün nerede uygulandığı sorusuna vermiş olduğu cevaplar sivil toplum ile devlet ilişkisine işaret etmektedir. Buna göre “hegemonya sivil topluma, zorlama (tahakküm) ise devlete aittir” (Anderson, 1976, s.21). Ancak Gramsci’nin vermiş olduğu bu cevapta, Marx’taki gibi kesin ve net bir şekilde yapı/üstyapı ikilisi sivil toplum/devlet kavramlarına karşılık gelmemektedir. “‘Devlet’, ‘sivil toplum’, ‘siyasal toplum’, ‘hegemonya’, ‘tahakküm’ veya ‘yönetim’ kelimeleri devamlı bir salınım/kayma halindedir” (Anderson, 1976, s.25). Ancak bu durum rastgele bir anlam kayması olmayıp kendi içinde bir bütünlüğü vardır.

İlk salınımda Gramsci kapitalist toplum özelinde, yönetsel olarak siyasal toplum ile sivil toplumu birbirlerine karşıt durumda ele alıyor. Egemen grubun kilise, sendika, okullar gibi “özel” diye adlandırılan organizmaların/organizasyonların birliği ile toplumda *hegemonyasını* uyguladığı *sivil toplum* ile yine egemen sınıfın devlet ve hukuksal yönetim yoluyla doğrudan *tahakkümünü* uyguladığı *siyasal toplum ya da devlet* üstyapının birbirine karşıt iki ana unsurudur (Anderson, 1976, s.21-22; Carnoy, 1984, s.260). “Egemen sınıf, toplumsal egemenliğine olan rızayı bir bütün olarak toplumdaki hegemonyası yoluyla elde eder, ama egemenliğini devletin baskı aygıtları üzerindeki denetimiyle uygular” (Carnoy, 1984, s.260).

İkinci salınımda “devlet [*integral state*] = siyasal toplum + sivil toplum. Bir diğer deyişle zorlama zırhıyla korunan hegemonya. Sivil toplum ile siyasal toplum arasındaki ayrım devam etmektedir, ancak devlet iki toplumu da kapsamaktadır” (Anderson, 1976, s.12-13). Bu salınımda, “devletin kapitalizm ve hegemonya yoluyla ifade edilen bir toplumsal ilişki biçimi olarak anlaşılması gerektiği” Morton (2003a, s.159) tarafından ortaya konmuştur. Bu salınımda hegemonya da rızanın (*consent*) yanında olup zorlamaya (*coercion*) karşıt pozisyonda değildir, “rıza ve zorlamanın bir sentezi” (Carnoy, 1984, s.260) durumundadır.

Sonraki kısımlarda Gramsci liberal ideolojinin devlet ile sivil toplum arasında yaptığı ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Serbest ticaret, her ne kadar devletin müdahale etmemesi gereken, sivil toplumda gerçekleşen bir ekonomik etkinlik gibi görünse de bir devletin yasal ve zorlayıcı araçlarıyla düzenlenmesi (*regulation*) gerekliliği ortadadır (Anderson, 1976, s.13). Buna göre sivil toplum=devlettir. “Rıza ve zorlama devletle birlikte yer alır, hegemonya da devlet aygıtlarından ayrılamaz. Hegemonya sivil toplumla politik toplum arasında paylaşılmaz artık” (Carnoy, 1984, s.260).

Gramsci, Doğu ile Batı arasındaki devlet/sivil toplum ikilemi farkını, yukarıda mevzi savaşı/manevra savaşı kısmında da belirttiğimiz gibi şöyle ortaya koymuştur: Çarlık Rusyası'nda/Doğu'da devlet hegemonyasının istikrarını zorlama unsurlarını kullanarak sağlamakta iken, (bunun doğal sonucu olarak da düşünülebileceği gibi) sivil toplumda örgütlü bir yapı mevcut değildir. Arkasında sivil toplum desteği bulunmayan devlet aslında hegemonyasına gelecek manevra savaşı gibi müdahalelere karşı her an kaybetme riski altındadır. Bunun örneği Bolşevik Devrimi sırasında az sayıda ancak örgütlü ve disiplinli işçi sınıfının devletin idaresini eline geçirebilmesinde görülebilmektedir. Böyle bir hegemonik değişim ve dolayısıyla yeni bir devletin kurulması sırasında sivil toplumda yeni hegemonyayı kabul etmeyenlere yönelik zorlama unsuru kullanılmasına rağmen rızanın kazanılması görece kolay olmuştur. Batı Avrupa'da ise kapitalist devlet hegemonyasının istikrarını güçlü sivil toplumun rızasına dayandırmak zorundadır. Burjuvazinin hegemonyasının değiştirilmesi ise Doğu'daki gibi sadece manevra savaşı ile kalıcı olarak sağlanamaz. Buradaki mücadelenin öncelikli olarak sivil toplumun/işçi sınıfının rızasını kazanmaya yönelik yani mevzi savaşı olarak yapılması gerekir. Mevzi savaşının en kritik noktasını ise kültürel hegemonyayı sağlamaya yönelik ideolojik mücadele oluşturmaktadır. Burada Gramsci'nin bahsettiği gibi tarihsel yapıda/hegemonyada değişim için sivil toplumun alternatif idealar, maddi olanaklar ve kurumlarla işçi sınıfının ideolojisine hazırlanması gerekecektir (Cox, 1983, s.164-5, Anderson, 1976, sf.26).

Gramsci'nin ortaya koymuş olduğu ilk sivil toplum/devlet ilişkisini inceleyelim. Doğu ile Batı (Çarlık Rusyası ile Batı Avrupa) arasında olduğu belirtilen en önemli fark temsili siyasal demokrasidir ki Batı'da burjuva demokrasisinin sol kanadı oluşturan işçi sınıfı üzerindeki hegemonyasına zemin hazırlayan en önemli araçtır. "Batı'da devlet Çarlık Rusyası'ndaki gibi şiddet makinesi değildir; düzenli olarak yapılan demokratik seçimlerle kitlelerin ona ulaşabilme fırsatı vardır ki sosyalist hükümet olasılığına izin verir. Ancak deneyimler bu seçimlerin hiçbir zaman sermayenin kamulaştırılmasını ve sosyalizmin gerçekleşmesini sağlayan bir hükümet üretmediğini göstermektedir" (Anderson, 1976, s.27). Burada kapitalizmin gönüllü olarak kabulünü sağlayan (rızaı üreten), ekonomik ve kültürel aygıtları ile burjuvazinin işçi sınıfı üzerinde sahip olduğu en önemli güçler *üretim araçları ile kitlesele iletişim araçları üzerindeki kontrol yeteneğidir. Üretim araçları*, işçi sınıfı üzerinde meta fetişizmi ve çalışma rutinleri yoluyla teslimiyet sağlarken *kitlesele iletişim araçları* ise ideolojik hâkimiyet için imkân sunmaktadır. Üretim araçları ve kitlesele iletişim araçları üzerinden sağladığı kültürel ve

ekonomik tahakküm, Adorno ve Horkheimer'in kültür endüstrisi kavramı ile de örtüşen anlamıyla, sivil toplum üzerinde burjuvazinin (devletin) kapitalist hegemonyasını zorlama unsurlarını kullanmadan siyasal demokrasi yoluyla sürdürmesini sağlamaktadır. İşçi sınıfının parlamento seçimleriyle devlete ulaşabilmesine rağmen, farklı bir devlet tipi olarak sosyalizmin başarılamamasında, burjuvazinin uyguladığı bazı taktiklerin etken olduğunu söyleyebiliriz. Burjuva anayasaları yoluyla yaratılan vatandaşlık kavramı bunlardan biridir. Kapitalist üretim ilişkilerinin, üretim araçlarına sahip olup olmamasına göre tüm insanları farklı sınıflara bölüyor olmasına rağmen, burjuva devletin vatandaşlık kavramı ile nüfusun tamamını hukuki olarak eşit ve özgür vatandaşlar olarak temsil eder görünmesi sömürülenlerle sömürenler arasındaki ekonomik ayrımın gizlenmesini sağlamaktadır. Buna ek olarak, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, (devamlı olmasa da) reformlar yoluyla burjuva devletin sağlamış olduğu ekonomik gelişmeler işçi sınıfının hayat standartlarının iyileşmesini sağlayarak kapitalist hegemonyanın istikrarına katkıda bulunmuştur (Anderson, 1976, s.28-9). Bu noktada egemen sınıf olan burjuvazinin işçi sınıfının durumunda yaptığı iyileşmeler olarak adlandırılabilen reformculuğa ek olarak; vatandaşlık, özgürlük, demokrasi, oy kullanma hakkı gibi liberal değerlere sempati duyup tahakküm kavramından ve sınıf bilincinden uzaklaşarak aslında Marksist bilimden sapan revizyonizm ve sınıf kimliği dışındaki farklı kimliklere dayanan post-Marksizmin aldatmacasına düşen kimi işçi sınıfı aydınlarının da burjuva ideolojisine işçi sınıfı içinden yaptığı katkıyı atlamamak gerekir.

Gramsci'nin ikinci sivil toplum/devlet modelinde/salınımında ise artık hegemonyanın uygulandığı yer olarak tanımladığı sivil toplumun devlet üzerinde bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Zorlama ve rızanın bir aradalığını içeren hegemonya kavramını devlet ile sivil toplum arasında paylaştırmış ve zorlamayı kapitalist devletin yasal tekeline vermiştir. Bu modelde yekpare hale gelmiş bileşik devletin (*integral state*) (Morton, 2003a, s.159), parlamento yoluyla kullandığı/uyguladığı siyasal ve ideolojik işlevinden çok, etik devletin en önemli işlevi olan egemen sınıfın çıkarlarına göre üretim güçlerinin gelişmesini sağlamak için ihtiyaç duyulan iki işlevi bulunmaktadır. “[Büyük nüfus kitlelerini burjuvazinin çıkarlarına uygun kültürel ve ahlaki seviyeye ulaştıracak olan] okulların pozitif eğitim işlevi ile mahkemelerin negatif ve baskıcı eğitim işlevi devletin en önemli etkinlikleridir” (Anderson, 1976, s.31).

Gramsci'nin hegemonyayı rıza ve gücün birleşimi olarak tanımladığı ve devlete şiddet/güç tarafını verdiği bu modelinde devlet ve sivil toplumdaki ideolojik kontrolün

bir aradlığını ortaya koyması önemlidir. “Gelişmiş kapitalist toplumsal oluşumdaki gücün ... rızai ve zorlayıcı işlevinin dağılımında yapısal bir asimetri vardır. İdeoloji devlet ve sivil toplum arasında paylaştırılmış iken şiddet sadece devlete kalmıştır” (Anderson, 1976, s.32). Burada Gramsci’nin gözünün önündeki en önemli örnek, kamu güvenliği sağlamakla görevli, polis ve asker gücüne sahip faşist, korporatist İtalyan devleti ve onun uygulamalarıdır. Şiddetin tekeline sahip kapitalist devlet (kendisi yasal tarafta kalarak) elindeki özel askeri gücünün (yasal olmayan yollarla) düzensiz şiddet eylemleri ile işçi sınıfının kurumlarına saldırmış ve bu yolla devleti yeniden örgütlemiş, onun yönetici aygıtını yeniden düzenlemiştir (Anderson, 1976, s.32-3).

Gramsci’nin üçüncü sivil toplum/devlet modelinde ise devlet, sivil toplum ile siyasal toplumun ikisini de kapsamaktadır. Bu noktada, rıza ve zorlamanın sentezi olan hegemonyanın devlet ile sivil toplum arasında paylaşılması durumu artık yoktur. Hatta devlet ve sivil toplum aynı şeye karşılık gelmektedir. Buradaki referansı Batı’daki devletlerin rolünün sivil toplumun alanına doğru genişlemesidir (Anderson, 1976, s.33-4).

Marx ve Gramsci’nin her ikisi de Hegelci kökenden gelmesine rağmen sivil toplum anlayışlarındaki farklılık için Hugues Portelli’nin yorumu şöyledir: “birincisi (Marx) Hegelci “sivil toplum” kavramını ekonomik ilişkiler bütünlüğü olarak anlamış [ve altyapı içinde değerlendirilmişken], ikincisi (Gramsci) bu kavramı ideolojik üstyapı kompleksi (*bütünlüğü*) olarak yorumlamıştı” (Portelli, 1982, s.10). Ayrıca Gramsci üstyapının yapıdan ayrılmasını değil, bilakis bunlar arasındaki diyalektik ilişkiyi vurgulamaktadır (Carnoy, 1984, s. 262).

Sivil toplum kavramının Gramsci’de kökeninin nereden geldiği ve Gramsci için ne anlam ifade ettiği tartışmalarından sonra bu kavramın Cox tarafından UI disiplini bünyesinde nasıl işlendiğine bakmak gerekmektedir.

Gramsci’nin özel çıkarlar alanı ve egemen grubun (burjuvazinin) hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü olarak belirttiği sivil toplum, aynı zamanda özgürleştirici (*emancipatory*) karşıt-hegemonyanın (*counter-hegemony*) da kurulacağı yerdir. Bu da alternatif bir toplum ve dünya düzeni potansiyeli için sivil toplumda verilen/verilecek mücadelelere önem kazandırmaktadır. Przeworski’nin “sivil toplumun yeniden doğuşu” diye nitelediği özellikle Doğu Avrupa’da, siyasal sebeplerle ve ekonomik taleplerle ortaya çıkan Stalinci yönetime muhalif hareketlerle (1981, s.29-30) başlayıp Asya ve Latin Amerika ülkelerindeki otoriter yönetim ve kapitalist tahakküme karşıt hareketler ile özellikle son 10 yılda ortaya çıkan Arap Baharı, OWS, Kadınlar

Yürüyüşü (*Women's March*), Hayatlarımız için Yürüyüş (*March For Our Lives*) ve Sarı Yelekliler gibi hareketlerin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır: kapitalizmin hegemonyasına karşı sivil toplumda verilen mücadele ile alternatif bir toplum ve dünya düzeni beklentisini güçlendirmektedir. Sivil toplum kavramının bu şekilde toplumsal güçlerin taleplerinin/beklentilerinin dile getirildiği bir alan olarak yaygın kullanımında kavramdan şirketler ve devletteki egemen güç çıkarılmaktadır. Gramsci'nin de benzer şekilde kullandığı sivil toplum kavramı sadece mevcut kapitalist düzeni destekleyici hegemonya alanı değil, aynı zamanda içinde yaşanacak kültürel değişim ile birlikte, özgürleştirici güçlerin potansiyelini ortaya çıkardığı ve karşıt-hegemonyaya temel sağlayacak bir alandır. "Sivil toplum aynı zamanda, içerisinde, insanların gerçeklik duygusuna dayanak oluşturan öznelerarası anlamların (*intersubjective meanings*) dönüştürülebileceği ve [böylece] yeni düzenin kavramlarının oluşturulabileceği, birbiriyle mücadele halindeki fikirlerin de alanıdır" (Cox, 1999, s.10).

Gramsci, hegemonya ve tarihsel blok inşası sürecinde de sivil toplumun önemi ve sivil toplumla karşılıklı ilişkileri/etkileşimlerinden bahsederken üretim ilişkilerinden türeyen sınıf yapısını temel olarak vurgulamaktadır. Yeni hegemonik yapı içinde diyalektik anlamdaki temel sınıflar burjuvazi ve proletarya iken köylüler ve küçük burjuvazinin bir kısmı ise burjuvazinin tahakkümü altındaki işçi sınıfının hegemon karşıtı blok oluşturma mücadelesinde müttefik olabilecek önemli ancak temel olmayan sınıfları teşkil etmektedir. Üretimin maddi koşullarının/toplumsal ilişkilerin sonucu olan sınıf kavramının bahsedildiği yerde, bu sınıfları oluşturan toplumsal grupların bilinci ve siyasal eylem için nasıl organize oldukları önem kazanmaktadır. "Gramsci için bilinç sınıfın doğrudan bir türevi değil, aynı şekilde kendiliğinden belirlenmiş bir koşul da değildir; tarihsel bir yapıdır (*historical construction*)" (Cox, 1999, s.15). Benzer şekilde Marx da kapitalist sistem içerisinde insan ilişkilerini yabancılaşma (*alienation*) kavramı ile nitelendirmektedir. Sistemin gerçek sömürücü doğasının anlaşılmasını zorlaştıran popüler kültürün yayılmasını sağlayan, bilinçsizlik/yanlış bilinç (*false consciousness*) olarak da nitelenen kapitalist propaganda yoluyla insanların çoğunluğu yabancılaşmaktadır (Miller, 2008, s.186). Yabancılaşma üzerinden ifade edilen bilince yönelik Marksist bakışı bu noktada Gramsci'nin geliştirdiği söylenebilir. Gramsci bu bağlamda üretimin maddi koşullarına bağlı olarak gelişen üç bilinç seviyesi belirlemiştir: (1) *Ekonomik-korporatif bilinç*: Belirli bir maddi üretim koşulunda özel çıkarlarının farkında olan insanların kolektif bilinçleridir. Bu bilinç seviyesinde mevcut düzene karşı olma durumu henüz yoktur. (2) *Birlik ya da sınıf bilinci*: Bu seviyede artık

bir sınıfa ait olmanın bilinci ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin işçi sınıfının emeğini sömürerek onun üzerinde tahakküm kurduğunun ve devletin de burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiğinin farkındalığına erişilmiştir. Bu bilinç düzeyinde önemli olan, diyalektiğin ileri noktaya götürülebilmesi için, işçi sınıfının eriştiği sınıf bilincini koruması ve sahip olunan cinsiyet, etnisite, din, milliyet gibi diğer kimliklerin burjuvazi ve onun aygıtları tarafından, muhalefetten uzaklaştıracak şekilde işçi sınıfının bilincini bulanıklaştırmak için kullanılmasına izin vermemesidir. “Buradaki pratik sorun, farklı dezavantajlı grupların hegemonya karşısı bir oluşumda aralarında [sınıf temelli olarak] bağlantı kurulması konusundadır” (Cox, 1999, s.15). (3) Gramsci’nin en yüksek bilinç düzeyi olarak tanımladığı *hegemonik bilinç*, hegemon sınıfın çıkarlarının sivil toplumdaki diğer tüm sınıfların çıkarı olarak kabul ettirildiği, ideolojisinin ve bu ideoloji ile yönetilmek üzere inşa edilen kurumların rıza kazandığı tarihsel yapıda görülmektedir. İşçi sınıfının, burjuvazinin hegemonyası ile tesis edilen mevcut tarihsel yapıyı değiştirmesi için bu bilinç seviyesine erişmesi gerekmektedir. İşçi sınıfına bu mücadelesinde yardımcı olacak/yol gösterecek ve toplumdaki yerlerine dair farkındalıklarını artıracak olanlar ise bu sınıf ile organik bağı olan aydınlardır. Aydınların, sivil toplumda tahakküm altında bulunan ve temel olmayan diğer sınıflarla işçi sınıfının çıkarlarını ve dünya görüşlerini uyumlandırarak işçi sınıfı hegemonyasına dayanan ve sonrasında Marksist deterministik görüşün sınıfsız daha yüksek bir toplumsal yapısının inşası için liderlik etmeleri beklenmektedir.

Cox sivil toplum içinde gerçekleşen biri yukardan-aşağı (*top-down*), diğeri aşağıdan-yukarı (*bottom-up*) dönüşümü yansıtan iki süreçten bahsetmiştir. Buna göre sivil toplumda yukardan-aşağı devrim söz konusu olduğunda bu; kapitalist düzenin egemen sınıfı olan burjuvazinin tahakküm altına aldığı diğer sınıfların rızası ile kültürel ve ideolojik hegemonyasını inşa ettiği bir süreçtir. Bu süreçte organize durumdaki en büyük egemen hegemonik güç olan devletler, mevcut düzenin meşruiyetini korumak ve artırmak için hükümet dışı organizasyonlar gibi mekanizmalar üzerinden sivil toplumda ortaya çıkan popüler toplumsal hareketlerin düzene tehdit oluşturmasını engellemeye çalışmaktadır (Cox, 1999, s.11).

Aşağıdan-yukarı süreçte ise; mevcut kapitalist düzen içinde tahakküm altında yaşayan sınıflar düzeni değiştirmek için sivil toplum içinde rıza kazanarak bir karşı-hegemonik düzen inşa etmeye çalışmaktadır. Bu aşağıdan-yukarı süreçte sivil toplum, ekonomik küreselleşmeden zarar görmüş farklı kültür ve pratiklere sahip toplumsal güçlere alternatif bir toplum için dönüşüm fırsatı sunan alandır ki “daha da iddialısı,

onun içerisinde alternatif bir dünya düzenini oluşturmak için toplumsal hareketler küresel sivil toplum vizyonundadır” (Cox, 1999, s.11).

Cox’cu Neo-Gramşiyen bakışla değerlendirirken çalışmanın örnek olayını oluşturan OWS hareketinin, sivil toplum içinde aşağıdan-yukarı doğru işleyen süreçte uygun olarak alternatif bir düzen ve özgürleştirici karşıt-hegemonya mücadelesi vermekte olduğu söylenebilir. Mevcut düzeni oluşturan neoliberalizmden zarar gören ve toplumun %99’unu temsil ettiğini düşünerek (karşıt-hegemonya için rızayı kazandığı henüz söylenemese de) kendilerine dayatılan yaşam koşullarını protesto eden bu hareketin detaylı incelemesi örnek olay kısmında yer bulacaktır.

2.2.3.Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi

Çalışmanın örnek olayı bir protesto hareketi olduğu için Neo-Gramşiyen teori ışığında yapacağımız analizde YTH Teorisi’nden de faydalanılacaktır. Bu noktada toplumsal hareketler teorilerinin geçmişini kısaca inceledikten sonra YTH Teorisinin savları ortaya konulacaktır.

Toplumsal hareketler üzerine ilk yaklaşımlar klasik sosyoloji tarafından ortaya atılmıştır. “Kolektif hareketi ya yapısal bir krizin sonucu, [sosyal ve ekonomik bir çöküşün yansıması] ya da ortak inançların ifadesi olarak” (Çayır, 1999, s.13) açıklamaya çalışan bu yaklaşım sosyal hareketleri aynı zamanda marjinal, irrasyonel ve geçici hareketler olarak nitelerken, toplumsal tabanının, fakir, köksüz, tepkili, dezavantajlı ve anomik insanlar tarafından oluşturulduğunu düşünmektedir. Kısacası “bu paradigmada sosyal hareketler, sosyal ve ekonomik kriz zamanlarında ortaya çıkan birer “ateş” gibidir” (Çayır, 1999, s.14).

Ancak bu klasik yaklaşım, 1960’lardan sonra Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan, aktörleri belirli hedeflere ve rasyonel stratejilere sahip, ekonomik mücadeleden çok kimliğini rahatça ifade edebilme, toplumsal ve siyasal hayata katılım ve sivil haklar gibi kavramlar çerçevesinde kültürel alanda mücadele veren barış, çevre, kadın, gay ve lezbiyen hareketleri gibi toplumsal hareketleri açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Klasik yaklaşımın toplumsal hareketleri açıklamadaki yetersizliğine cevaben başlıca iki teori ortaya çıkmıştır. Bunlar Kaynak Mobilizasyonu Teorisi ve Yeni Toplumsal Hareketler Teorisidir. Her iki teorinin birbirinden farklı noktalarına rağmen ortak kabulleri mevcuttur. “Her iki paradigma da çatışmacı kolektif hareketi normal olarak değerlendirir. Katılımcıları rasyonel ve örgütlerin iyi entegre olmuş üyeleri

olarak görür. Ve ikisi de sosyal hareketin, bağımsız örgütler ve gelişmiş iletişim biçimleri çerçevesinde, organize grupların birbirleriyle mücadelesi olduğunu ileri sürer” (Çayır, 1999, s.20).

YTH teorisi günümüz toplumsal çatışmalarını sadece politik boyutuyla değil, kültürel yönünü de hesaba katarak değerlendirmektedir. Melucci (1985) bu noktada örgütsel formlar için, geniş bir kesimden katılımcıları resmi olmayan ilişkiler çerçevesinde bir araya getiren “çatışmacı bir kültürü ve bir kolektif kimliği paylaşan bireylerin ve grupların ağı olarak *hareket ağları* ya da *hareket alanları*” (s.91) kavramlarını ortaya koymuştur.

Bu tip hareket ağlarının şöyle niteliklere sahip olduğu gözlenmiştir: “a) Çoklu üyeliğe müsaade ederler; b) Grup için istenen aktivizm part-time ve kısa dönemlidir; c) Bireysel olarak zaman ayırma ve duygusal dayanışma birçok grupta katılım için istenen bir koşuldur” (Melucci, 1985, s.92).

Bu noktada Melucci, birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olan hareketin gizliliği (gizli olarak var olma) ve görünürlüğü durumlarını ön plana çıkarmaktadır ki Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori ile de örtüşen çok önemli bir noktası bulunmaktadır. Gizlilik, zaman ve mekânın anlamlandırılması, doğayla ilişki ve cinsiyet gibi konularda toplumdaki hâkim kodlara karşı alternatif kültürel modeller geliştirerek toplumsal anlamlarda değişiklikler ve yeni deneyimler edinilmesini sağlar. Görünürlük kavramı da bir konuyu veya olayı protesto için insanlar sokaklara çıktığında siyasal otoritenin halkın taleplerine ve beklentilerine rağmen nasıl bir karar alma mekanizması işlettiğini ortaya koyar. “...Kamusal alandaki bu hareketlilik, toplumun geri kalanına söz konusu problemin sistemin genel mantığı ile ilişkili olduğunu gösterirken alternatif kültürel modellerin de mümkün olduğunu ispatlar” (Melucci, 1985, s.93). Burada belirtmek gerekir ki yukarda Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori bölümünde bahsettiğimiz gibi, Cox’un ortaya koyduğu *tarihsel yapı* kavramının üç güç kategorisinden biri olan *düşünce kalıplarını* oluşturan *öznelerarası anlam* ve *kolektif imajlarda* meydana gelecek herhangi bir değişimin/dönüşümün, sivil toplumda da değişime sebep olması beklenmektedir.

Karşılıklı ilişki içindeki gizlilik, görünürlüğü dayanışma ağlarıyla ve mobilizasyon için gerekli kültürel çerçeve ile beslerken görünürlük de gizli hareket ağlarını kuvvetlendirir, dayanışmayı yenilemek ve sürdürmek için motivasyonu sağlar, yeni toplumsal gruplar için yeni üyelerin kazanılmasını kolaylaştırır (Melucci, 1985, s.93). Melucci’nin bir hareketin gizliliği ve görünürlüğü hakkındaki bu

değerlendirmesini OWS için de yapmak mümkündür. Wallerstein (2011) de Melucci'nin söylediklerini destekler biçimde OWS'yi değerlendirdiği bir yazı yayınlamıştır. Buna göre OWS basının başlangıçta görmezden geldiği, gösteri yapmaya çalışan gençlerin oluşturduğu bir protesto iken polisin şiddet uygulama görüntülerinin internet yoluyla yayılması ile tanınma/görünürlük kazandı. Protestocuların istedikleri şeyin adalet olduğu mesajları ile bu protestolar meşruiyet kazandı. En sonunda da OWS'yi destekleyen yazıların önemli gazetelerde yayınlanması ve artan katılımcı sayısı ile saygınlık kazanmış oldu.

Melucci'nin toplumsal hareketlerle ilgili bir başka değerlendirmesi ise, yeni toplumsal hareketlerin bu yeni örgütsel formunun, ulaşmak istediği hedefleri açısından sadece bir araç olmayıp aynı zamanda da bir amaç olmasıdır. Hareketin gizliliği ve görünürlüğü özelliklerinden bahsederken de değinildiği gibi kültürel kodlara odaklanan hareketin formu da aslında bir mesaj vererek toplumdaki hâkim modellere sembolik bir tehdit içermektedir. “Harekete kısa dönemli ve vazgeçilebilir bağlılık, pozisyonu daima tartışmaya açık çoklu liderlik, esnek örgütsel yapı, kolektif kimliğin fakat aynı zamanda sisteme sembolik başkaldırının da temelleridir... Dünyayı farklı bir şekilde adlandırma birdenbire hâkim kodları alt üst eder” (Melucci, 1985, s.93). Ayrıca bir toplumsal hareketin toplumdaki hâkim kodlara alternatif yeni kültürel kodlar üretmesi öznelarası anlamda değişikliğe/dönüşüme yol açarak tarihsel yapının da bu yönde dönüşmesi için zemin hazırlamaktadır.

Jean Cohen ise yeni toplumsal hareketlerin, egemen sınıfın çıkarlarına uygun olarak tahakküm uygulayan devlete karşı, özerk ve özgün örgütler şeklinde organize olan grupların, mücadele alanı olan sivil toplumu korumaya ve alternatif toplum düzenini ortaya koymaya, bunu yaparken ortak kültürel alanda kendilerini (kimliklerini) anlamaya, ifade etmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür. Cohen'in (1985), Touraine'in görüşlerinden faydalanarak belirttiği gibi sosyal hareketlerin hedeflediği toplumsal alan, devlet ya da piyasa mekanizması olmayıp normların, kimliklerin, günlük özel hayat pratiklerinin ve toplumsal güç ilişkilerinin onun içinde inşa edildiği/yaşandığı, güç ve dolayısıyla mevzi mücadelelerinin, kamu alanlarının, siyasal süreçlerin de alanı olarak görülen sivil toplumdur (s.125).

Hank Johnston, Enrique Larana ve Joseph Gusfield'in açıklamalarıyla ise yeni toplumsal hareketlerin özellikleri şöyledir: İlk olarak, katılımcılarının toplumsal tabanı sınıfsal yapı veya toplumsal rolleri ön plana çıkaran özellik göstermemektedir. “Katılımcıların arka planları gençlik, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ya da meslekler

gibi yapısalcı açıklamalara tekabül etmeyen farklı toplumsal statülerde temellenmektedir” (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s. 135). Tanımlanan bu özellik tam olarak OWS’nin katılımcılarının özelliklerini açıklamaktadır.

YTH ile ilgili ortaya koydukları ikinci özellik YTH’in ideolojik çerçevesi, işçi sınıfı hareketinin Marksist ideolojisi de dâhil olmak üzere tüm ideolojilerden uzak bir konumdadır. Bu toplumsal hareketler, değerler ve fikirler açısından çoğulcu ve pragmatik olup karar alma sürecini demokratikleştirmek ve üyelerin katılımını kolaylaştırmak ve artırmak için kurumsal reformları gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. “Bu hareketlerin Batı toplumları için önemli bir siyasi anlamı vardır: bunlar günlük hayatın “demokratikleşme dinamiği”ni ve toplumun siyasala karşı sivil boyutlarının genişlemesini temsil etmektedir” (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.136).

Yeni sosyal hareketler için belirlenen üçüncü özellik kimlik ortaya koymada bireysel ve kolektif arasındaki ilişkinin net olmamasıdır. Açıkça sınıfsal bir temele dayanmayan sosyal hareketler, bireysel katılımcılarının kendilerini nasıl tanımladıklarıyla ifade edilmektedir. “Hareket içindeki fiil ise kimliğin bireysel ve kolektif boyutlarının bir karışımıdır” (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.137).

Dördüncü olarak, kolektiften çok bireyin günlük hayat pratiklerine ve yaşadığı sorunlara yönelerek kendisini önceleyen yeni toplumsal hareketler doğal olarak insan hayatının kişisel yönlerini yansıtmaktadır. “Gay hakları ve kürtaj üzerine yoğunlaşan hareketler, alternatif tıp ve sigara karşıtlığı gibi sağlık hareketi, New Age ve kendini dönüştürme hareketleri ve kadın hareketi gibi hareketlerin hepsi cinsel ve bedensel davranışı değiştirmeyi amaçlayan çabalar içermektedir” (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.137). Ele aldığımız OWS hareketi, yeni sosyal hareketlerin bu özelliğine uymamaktadır. Kişisel değerlere vurgu yapmasına rağmen cinsel veya bedensel davranışları değiştirmek gibi bir amacı bulunmamaktadır.

Beşinci özellik olarak, yeni toplumsal hareketlerin işçi sınıfı hareketinden farklı, hâkim davranış normlarına karşı çıkan, şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik gibi radikal mobilizasyon taktikleri ile eylemlerini ortaya koymaktadır (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.137). OWS de şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik şeklindeki mobilizasyon taktiğini kullanmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin bir başka özelliği, hareket gruplarının örgütlenmesinin geleneksel yapılanmadan farklı olmasıdır. Batı demokrasilerinde en yaygın katılım kanalları olan geleneksel kitle partilerine yönelik güvenilirlik krizi dolayısıyla toplumsal hareketlerin kolektif çıkarlarıyla ilişkili özerk ve alternatif katılım

ve karar alma biçimleri, “kendisi olarak var olma unsuru” (*self-referential element*) olarak adlandırılan bölünmüş, dağınık ve âdem-i merkeziyetçi bir yapıda gerçekleştirilmektedir. (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.137-8).

Bu bölümde Uİ çalışmalarında açıklamalarına daha çok başvuru Ulusal Ekonomik (UEP) genel anlamıyla ve Liberal, Realist/Merkanlist ve Marksist üç ana akımın bakış açılarıyla ortaya konmuştur. Daha sonra Uİ disiplindeki eleştirel teorilerden Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori ve Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori, ortak sayılabilecek savlarının yanı sıra her biri ayrı ayrı da incelenmiştir. Öncelikle, çalışmanın analizlerinde kullanılan Neo-Gramşiyen teorisinin anlaşılmasını desteklemek için, temel noktalarda Neo-Gramşiyen teoriyi etkilediği düşünülen Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Teori ele alınmıştır. Ardından hegemonya kavramı ışığında tarihsel blok, pasif devrim gibi kavramlarla analizlerde bulunan Neo-Gramşiyen teori ana hatlarıyla ortaya konmuş, devlet-sivil toplum ilişkisine bakış açısı alt başlıkta incelenmiştir. Sonrasında 1960’lı yıllarla birlikte ortaya çıkan kolektif hareketlerin açıklanmasında, kimlik yönelimli ve hâkim toplumsal normları eleştirel bakış açısıyla ele alarak Neo-Gramşiyen teoriyi destekleyici savları da bulunan YTH Teorisi incelenmiştir.

Bu çalışmanın teorik arka planını, bu bölümdeki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi eleştirel bakış açısı oluşturmaktadır. Bu eleştirel bakış açısı içinde, örnek olay incelememize temel sağlayan teori Neo-Gramşiyen teori olmakla birlikte YTH teorisinden de faydalanılacaktır. Bu noktada, önemli bakış açısı farklılıklarının yanı sıra iki teorisinin de (1) mevcut toplumsal düzenden duyulan rahatsızlık ile bir toplumsal değişim/dönüşüm ihtiyacına yaptıkları vurgu, (2) hâkim toplumsal kodlara eleştirel bir yaklaşım ile bu kodların alternatiflerini yaratma çabası, (3) bu vesileyle aslında alternatif/karşıt-hegemonik bir düzen (tarihsel yapı/tarihsel blok) için mücadele edilmesi gerekliliğini ortaya koymaları, (4) bunun için temel mücadele alanı olarak sivil toplumu görmeleri ve (5) kültür olgusuna önem vermeleri gibi savlarının örtüşmesi ile iki teori bir araya getirilerek analiz yapılacaktır. Bunun yanında Neo-Gramşiyen teorisinin incelemesinde detaylı bir şekilde anlatılan hegemonya kavramı ile mevcut düzeni oluşturan neoliberal küreselleşme arasındaki ilişki sonraki bölümde ortaya konacaktır.

BÖLÜM III

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE HEGEMONYA

Bu bölümde kapitalizmin uluslararasılaşmasının bir başka ifadesi olan neoliberal küreselleşmenin ne olduğu ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu boyutların aralarındaki etkileşim de yeri geldiğinde değerlendirilecektir. Önceki bölümdeki Neo-Gramşiyen hegemonya kavramının da desteğiyle küreselleşmenin en önemli iki boyutunun kültürel ve ideolojik boyutları olduğu söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşmenin ideolojik iddiaları ve bu iddiaların değerlendirmesi yapılacaktır. Bu ideolojik ve kültürel boyutların kapitalizmin/burjuvazinin hegemonyasını nasıl desteklediği, meşrulaştırdığı ve (işçi sınıfının ortaya koyması beklenen) karşıt-hegemonyanın oluşmasını rıza ve zorlama araçları ile nasıl engellediği ya da geciktirdiğine yönelik Neo-Gramşiyen bakış açısıyla eleştirel bir değerlendirme de ortaya konacaktır.

Küreselleşme olgusu, var olup olmadığı konusunda şüphelerin olduğu kadar yeni bir olgu olup olmadığının da tartışıldığı, karmaşık, çok boyutlu ve özellikle SSCB ile birlikte “devlet sosyalizminin çöküşü ve [bununla birlikte] kapitalizmin dünya genelinde pekişmesini takiben” (Held ve McGrew, 2008, s.8) uluslararası ilişkileri analiz ederken kullanılan olgulardan/kavramlardan birisidir.

Steger (2004, s.31) küreselleşmeyi “dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mübadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesi” şeklinde ifade etmektedir. Bu süreçler yoluyla, insanlar kendi çevreleriyle uzakta olanlar arasında bağlantıların arttığını görmektedir. Küreselleşmeden, ideolojik olarak dünya çapında serbest piyasa yaratarak kapitalizmin yayılmasını sağlayan, böylece neoliberal küreselleşmeyi meşrulaştıran bir kavram olarak bahsedilebilir (Held ve McGrew, 2008, s.12). Küreselleşmenin bu tanımlaması Gramşiyen anlamda neoliberal hegemonyanın sürdürülmesine küreselleşmenin nasıl katkı sağladığını göstermesi açısından önemlidir. Bu ideolojik yorumun içerisinde yer alan diğer temel alanlara (ekonomik, siyasal ve kültürel) kısaca değinelim.

3.1. Küreselleşmenin Boyutları ve Hegemonya ile İlişkisi

Neoliberalizmin hegemonyasının sürekli üretimini sağlayan unsurlarından biri olan kurumlar arasında önemli bir yer tutan IMF (2008), ekonomik olarak küreselleşmeyi “özellikle malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların (emeğin) ve bilginin (teknolojinin) uluslararası sınırları aşarak hareket etmesi yoluyla dünya ekonomilerinin artan birleşmesi (*integration*)” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlı biraz daha açmak gerekirse; ekonomik küreselleşme, üretimin gerçekleştirilmesi ve malların mübadelesinin uluslararası çapta örgütlenmesi ile dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşması ve yaygınlaşmasını ifade etmektedir (Steger, 2004, s.61).

Küreselleşmenin ekonomik boyutundan bahsedilirken savaş sonrası düzenin 1970’lerde yaşadığı krizin ve yapısal dönüşümün de açıklanması, küreselleşmenin günümüz dünya düzenine yaptığı katkının anlaşılmasında faydalı olacaktır. Öncelikle, belirgin bir siyasal ya da otoriter yapı tarafından yönetilmeyen küresel ekonominin, küresel üretim ve küresel finans gibi birbiriyle çelişkili iki unsurdan oluştuğunu söylemeliyiz. Küresel üretim, uluslararası ekonomide yer alan rekabet halindeki ulusların sınırlarını kullanarak maliyetlerini düşürmekte, vergi düzenlemeleri ile çevre kirliliği karşıtı düzenlemelerden kaçınmakta, emek girdisi üzerinde kontrol sağlamakta ve yatırımları için siyasal istikrarı garanti altına almaktadır, ancak tüm bunları yaparken kredilerle ona yaşamsal destek veren küresel finansın gücüne bağımlıdır. Küresel finans ise New York, Tokyo, Londra, Paris ve Frankfurt gibi dünya şehirlerinde karargâhları olan ve dünya çapında telekomünikasyon ağı sayesinde 7/24 işleyen bir yapıda olup uluslararası kredi kuruluşlarının aldığı kararlara ve hükümetlerin borç krizlerine karşı kırılgandır (Cox, 2002, s.82-83).

Küresel ekonomik yapıda 1970’lerle birlikte yaşanan dönüşümde küresel üretim unsuru içinde sermayenin artan, emeğin ise azalan bir güce sahip hale geldiği, küresel finans unsurunun ise hükümetlerin ve kurumların borçlarına finansman yaratma çabası ile kırılganlığı söylenebilir. Sermaye hükümetler üzerinde yatırım silahını kullanırken bir yandan da emeğin ücretini artırdığı gerekçesiyle sendikalara yüklenmekte ve olabildiğince sendikaları devreden çıkarmaya, emek gücünü örgütsüz bırakmaya çalışmaktadır (Cox, 2002, s.81). Hükümetler, yatırımları ile ulusal ekonomilerin büyümesi üzerinde sahip olduğu göz ardı edilemez etki dolayısıyla sermayenin güvenliğini kazanmaya çalışmaktadır. Bunun için hükümetler enflasyona sebep olabilecek şekilde yaptıkları harcamaları, aşırı borçlanmayı, vergi toplama üzerine maliye politikalarını

gözden geçirmekte ve piyasaları düzenlemekten aşamalı olarak vazgeçmektedirler. Bunun yanında savaş sonrası düzenin krizi küresel üretimin, ölçek ekonomisi olarak da bilinen standart ürünlerin kitlesel üretimi şeklindeki Fordist üretimden esnek yapıdaki post-Fordist üretime geçmesini sağlamıştır. Bu yeni model merkezde ulusal ölçekte yapılan üretimin çevre ülkelere taşınması sermayenin üzerinde yük yaratan özellikle emek unsurunun bu ülkelerden daha ucuza ve sendikal gücü olmayan şekilde temin edilmesine yardımcı olmaktadır. Merkezde kalan emek unsurları az sayıda olup finansal işlemler ile üretimin devamlılığı için gerekli bilgi ve teknolojinin üretilmesini sağlayan ana birimleri oluşturmaktadır. Post-Fordist üretimin yapılandığı bu merkez-çevre modeli sermayenin gücünü artırarak işçi sınıfının bölünmesi ve sendikal gücünün zayıflaması yönünde etkide bulunmuştur. İşçi sınıfı yukarıda bahsedildiği gibi, ulus-üstü yönetici sınıfı oluşturan işçiler (*skilled/integrated workers*), etnisite, din, cinsiyet ve coğrafik olarak bölünmüş, örgütsüz işçiler (*unskilled/precarious workers*) ve işsiz ya da uluslararası üretimden dışlanmış (*excluded*) işçilerden oluşan üçlü bir yapıya bürünmüş ve birlikte hareket ederek düzeni değiştirme gücü zayıflatılmıştır. Dahası, dünyanın neredeyse her yerinde zengin ile fakir arasında ekonomik küreselleşmenin hızlandığı kutuplaşmanın yarattığı ekonomik ve toplumsal çelişkiler artık sınıfsal kimliklerden çok cinsiyet, ırk, etnisite, din, belli bir organizasyona üyelik, tarihsel süreçten gelen sorunlar/şikâyetler veya küçümseme ile açıklanmakta ki farklılaşan kimlikler, gerçeklik algısını belirleyen öznel arası ilişkinin önemini artırmaktadır (Cox, 2002, s.88).

Küresel ekonomideki bu yapısal değişim ile derinleşen kimlikler ve medeniyetler arasındaki farklılıkları kucaklayan, sosyal eşitliği amaçlayarak toplumsal dayanışmayı yeniden ortaya koymaya çalışan ve hükümetler ile kurumsal güçlerden ayrı bir yapıdaki sivil toplumda aşağıdan yukarıya doğru ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alan yerel, ulusal ve küresel seviyelerdeki siyasal otoriteleri destekleyici bir sivil toplumun yeniden inşası için karşıt-hegemonik toplumsal hareketlerin çözüm olması beklenmektedir (Cox, 2002, s.94).

Küresel finans unsurunun durumuna bakacak olursak, hükümetlerin ve şirketlerin gider kalemleri içinde özellikle dış (tahvil piyasalarına yönelik) borcun ödenmesi kaleminin oranı arttıkça bu borçların finansmanı dolayısıyla küresel finansın önemi artmış, hatta üretimden/reel ekonomiden ayrı ve onun üzerinde bir güç olmasına sebep olmuştur (Cox, 2002, s.82). Bu dış borçlar küresel ekonomiye bağlı faiz oranlarının hükümetlerin para ve maliye politikaları üzerinde kısıtlayıcı etkisini ve

hükümetlerin küresel finans kuruluşlarına karşı sorumluluğunu ve bağımlılığını artırmıştır.

Post-Fordist üretime geçilmesi, kısaca, ulusal ekonomik bariyerlerin liberalleşme ile yıkılması sonucu ticari, finansal, yatırımsal ve üretim faaliyetleri uluslararası alana yayılmış, böylece dünya piyasasında ülkelerin entegrasyonu ve piyasaların birbirlerine açıklığı sonucunu getirmiştir. Finansal piyasaların ve sistemin birbirine bağlılığı ile artan finansal işlem hacmi, sistemin olası finansal krizlere karşı hassasiyetini ve kırılganlığını artırmaktadır (Khor, 2000, s.8). Bunun bir örneği Asya Kaplanları Krizi adı altında Tayland, Endonezya, Güney Kore, Hong Kong, Malezya gibi ülkelerde 1990'ların sonunda yaşanmıştır. Sıcak paranın ülkelere giriş çıkışının önüne mali kontrol engeli koymaksızın finansal sermaye hareketliliğini serbest bırakan Tayland'da gayrimenkul balonu patladığında sıcak para geldiği gibi giderken dolara sabitlenmiş Tai Baht'ı hızla değer kaybetmiş ve yeterli dolar rezervi olmayan ülke ekonomisini çökertmiştir. Benzer durum, kısa vadeli finansal sermaye hareketliliğine hazır olmayan, bu yönde kontrol araçları geliştirmeyen diğer Doğu Asya ülkelerinde de yaşanmıştır (Miller, 2008, s.128-129).

Küreselleşmenin bir diğer boyutu olan siyasi boyutunda ise dünya üzerinde siyasi ilişkilerin yoğunlaşması ve genişlemesi; devletin egemenliği, hükümetler arası kuruluşların artan etkisi ile bölgesel ve küresel yönetim konuları tartışılmaktadır (Steger, 2004, s.83). 1648 yılında imzalanan Westfalya Anlaşması'na kadar kökeni götürülen ve olgunlaşmış biçimine I. Dünya Savaşı sonrası Wilson ilkeleri ile ulaştığı düşünülen ulus-devlet sistemi ve ulus-devletin egemenliğinin bu tarihsel süreçte sarsıntı geçirip geçirmediği tartışmanın merkezinde yer almaktadır. İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme sayesinde ulus-ötesi karşılıklı iletişimin artmasıyla birlikte devlet egemenliğinin işlevliliğini yitirmeye başladığından ve ulus devlet egemenliğinin yerine çok taraflı dünya yönetimi diye de tabir edilebilecek post-Westfalya sisteminden bahsedilmektedir (Rosenberg, 2005, s.6).

Küreselleşmenin, bahsettiğimiz bu iki (ekonomik ve siyasi) boyutu birbirleriyle ilişkilidir. Finans işlemlerindeki serbestleşme ile desteklenen ticaretin serbestleştirilmesi ve düzenlemelerin kaldırılması yoluyla sermayenin (reelde ulus-ötesi/çok-uluslu şirketlerin UÖŞ) vergilerden ve diğer ulusal politika kısıtlarından kurtulması gibi uygulamalar ile küresel piyasaların/finansın çoğu zaman hükümetlerin bağımsız ulusal politika hedefi belirleme ve uygulama gücünü engellemesi gibi yukarıda belirttiğimiz noktalar ulus-devletlerin egemen birim olarak gücünün sarsıldığına

göstergelerindendir. Ulus-devletin egemenliğini kimi zaman belediye ve bölge yönetimleri, bölgesel bloklar, uluslararası örgütler ve ulus-ötesi kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası sektörel birlikler gibi yapılara devrettiği kabul edilmektedir. Bu yapılar içinden, ekonomik açıdan ulus-devletlerle yarışabilecek güçteki, daha çok küresel Kuzey merkezli bu UÖŞ'ler faaliyetlerini, küresel Güney'in ucuz işgücünden, kaynaklarından ve uygun üretim koşullarından beslenerek artırmaktadır. UÖŞ'lerin, ürünlerin üretimini, dağıtımını ve pazarlamasını küresel ölçekte gerçekleştirebilmesi uluslararası ekonomi politik açısından kapitalist üretim biçiminin yayılarak gelişen, hatta Lenin'in de vurguladığı gibi (2009, s.99-100) kapitalist emperyalizme varan niteliğini yansıtmaktadır. Bu noktada küreselleşmeden çok uluslararasılaşma ve bölgeselleşmenin çağdaş kapitalist eğilimleri daha iyi tanımladığına ve ulus devletlerin kapitalizmin düzenlenmesi için potansiyelini sürdürmeye devam ettiğine dair görüşler bulunmaktadır (Rupert, 2006, s.33).

Küreselleşmenin kültürel boyutunda ise küresel kültürel ilişkilerin artışı ve yayılması ele alınmaktadır. Küresel kültürel ilişkiler içinde aynılıklar ve farklılıkların arasındaki gerilim, ulus-ötesi medya kuruluşlarının popüler kültürün yayılması üzerindeki önemli etkileri, dillerin küreselleşmesi¹ ile maddeci ve tüketimci değerlerin dünyanın ekolojik sistemleri üzerindeki etkisi² gibi konular temel olarak tartışılan konulardır. Bunlar arasında, hegemonyanın sürdürülmesine önemli katkı sağladığı düşünülen popüler kültürün yayılması kısmını biraz açalım. Küreselleşmenin insanları birbirine benzettiği savı, kültürel emperyalizm yoluyla Anglo-Amerikan değerlerinin ve tüketim mallarının yayılması (moda, müzik, dans, film, yiyecek, dil. vb) yönündeki, McDonalddlaşmadan (Ritzer, 2009) beslenen kültürel türdeşlik tezi ile desteklenmektedir. Bunlara karşılık ortaya çıkan direniş ve tepkisel karşı koyma girişimlerine, yerel kültürel farklılıkları koruma çabalarına rağmen hegemon Amerikan popüler kültürünün yayılması ve hâkimiyetini sürdürmesi durdurulamamaktadır. Bunun yanında popüler kültürden bahsederken internetin ve gelişen kitle iletişim teknolojilerinin/araçlarının önemli taşıyıcı pozisyonunu da belirtmek gerekir. Kapitalist/neoliberal sisteme rızanın devamı için algı yönetiminde UÖŞ'lerin reklamlar

¹ Özellikle az sayıda dilin (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Çince ve Arapça gibi) küreselleşmesi ile önemindeki artışa karşılık diğer dillerin sayısındaki belirgin azalış arasında bağlantı bulunması kültürel küreselleşmenin önemli bir sonucudur.

² Bölgesel aşırı tüketim (küresel Kuzey özelinde), denetlenemeyen nüfus artışıyla birlikte, gezegenimizin sağlığı açısından önemli bir sorun yaratmaktadır. Bir başka önemli etki, insan kaynaklı iklim değişikliklerinin küresel ısınma gibi sonuçları ile görülmektedir. Küreselleşmenin ekolojik sistem üzerindeki etkisi için bunlara ek olarak, çevre kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel niteliksizleşme örnekleri de verilebilir.

aracılığıyla bireylerin hayatında uyarıcı ve tetikleyici olarak sıklıkla görünür hale gelmesinde internetin ve gelişen kitlesel iletişim teknolojilerinin/araçlarının, yukarıda Gramsci'nin sivil toplum/devlet ilişkisine yönelik bakışını açıklarken bahsedildiği gibi, ideolojik hâkimiyet için beyin yıkama fırsatı sunma konusunda önemi büyüktür. Bu yolla bireylerin sürekli olarak tüketim için teşvik edilmesinin kapitalist sistemin devamlılığına katkı sağladığı düşünülmektedir. Bunun bir sonucu da Marx'ın ifade ettiği gibi yabancılaşma sorunudur, bireylerin kendilerine ve hem toplumsal hem de doğa olarak çevrelerine karşı artan yabancılaşmasıdır. Böylece kapitalist hegemonyaya karşı koyacak bilincin gelişmesinin engellendiği ve karşıt-hegemonik gücün ortaya çıkmasının geciktiği düşünülmektedir.

Küreselleşmenin 1980'lerden itibaren hız kazanmasına zemin hazırlayan ve ideolojik temelini oluşturan neoliberal politikalar, ABD ve Birleşik Krallık'taki (Reagan ve Thatcher önderliğindeki) sağ-kanat hükümetlere Dünya Bankası ile IMF'nin desteğiyle ve "Başka bir alternatif yok" sloganıyla 1989 yılında oluşturulan Washington Konsensüsü ile ortaya konmuştur (Wallerstein, 2008). Çok boyutlu bir toplumsal süreç karşılık gelen küreselleşmenin ideolojisini oluşturan küreselciliğin Washington Konsensüsü ile ortaya konan neoliberal politikalarının özündeki değerler bireysellik, tüketimcilik, pazarın/piyasanın ve böylece ekonominin liberalleşmesi ve kapitalin sınırsız birikimi olarak özetlenebilir. Bu neoliberal değerler "küresel Kuzey'de konumlanmış şirket yöneticileri, büyük (çok-uluslu) şirketlerin üst düzey yöneticileri, şirket lobicileri, gazeteciler ve halkla ilişkiler uzmanları, [ünlüler], geniş bir kamuoyu kesimine hitap eden aydınlar, devlet bürokratları ve politikacılardan oluşan kudretli bir toplumsal güç topluluğu tarafından dünyaya yayılmaktadır" (Steger, 2004, s.129).

Bu noktada küreselleşme savunucuları tarafından en çok ortaya konulan ideolojik iddialar ile bunların doğruluklarına ve çelişkilerine bakmak faydalı olacaktır:

(1) "Küreselleşmede, küresel piyasaların liberalleştirilmesi ve bütünleştirilmesi söz konusudur" (Steger, 2004, s.132). Neoliberallerin, siyasi ve kültürel boyutunu ikinci planda tutarak eleştirildikleri bu ekonomist bakış açısında küreselleşme ile "küresel piyasaların liberalleşmesi ve bütünleşmesini, dünyada bireysel özgürlüğü ve maddi gelişmeyi daha da ileri götüren "doğal" bir olgu olarak [sunarak]" (Steger, 2004, s.133) liberalleşmenin iddia edilen yararlarını popüler düşünceye işlemeye çalışırlar. Piyasaların liberalleşmesi ve bütünleşmesi iddiasındaki çelişki, serbest piyasaların ancak piyasayı kısıtlayan kurumlar ve politikaların zayıflaması ve ortadan kalkması ile sağlanabileceği, fakat bunun için mevcut toplumsal düzenlemelerin dönüşümünün yine

güçlü iktidarların merkezi devlet gücünün müdahalesi ile yerine getirilebilecek olmasıdır. Neoliberalizm bir yandan devletin rolünü kısıtlamaya çalışırken bir yandan da siyasi gündemlerini etkin şekilde yerine getirmesini beklemektedir. Küreselleşme, bireyleri devletin kontrolünden kurtarmaya çalışmasının yanı sıra, “piyasaların uluslararası siyasi kuruluşlara karşı sorumlu olmasını sağlayacak bir küresel düzenlemenin oluşturulmasıyla [da] ilişkilidir” (Steger, 2004, s.135).

(2) “Küreselleşme kaçınılmazdır ve geri döndürülemezdir” (Steger, 2004, s.136). Neoliberaler, ekonomik indirgemeciliğe düştükleri iddiası ile eleştirdikleri Marksistlerle aynı sebeple (ekonomilerin liberalleşmesi, piyasaların entegrasyonu ve teknolojik yeniliklerin de zorlaması nedeniyle geri döndürülemezliğiyle) küreselleşmeyi tarihsel bir zorunluluk olarak kabul etmektedirler. Burada küreselleşmenin Anglo-Amerikan öncülüğü ve dünyanın geri döndürülemez biçimde Amerikanlaştırılması görüşleri mevcuttur. Bu görüş özellikle Sosyalist Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile birlikte, Fukuyama’nın liberalizmin (liberal demokrasinin) “tarihin sonu” olduğu yönündeki tezini de arkasına alarak neoliberal küreselleşmenin hegemonyasını haklılaştırmaya çalışmaktadır. Ancak bu noktada Fukuyama’nın kendisinin de Şalom gazetesine (15 Mart 2017) verdiği röportajda, demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısının artmasına rağmen demokrasinin niteliğinin gerilediği; birçok ülkede yolsuzluk, kötü yönetim ve otoriterleşmeye geri dönüş gözlemlendiği, örneğin ABD Başkanı Donald Trump gibi popülist liderlerin küreselleşmenin avantajlarından yararlanamamış kesimlerden oy aldığı yönünde tespiti/eleştirel yaklaşımı bulunuyor.

(3) “Küreselleşmeyi kimse yönlendirmemektedir” (Steger, 2004, s.139). Lideri olmayan küreselleşme süreci gerçeği yansıtmamaktadır. Bu iddia için Steger’in (2004) açıklamasına kulak verelim: “Bugün ABD dünyanın en güçlü ekonomik ve askeri gücüdür ve UÖŞ’lerin en büyükleri Kuzey Amerika’da bulunmaktadır. Bu durum, ABD’nin bu muazzam küreselleşme süreçlerini egemen biçimde yönettiği anlamına gelmemektedir. Fakat küreselleşmenin ... büyük ölçüde Amerika’nın iç ve dış politikaları tarafından biçimlendiğini ifade etmektedir” (s.140-141). Bu iddia, küreselleşmeyi lidersiz ve kendi kendine ortaya çıkan bir oluşum gibi göstererek alternatif toplum düzenine yönelik karşıt-hegemonyacı, direnişçi toplumsal hareketlerin organize olmasını zorlaştırmaktadır. Ancak örneğin, çalışmanın ilerleyen kısımlarında örnek olay olarak da incelenecek olan, ABD’deki finans merkezi Wall Street gibi sembol konumundaki bir yeri hedef alan OWS gibi toplumsal hareketler organize olabilmıştır ve bu nedenle incelenmeye değerdir.

(4) “Küreselleşme herkese yarar sağlar” (Steger, 2004, s.141). Küreselleşme tartışmalarının temelindeki bir başka vurgu, küreselleşmenin iyi bir şey olduğu yönündedir. Piyasaların liberalleşmesinin; küresel yaşam standartlarını yükseltmesi, ekonomik verimlilik ve etkinlik, bireysel özgürlük ve teknolojik ilerleme gibi herkese yarar sağlayan yönleri bulunduğu savunulmaktadır. Ancak reel siyaset içinde durumun böyle olmadığı; küreselleşmenin sunduğu (teknolojik ilerleme, ekonomi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim de dâhil) fırsat ve ödüllerin eşitsiz dağıldığı, güç ve zenginliğin halk yığınlarının aleyhine belirli bir grup insan, bölge (küresel Kuzey gibi) ya da şirketin elinde toplanarak gelir eşitsizliğinin hızla artmakta olduğu gerek BM İnsani Gelişme Raporları’nda (UNDP, 2016) gerekse Dünya Bankası verilerinde (WB, 2018) gözlenmektedir. Çalışmanın örnek olayını oluşturacak olan OWS Hareketinin tam da bu gelir eşitsizliğinden toplumun bir kesiminin hissettiği rahatsızlığa vurguyla ortaya çıkması önemlidir.

(5) “Küreselleşme, dünyada demokrasinin yayılmasını daha da arttırır” (Steger, 2004, s.149). Bu neoliberal iddiada ekonomik bir terim olan serbest piyasanın siyasi karşılığı olarak, belirli aralıklarla yapılan seçimler yoluyla geniş kesimlerin siyasi ve ekonomik kararlara doğrudan katılımına karşılık gelen demokrasi söylemi kullanılmaktadır ve bu iki terimin birbirlerini desteklediği düşünülmektedir. Buraya önemli bir eleştiri yapılmaktadır. Otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerin liderleri uluslararası ticaretin parçası olabilmek ve ekonomik olarak gelişmek gibi faydacı sebeplerle küreselleşmenin siyasal liberalleşme ve haberleşme/iletişim³ gibi araçlarını kullanarak siyasal açıklık sağlamakta ve demokrasiye geçmekteler; ayrıca ulusal ekonomilerinde yaptıkları reformlarla küresel ekonomiye entegre olmaktadır. Böylece uzun vadede bu iki aracı kendi siyasal amaçları için kullanarak iktidarlarının devamlılığını sağlamaktalar. Ancak daha sonra karşılaştıkları ilk ekonomik krizde yapılan reformları tersine çevirerek demokrasiden uzaklaşabilmekteler⁴ (Dalpino, 2001).

³ İletişim teknolojileri, otoriter rejimlere karşıt hareketlerin örgütlenebilmesi için kullanılmasının yanı sıra günlük hayatta daha özgür iletişim/haberleşme sağlamak için de kullanılmaktadır. Her ne kadar otoriter ülke yönetimleri bu haberleşme kanallarını kontrol altında tutmaya çalışsalar da kullanıcılar çeşitli iletişim olanakları sayesinde (proxy ayarlarını değiştirmek gibi) bu kontrolleri atlatarak iletişim kurmayı başarmaktadır.

⁴ Örneğin 1997-98 Asya ekonomik krizinde, serbest piyasa ekonomisine ılımlı siyasal reformlarla destek veren ve bölgenin ekonomik olarak hızlı büyüyen, Batı ile çok yakın bağlar kuran, Yeni Sanayileşen Ülkelerinin bazıları (örneğin Malezya’da, Tayland’da, Laos’ta) kriz zamanında bu siyasal reformlar geri çekildi ve yaşanan ekonomik kriz küreselleşmenin tehlikelerinin bir uyarısı olarak kabul edildi.

Küreselleşmenin kültürel ve ideolojik boyutunu birlikte ilgilendiren önemli bir nokta bulunmaktadır: kültürel emperyalizm yoluyla neoliberal Anglo-Amerikan değerlerinin ve (moda, müzik, dans, film, yiyecek, vb. yoluyla) tüketim mallarının yayılmasının sivil toplumda nasıl bir etki yarattığı üzerinedir. Makalenin Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori kısmında da bahsedildiği gibi sivil toplumda işçi sınıfının karşıt-hegemonyayı oluşturabilmesi için korporatiften hegemonik bilince kadar kazanması gereken bilinçteki ilerlemeyi Gramsci sivil toplumun doğal tarihi olarak kabul etmektedir. Zaten pratik olarak sınıf kavramının cinsiyet, etnisite, din ve milliyet gibi farklı kimliklerle bölünmesi ve bu kimliklerin devletin ve ekonominin hâkim güçlerinin manipülasyonu ile birbirlerine karşıt durumda olmaları, bu dezavantajlı grupları hegemon karşıtı bir oluşumda bir araya gelmelerini sağlayacak sınıf bilincinden uzaklaştırmışken bir de neoliberalizmin küreselleşmenin de nimetlerinden faydalanarak organize halde ideolojisini yayma faaliyeti göstermesi bu pratik sorunu derinleştirmektedir. Bu noktada Gramsci'nin de belirttiği gibi organik aydınlar, korporatif ve sınıf bilincinin hegemonik bilince yükselmesinde ve karşıt-hegemonya için temel olmayan sınıflardan oluşan grupların temel sınıf(lar)la çıkarlarını birleştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Aydınların, toplumsal grupların siyasal düşünce yapılarını netleştirmeleri, bu grupların toplumdaki varlıklarını anlamlandırabilmeleri için ve diğer toplumsal gruplarla nasıl bir araya gelirlerse toplumun daha yüksek bir oluşumuna doğru mücadele edebileceklerine dair onları yönlendirme şeklinde görev yapmaları gerekmektedir. “Aydınlar “entelektüel ve moral reform”u veya başka bir deyişle “kültürel devrim”i yapmak için ekonomik koşulların olgunlaşmasını beklememelidirler. Tersine, altyapıdaki değişimi çabuklaştıran ve bazı bakımlardan koşullarını hazırlayan, “yeni dünya görüşü”nün olgunlaşmasıdır” (Bağla, 1977, s.87).

Neoliberal küreselleşmenin ne olduğu, ekonomik, siyasi, kültürel ve ideolojik yönlerinin ele alındığı bu bölümde neoliberal hegemonyanın üretilmesi ve yeniden üretilmesi/devamlılığı için neoliberal küreselleşmenin ve kurumlarının nasıl katkıları olduğu ortaya konmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin yayılması, devletin ekonomi üzerinde azalan kontrolü ve böylece aslında devlet egemenliğinin de azaldığı iddiaları, neoliberal tüketim kültürünün, gelişen iletişim/teknolojinin de desteğiyle yayılmasının karşıt hegemonik bilincin oluşmasının önünde engel teşkil ettiği, neoliberal küreselleşmenin ideolojik olarak kendini haklı çıkarmaya çalıştığı iddialara yönelik eleştiriler ele alınmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümde örnek olay incelemesi yapılacaktır. Neoliberalizmin merkezinde ortaya çıkmış bir protesto hareketi olan OWS hareketinin, karşıt hegemonik bilincin varlığına işaret edip etmediği, neoliberal sisteme yönelik eleştirileri incelenecektir.

BÖLÜM IV

WALL STREET'İ İŞGAL ET HAREKETİ VE NEO-GRAMŞİYAN ANALİZ

Bu bölümde neoliberalizmin merkezi ABD’de ortaya çıkan Wall Street’i İşgal Et protesto hareketi, çalışmanın örnek olayı kapsamında ele alınacaktır. 17 Eylül 2011 günü ABD’nin New York şehrinin Wall Street finansal bölgesinde yer alan Zuccotti Parkı bir grup protestocu tarafından işgal edildi ve bu protesto hareketi ABD’de 100’den fazla şehre yayıldı. Bu protestoda, ABD’deki %1’lik bir kesimi oluşturan en zenginler, kendilerine biz %99’uz diyen geniş bir kesim tarafından protesto edilmekteydi. Bu hareketin katılımcıları, temel isteklerinin sosyal adalet olduğunu vurgulamaktaydılar. Bu hareketin, dünya genelinde –Arap Baharı gibi, ya da Avrupa’da, özellikle Yunanistan ve İspanya’da- görülen hareketler gibi isyan hareketlerinin ardından görülmesi ilgi çekici olup neoliberalizmin merkezinde hegemonya karşıtı duruşuyla incelemeye değerdir. Öncelikle bu hareketin arka planı, yapısı ve hedefleri incelenmeye çalışılacak, ardından Neo-Gramşiyen bakış açısıyla yorumlanacaktır.

4.1. Hareketin Arka Planı

2008 ekonomik krizi, dünya çapında pek çok ülkede, yüksek oranlı işsizlik ve ulusal ekonomilerin iflası ile birlikte durgunluğa yol açmıştır (Yangfang, 2012, s.247). Bu durum pek çok ülkede insanların bir araya gelerek protesto hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. OWS hareketini etkilemiş olmaları dolayısıyla Tunus, Mısır, İspanya ve Yunanistan’daki protesto hareketlerinden birkaç cümle ile bahsedelim:

Aralık 2010’da 26 yaşındaki Muhammed Bouazizi’nin, Tunus’un Sidi Bouzid şehrinde polis şiddetine karşılık kendini yakarak intiharı, Cumhurbaşkanı Zine el-Abidin Ben Ali’nin uzun yıllardır devam eden otoriter yönetimine karşı protesto dalgasını harekete geçirmiştir. Sonrasında Ben Ali parlamentoyu dağıtmış ve Suudi Arabistan’a kaçmıştır.

Kahire halkının Ocak 2011’de, baskıya ve işkenceye bir son verme talebiyle Polis Günü’ne yönelik organize ettiği kitlesel protestonun, Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’in diktatörlüğüne karşı ayaklanma ile devam etmesi üzerine rejim güçleri internet erişimini bloke edip protestocuları kışkırtmış ve yüz binlerce Mısırlı, Mübarek’e karşı Tahrir Meydanı’na akın etmiştir. Mısır’daki bu gelişmeler sonucu 11

Şubat'ta rejim devrilmiştir. Tunus ve Mısır'daki bu olaylar Yemen'den Bahreyn'e ve Suriye'ye demokrasi yanlısı aktivist Arap Baharı'na ilham vermiştir.

Ortadoğu'dakine benzer durum birkaç ay sonra İspanya ve Yunanistan'da da yaşanmıştır. Mayıs 2011'de İspanya'da kemer sıkma politikaları ve işsizliğe karşı protestolar ortaya çıkmış ve binlerce insan Sol Meydanı gibi kamusal alanları işgal ederek siyasal süreçte daha çok söz hakkı talebiyle kitle meclisleri toplantıları ve barışçı oturma eylemleri düzenlemiştir. Katılımcı demokrasiyi kucaklayarak, ülke ekonomisini patlatan finansal yönetimi ve geleneksel partileri reddetmişlerdir.

Yunanistan'da Mayıs 2011'de kamu harcamalarında kesintiler ve kurtarma paketi için vergilerin yükseltilmesi planının ilanından sonra büyük çoğunluğu Facebook üzerinden organize edilen sürekli grev ve gösteriler, polisin göz yaşartıcı gaz ve şiddet ile karşılık vermesi ile ülke genelinde öfke ve şiddetle devam etmiştir.

OWS protesto hareketi de Kanada kökenli aktivist ve kar amacı gütmeyen Adbusters dergisinde Micah White isimli aktivistin yayınladığı çağrılar ile barışçıl bir isyan olarak 17 Eylül 2011'de New York'ta başlamıştır.⁵ Protestocular başta, her çeşit adaletsizlik, baskı ve ekonomik sömürüye karşı olmak üzere; finansal kurumlar, şirketler ve siyasal elitin gençlik ve orta sınıfa yönelik davranışlarında görevi suiistimal ettikleri hissini açıklamak; demokrasi üzerindeki korporatist etkiyi, son dönem küresel finansal krizin arkasındaki bankacılar için yasal etkinin eksikliğini, “neoliberal hegemonyanın ve siyasal temsilin krizini, Obama'nın tutamadığı sözlerin yarattığı hayal kırıklığını ifade etmek, öğrenci borçlarını, gelir dağılımındaki artan eşitsizliği ve artan yoksulluğu” (Rehmann, 2013, s.3) protesto etmek için toplanmıştır. “17 Eylül tarihi ABD anayasasının kabul günü olması dolayısıyla seçilmiştir” (Yangfang, 2012, s.248).

Bu protesto hareketine sebep olan ülke içindeki sorunlar ana hatları ile ABD'de yüksek riskli konut kredisi krizinin (*subprime mortgage crisis*) tetiklediği 2008 yılında ortaya çıkan finansal krizin sonucu olarak ekonomik durgunluk ve işsizliğin artması⁶,

⁵ Bu noktada Anonymous adlı hacktivist grubun da hareketin ortaya çıkışında Youtube videoları, Twitter ve bloglar üzerinden yaptığı yayınlar ile verdiği desteği de belirtmek gerek (Captain, 2011).

⁶ Düşük gelirliyle yüksek faizlerle verilen konut kredilerinin 2008'de patlamaya başlamasıyla gelen kriz büyük bir finansal krize dönüşmüştür: ABD ekonomisinin büyüme hızı düşmüş, bunun sonucu işsizlik oranları artmıştır. Dünya Bankası'nın verilerine göre ABD'nin GSYİH'sı 2004 yılında %4'e yakın seviyelerdeyken ilerleyen yıllardaki düşme eğilimi ile 2009 yılında %3'e yakın küçülmüştür. Bundan sonraki yıllarda ise %2,5 ile %1,5 bandında büyüme gerçekleşmiştir: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2015&locations=US&start=2003> erişim tarihi 07.05.2017

Büyüme oranları ile paralel olarak ABD Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre işsizlik oranlarının 2008 yılında başlayan artışı 2010'da %10 seviyelerine kadar gelmiş, devam eden yıllarda ise düşme eğilimi göstermiştir: <https://data.bls.gov/timeseries/LNS14000000> erişim tarihi 07.05.2017

Wall Street finansal kurumlarının (spekülatörlerinin) yolsuzluklarının sebep olduğu toplumsal kriz⁷ ve Obama yönetiminin neoliberal eğiliminin (küresel hegemon olma isteğinin) sebep olduğu sistemin krizi⁸ (Yangfang, 2012, s.251) şeklinde sayılabilir. Ancak 2008 yılında patlak veren bu yapısal krizin ve özellikle finans merkezini hedef alan bu protesto hareketinin ortaya çıkış sebebini anlamak için tarihsel olarak biraz daha geriye giderek 1970'lerden itibaren başlayan kriz ile kapitalizm içindeki ulus-üstü neoliberal dönüşümü ve toplumsal güçler arasındaki çelişkiyi nasıl derinleştirdiğini anlamamız yardımcı olacaktır.

1920'lerde başlayan standartlaşmış kitlesel üretim olarak tanımlanabilecek Fordist üretim tarzı ile birlikte, tekelci ve korumacı devletin fiyatlar üzerinde kontrol uyguladığı -kısaca ulusal seviyede devlet ile üretici güçlerin birliği olan- korporatist süreç ağırlıklı olarak emek gücüne ve ulusal bazda emeğin satın alma gücü ile talebine bağımlıydı. Emeğin ulusal olarak satın alma gücüne bağımlılıktan sakınmanın ve üretimde emekle sermayenin uzlaşmasının yolu yabancı piyasalardan ve dolayısıyla uluslararasılaşmadan geçiyordu (Overbeek ve Pijl, 2003, s.12-13). Bu bağlamda özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD merkezli ekonomik güçlerin (çokuluslu şirketlerin) yayılması temelinde birleşik bir liberal (*corporate liberalism*) uluslararası ekonomik sistem yaratıldı. Makroekonomik açıdan sistem, artan reel gelirin de etkisiyle artan talep ve kitlesel tüketim, enerjinin ucuz olduğu dönemde askeri-sınai ittifak ile otomobil ve elektrik endüstrilerindeki artışı içeriyordu (Gill, 2003, s.248-9). 1960 ve 70'li yıllarda her ne kadar ülkeler arasında büyüme oranları eşitsiz olsa da dünya üretiminin iki katına, dünya ticaretinin ise üç katına çıkması dünya çapında emeğin gelişimi ve küreselleşmesi açısından önemlidir (Overbeek ve Pijl, 2003, s.13).

Savaş sonrası düzenin refah ve büyümeye yönelik, liberal uluslararası ekonomik yapısı 1970'li yıllarla birlikte krize girdi. Özellikle, temel olarak yoksulluğu ve ırksal adaletsizliği ABD toplumunda ortadan kaldırmak için 1960'larda Johnson yönetiminde eğitim, sağlık, istihdam ve kalkınma alanlarına yönelik uygulanan Büyük Toplum

⁷ Lehman Brothers'ın finansal türev ürünlerinden konut kredileri krizine kadar bir dizi yıkıcı olayın müsebbibi olarak Wall Street spekülatörleri düşünülmektedir.

⁸ Yangfang'ın (2012) makalesinde belirttiği detaylar şöyledir: Neoliberalizmin, serbest piyasa ekonomisinin en çok verimle hızlı büyüme ve yenilik getireceği yönündeki mutluluk vaadi kutuplaşmaya ve ABD sisteminde krize sebep olmuştur. Şirketlerin karları artarken, vergi yükünün işçilerin gelirleri üzerine kayması protestonun sebeplerinden biridir. Ayrıca, neoliberal ABD yönetiminin küresel hegemonya için dünya genelinde aşırı askeri güç kullanımı savaş karşıtı duygu ile protestonun sebeplerinden bir diğerini oluşturmaktadır (s.253).

(Great Society) reform programına⁹ ve Vietnam Savaşı'na (1954-75) yönelik finansman maliyetleri dolayısıyla ABD öncülüğündeki uluslararası para ve finans sisteminin zemini kayganlaşmıştır. Bu denizaşırı askeri harcamalar ve kamu harcamaları, ABD ekonomisinde başlayıp küresel ekonomi yoluyla yayılan enflasyonun yükselmesine, doların ve dolara bağlı yabancı varlıkların değer kaybetmesine neden olmuştur. Bu enflasyon artışında 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e desteklerinden dolayısıyla ABD ile Batı Avrupa'ya karşı OPEC'in petrol ambargosu uygulaması ve petrol fiyatlarını yükseltmesinin¹⁰ etkisi göz ardı edilemez (Black, 2007, s. 158). ABD ekonomisinin bu enflasyonist durumunun faturası işçi ücretlerine kesilmiş, sendikalı işçilerin yüksek ücretlerinin yarattığı enflasyonist ortama ve sendikaya karşı politikalar geliştirilmiş, hatta Carter bunu seçim kampanyasında kullanmıştır (Overbeek ve Pijl, 2003, s.16). Bu arada Fordist üretimden Post-Fordist üretime geçiş sağlanmış, üretim ölçeği küçülmüş ve bölgeselleşmiş fakat bir yandan da küresel üretim ağı/üretici sermaye ile bütünleşik hale gelmiştir. Bu yeni merkez-çevre yapısına dayalı üretimin toplumsal ilişkilerinin de desteği ile emeğin sendikasızlaştırılıp sermayenin kontrolü altında tutulması ve çalışma şartları kötü işyerlerine dayalı yeni ekonomi gelişmeye başlarken işsizlik oranı da artma eğilimine girmiştir.

1980'lerin başında ABD ekonomisini durgunluğa sürükleyen olay ise 1979 İran İslam Devrimi ile ABD yanlısı İran Şahı'nın devrilmesi olayları sırasında İran'ın petrol üretimini ve ABD'ye satışını durdurmasının yanı sıra petrol fiyatlarının artışı¹¹ ile yaşanmıştı. Bu krizi aşmak için 1982'de Reagan yönetiminin şirketlerin güvenini kazanıp yeni yatırımlar yapılmasını sağlamak amacıyla mali canlandırma, arz-yönlü ve vergi kesintileri uygulamaları devreye alınmış, 1982 sonrasında da güçlü Amerika için bireyselleşme (*individualism*) vurgu ve bankacılık ile endüstri üzerinde devlet kontrolüne karşıt politikalarla Amerikan istisnailiği (*exceptionalism*) ortaya konmuştur (Gill, 2003, s.252-3). Burada ABD ekonomisine katkı sağlayan şey Suudi Arabistan¹² ile Üçlü Komisyon'un (*Trilateral Commission*) üyeleri olarak Japonya ve Batı

⁹ Sovyetler Birliği'ndeki komünist yönetimin varlığının da etkisi ile sosyal politikalara ağırlık verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁰ Petrol fiyatı ~3 USD/varilden ~11 USD/varil seviyelerine gelmiştir: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html> erişim tarihi 28.05.2019

¹¹ Petrol fiyatı 37 USD/varil seviyelerine geldikten sonra 20 USD/varil seviyelerine gerilemiştir: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html> erişim tarihi 28.05.2019

¹² En büyük petrol üreticilerinden biri olan Suudi Arabistan ile geliştirilen bu ekonomik ilişki üzerinden ABD'nin petrodollarlardan faydalanması sağlanmıştır.

Avrupa'nın ABD'de yaptığı yatırımlar¹³ ve buna karşılık ABD'nin faiz geliri üzerinden vergi kesintisini ortadan kaldırması ile yatırımları teşvik etmesi sayılabilir (Black, 2007, s.158). Sermayenin bu şekilde güç kazanmasına karşılık 1980'li yıllarda Reagan döneminde sendikalı emeğin sermayeye karşı en önemli güç kaybı işçilerin ücretlerinde yapılacak büyük kesintiyi ve yeni işe başlayan işçilere yönelik çok düşük ücretleri kabul etmeleri ile gerçekleşmiştir. Sermayenin işçi sınıfının sendikasızlık ile pazarlık gücünü zayıflatarak kazandığı bu yapısal gücün bir diğer sonucu da artan yapısal işsizlik problemidir ki bu durum sermaye için büyük bir çelişki doğurmaktadır. İşçilerin ücretlerinde düşüş ve iş bulma sorunu, üretim unsurlarından biri olmasının yanında aynı zamanda tüketici de olan işçi sınıfının tüketim talebinin azalmasına yol açarak kapitalizmde gerçekleşme (*realization*) krizine sebep olmaktadır (Gill, 2003, s.280). 1980'lerin sonuna gelindiğinde Thatcherizm-Reaganizm olarak da bilinen Anglo-Amerikan merkezli neoliberalizm, sermayenin ulus-üstü dolaşımına izin vermesinin yanı sıra, ahlaki muhafazakârlık, yabancı düşmanlığı, ulusal güvenlik ve aile gibi yeni-muhafazakârlığın (*neo-conservatism*) desteklediği politikalarla hegemonyasına temel sağlamaya çalışmıştır (Overbeek ve Pijl, 2003, s.15). Özetle 1980'li yıllar boyunca, orijin ülkesine bakmaksızın, ulus-üstü şirketlerin küresel politik ekonomide sermaye, üretim ve teknoloji aktarımı yapan hâkim güçler haline geldiği ve dolayısıyla sermayenin ülkeler arasında çok büyük hareketliliğinin hükümetlerin, şirketlerin ve sendikaların davranışları ve aldıkları kararlar üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir (Gill, 2003, s.260).

1990'lı yıllara gelindiğinde uluslararası ekonomi politikteki belki de en önemli olay 1980'lerden itibaren zayıflayan ve reformlarla tavizler vermeye başlayan komünist bloğun lideri Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile Soğuk Savaş döneminin sona ermesidir. Liberal demokrasi zaferini ve ABD hegemonyası altında dünyanın tek kutuplu oluşunu ilan etmiştir. Sovyetler'in yıkılması ile paralel olarak 1990'lı yıllarda ortaya çıkan diğer gelişmeler 1991 yılında Kuveyt üzerinden Irak¹⁴ ile yapılan I. Körfez Savaşı'nda Irak'ın yenilmesi, etnisite temelinde tanımlanan kimlikler arasında Yugoslavya'da, Kafkaslar'da, Merkez Afrika'nın çoğunda, Rwanda'da ve Somali'de çıkan çatışmalar ile Birleşmiş Milletler'in ve ABD öncülüğündeki NATO'nun barış gücü göndermekte ya müdahalede gecikmesi ya da gönderdiği birliklerin başarısız

¹³ ABD'nin bu ülkelerdeki yatırımları her ne kadar daha büyük olsa da bu ülkelerin özellikle Japonya'nın dış yatırım yapacak düzeyde büyümesi IPE açısından önemli bir gelişmedir.

¹⁴ Bölgenin önemli petrol üreticisi Kuveyt'in Irak kontrolünden özgürleştirilmek istenmesinin ana sebebi olarak ABD'nin borç para darlığına bir kaynak olarak Kuveyt petrodollarlarının görülmesi gösterilebilir.

olması sonucu yaşanan trajediler sayılabilir. Sovyetler'in yıkılması ile ortaya çıkan yapısal değişimin temel unsuru, ulus-üstü tarihsel bloğun G7, Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası ile IMF gibi unsurlarının gözetimi altında eski Sovyet ülkelerinin ekonomik ve siyasal olarak yeniden yapılandırılmaları sürecinde komünizm tehdidinin yok edilme çabasıdır (Gill, 2003, s.279). 1990'lı yılların diğer önemli gelişmeleri ülkelerin ulusal ekonomilerini, kendi iç dinamikleri ya da uluslararası kurumların ve ulus-üstü güçlerin baskısı yoluyla, 1980'lerden beri dünya ekonomisinde hâkim pozisyonundaki neoliberal düzene uyumlandırma sürecinde 1994-95'te Meksika'da ortaya çıkan finansal kriz¹⁵, 1997-98'de Asya'daki likidite krizi ve 1998'de Rusya'da borç ödememekten doğan kriz şeklinde sayılabilir. Yine 1995'te, II. Dünya Savaşı sonrası ticaret anlaşmalarını şekillendiren GATT yerine daha geniş çaplı bir katılımı ve neoliberal düzenin güç yapısının göstergesi olarak Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve 1999'da Seattle'daki toplantıları neoliberal küreselleşmenin karşıtı bir gösteri ile protesto edilmiştir. 1990'ların vurgulanması gereken bir diğer önemli gelişmesi de internet ve bilgisayar teknolojilerinin ilerlemesi ile birlikte iletişim teknolojilerinin de hızlı bir şekilde gelişmiş olması ve küreselleşmenin ekonomik boyutundan bahsedilirken belirtildiği gibi küresel finansın alt yapısında ve kesintisiz devamlılığı için hayati bir yer edinmesidir.

Bill Clinton'ın yönetiminde geçen 1990'lı yılları George Bush'un yönetiminde 2000'li yıllar takip etmiştir. Bu yıllara damgasını vuran olay 11 Eylül 2001 tarihinde New York'daki Dünya Ticaret Merkezi'ne ait ikiz kulelere ve Pentagon'a uçakla düzenlenen ve radikal İslamcı terör örgütü El-Kaide'nin üstlendiği saldırıdır. Bu saldırının ardından Bush yönetimi 2001 yılında Taliban yönetimindeki Afganistan'a ve 2003'te de kitle imha silahlarına sahip olduğu ve teröre destek verdiği gerekçesi ile kendini savunmak için Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'a karşı önleyici saldırı (*pre-emptive strike*) ile savaş ilan etmiştir (Black, 2007, s. 177-8). Uzun süre devam eden her iki savaş sırasında çok yüksek miktarlarda yapılan askeri ve savunma harcamaları ABD ekonomisine ciddi yükler bindirmesinin yanı sıra petrol fiyatlarının

¹⁵ 1994'te imzalanarak ABD, Kanada ve Meksika arasında serbest ticaret alanı yaratan NAFTA anlaşması Meksika'nın neoliberal sistemle bütünleşme sürecinin bir parçasıdır. Meksika'nın neoliberal birikim stratejisine geçiş sürecinde üretim ilişkileri yeniden yapılandırılırken toplumsal güçler arasında mücadele ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal mücadelelerden Zapatista hareketi gibi gerilla ayaklanmaları şeklinde protestoların ortaya çıkmıştır.

da dünya genelinde yükselmesine sebep olmuştur¹⁶. Bu noktada dünya ekonomisi ile bütünleşmiş durumdaki üreticileri aracılığıyla Çin'in ABD karşısında ucuz iş gücü ve düşük maliyetler ile karşılaştırmalı olarak avantajlı konumundan faydalanmak isteyen ABD'li büyük yatırımcılar, 2004'ten itibaren, ABD üretimini vuracak şekilde, ancak net sermaye akışı yoluyla yönetebilecekleri Çin'e yönelmiş ve ithalatın yükselmesine sebep olmuşlardır (Black, 2007, s. 180). Bu ticarete para birimi olarak doların kullanılmasına karşılık ABD faiz oranlarını düşük tutarak Asya ülkelerinin dolar satın alarak kendi para birimlerini düşük tutmalarına yardımcı olmaktadır. Doların güçlü pozisyonda oluşu, petrol fiyatlarının düşmesine, ithalatın ucuz kalmasına, böylece hem Amerikan şirketlerinin karlarının artmasına rağmen ABD içinde emek ücretlerinin kısıtlı tutulmasına hem de ucuza kiralanan çok sayıda Çinli işçinin emek gücüne karşılık onların toplumsal refah maliyetini ABD'li sermayenin üstlenmemesine ve böylece ABD içinde enflasyonu kontrol altında tutmaya yaramaktadır (Black, 2007, s. 181). Ancak 2005 yılında Çin'in yuanı yeniden değerleyerek dolar ve diğer para birimleri karşısında serbest kura geçirmesi, Çinli ve diğer Asyalılar'ın ABD dışında yatırım yapmaları durumunda ABD'nin Irak Savaşı için Çin'den temin ettiği borç finansmanını pahalı hale getirecekti (Black, 2007, s. 182). Bu durum ABD'nin müdahaleci politikaları dolayısıyla küresel olarak ABD'ye olan güvenin ve desteğin azalması ile birleşince ABD'nin askeri harcamalarına alternatif kaynak bulması zorlaşmaya başladı. Bir yandan artan askeri harcamalarının yanında petrol fiyatlarının yeniden yükselmesi ile derinleşen ekonomik krizde, 2008 Ekim'inde dönem başkanı George Bush'un da desteğiyle Kongre, Acil Ekonomik İstikrar Yasası altında 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketini Wall Street ve bankacılık sektörüne destek olmak için çıkardı (Amadeo, 2018). Bush döneminin endişe veren harcamalarının yanında bu kurtarma paketleri 2009'dan itibaren Obama yönetimi ile otomotiv ve potansiyel ticari faaliyetler lehine genişletilerek devam etti.

Halkın gerek mortgage kredileri ve geri ödemeli öğrenci burslarından dolayı sahip olduğu borçlarına, gerekse emek gücünün 1970'lerden itibaren Post-Fordist üretim ve neoliberal ekonomik yapı ile aşamalı olarak sendikasılaştırılması sonucu ücretlerin azaltılması ve çalışma koşullarının kötüleşmesine; hükümetlerin denizaşırı askeri harcamaları ve kamu harcamaları nedeniyle oluşan enflasyonun etkisiyle satın

¹⁶ 1999 yılında 1999 yılında 18 USD/Varil olan petrolün fiyatı 2005 yılında 55 USD/Varil'e 2011 ve 2012 yıllarında ise 112 USD/varile kadar tırmandı: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html> erişim tarihi 28.05.2019

alma gücünün düşmesine, kısacası ekonomideki bunca olumsuz yapısal sonucun sorumluluğunun emekçilerin omuzlarına yüklenmesine rağmen kurtarma paketi ile toplumda azınlık durumundaki küresel finans unsurlarına destek verilmesi ABD’de 2011 yılında bu toplumsal hareket ile protesto edilmiştir.

Bu noktada Cox’un Gramşiyen hegemonya kavramını dünya düzenine uygularken son 50 yıllık süreci, (1) krizler nedeniyle sarsılan ve sorgulanan, neoliberal küreselleşmenin temsilcisi ABD hegemonyasının kendini yeniden inşa süreci, (2) dünya ekonomisinin ABD merkezli yapısının parçalanmaya başlaması ve (3) NIEO için Üçüncü Dünya temelli (ABD’ye) karşıt-hegemonyanın olası ilanı gibi gelişmelerin olduğu dönem şeklinde nitelemesi, ABD hegemonyasına OWS’nin de aralarında olduğu karşıt-hegemonik toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını açıklamamıza yardımcı olacaktır.

4.2. OWS Hareketinin Yapısı ve Hedefleri

Öncelikle bu protesto hareketine katılımcıların kimlerden oluştuğuna bakalım:

“Medyanın, hızla yayılan bu hareket için tasvirleri tutarsız, bazen de çelişkili. Kimin raporladığına bağlı olarak katılımcılar; şikâyetçi/canı sıkkın radikaller, tehlikeli bir kalabalık, Amerika karşıtı, Amerika yanlısı, bilgili, iyi eğitilmiş, organize olmuş, kaotik, beceriksiz/tembel gençlik, yaşlı hippiler, sosyalistler, anarşistler; özgürlükçü, barışçı, şiddete başvuranlardan oluşmakta. Yine kimden dinlediğinize bağlı olarak hareket, güçlü, hayalperest, yanıltılmış ya da zamanın en büyük protesto hareketi olabilmektedir... Hem yaşlı hem de genç insanlar, farklı ırklar kadar farklı cinsiyetlerden ve farklı geçmişleri olan insanlar bir arada bulunmaktadır... Anarşist punklar, kolej çocukları ve sendika temsilcilerinin -Katolik Emekçilerden de temsilcilerin- bulunduğu da belirtilmiştir.” Neulieb (2011)

OWS’ye ait işsizler, yoksullar ve evsizlere; teknik uzmanlar, girişimciler, emek aktivistleri, avukatlar, akademisyenler ve rahipler de katılmıştır (Beyer, 2012, s. 8).

Bu hareketin bu kadar farklı kesimi nasıl bir arada tuttuğu sorusuna cevap “dayanışma” kavramı ile verilmektedir. Dayanışma kavramları karşılıklı saygı, kabul ve sevgi temelinde inşa edilmiştir. New York Şehri Genel Meclisi’nde kabul edilen dayanışma prensipleri şöyle sıralanabilir:

- Doğrudan ve herkese açık katılımcı demokrasiyi kullanma,

- Kişisel ve kolektif sorumluluğu yerine getirme,
- Bireylerin doğasından gelen ayrıcalıkları ve tüm etkileşim/iletişim üzerinde sahip olduğu etkiyi tanıma,
- Baskının tüm biçimlerine karşı bir diğerini güçlendirme,
- Emeğin ne kadar değerli olduğunu yeniden tanımlama,
- Bireysel mahremiyetin kutsallığı,
- Eğitimin insan hakkı olduğu inancı ve
- Teknoloji, bilgi ve kültürü; erişime, yaratmaya, değişime ve dağıtımına açık hale getirme.

Bu sayede, eşitliğin daha büyük bir olasılığını sunan yeni bir sosyo-politik ve ekonomik alternatif yaratmaya girişmektedirler.¹⁷

Beyer'in (2012) dayanışma temelli hareketle ilgili düşünceleri önemlidir: "OWS'nin bir dayanışma hareketini sürdürüp sürdürememesi, ortak bir sebep bulmak amacıyla hareketteki farklılıklar sayesinde devam edebilmek için ayrıcalıklı beyazların [azınlık durumundaki diğer ırk, renk ve etnisitedeki insanları] kabullerine bağlı olacaktır" (s.8).

Wallerstein (2011) OWS'nin kısa zaman içinde toplumda nasıl aşamalar kat ettiğini değerlendirdiği bir yazı yazmıştır. Buna göre birinci aşamada (ilk birkaç gün) hareket, basının görmezden geldiği, gösteri yapmaya çalışan ve çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu bir avuç cesur insandan ibaretken polisin şiddet uygulaması ve bunun görüntülerinin internet ortamında hızla yayılması ikinci aşama olan tanınmayı/görünürlüğü getirdi. Basının artık göz ardı edemediği gösterilere hala yeterince önem verilmiyor, katılımcıların arka planı küçümseniyor ve mobilize olma yöntemleri sorgulanıyordu. Ancak basın ve iktidar sahipleri tarafında protestocuların adalet istedikleri yönündeki mesajları geniş yankı buldu ve bu durum katılımcılarının çoğalmasını sağladı. Artık bu protestoların haklı bulunduğu meşruiyet aşamasına gelinmişti. *New York Times* gibi güvenilir ve güçlü bir gazetede protestoyu destekler nitelikte başyazı yayınlandı. Ardından Demokrat Parti tabanı da hareketi destekledi. Hareketin bu şekilde saygınlığıyla birlikte dördüncü aşama olan karşı hareketlerin ortaya çıkması ve buna karşı organize ve hazırlıklı olunması durumu belirdi.

¹⁷ Bu düzenleme meclisten oybirliği ile 9 Şubat 2012'de geçmiştir: <http://occupywallstreet.net/learn> erişim tarihi 28.05.2019

OWS'nin katılımcılarının toplumsal tabanının sınıfsal yapıyı göz ardı etmesi ve toplumsal rolleri ile açık bir ilişki sergilememesi Johnston, Larana ve Gusfield'in YTH için ortaya koyduğu ilk özellik ile örtüşmektedir. Yine OWS katılımcılarının çok farklı sınıf ve gruplardan oluşmasını ve bir dayanışma temelinde bir arada hareket etmelerini Melucci'nin (1985) YTH'lerin özelliklerinden biri olarak tanımladığı; katılımcılarının çoklu üyelik, part-time ve kısa dönemli aktivizm ve duygusal dayanışma ile gruba katılım gösterdiği hareket ağları (s.92) ile açıklayabiliriz.

Bu noktada OWS içinde kimlik konusunda bireysel ve kolektif arasındaki ilişkinin bulanık olduğu söylenebilir ancak bu harekette öne çıkan durum bireylerin yaşadığı ortak sıkıntıların görünür hale getirilmesidir. Bireyseliğin ve insani değerlerin temel alınmasına rağmen buradaki vurgu bireysel deneyimlerden çok ortak sorunların çözümüne yönelik kolektif davranıştır. Bu durum Johnston ve diğerlerinin teorik kısımda sıraladığı YHT'nin üçüncü özelliği ile örtüşmektedir: Açıkça sınıfsal bir temeli olmayan sosyal hareketlerde hareket kendisini katılımcılarının kendilerine yönelik tanımla ortaya koymaktadır; hareket içindeki eylem de benzer şekilde kimliğin bireysel ve kolektif boyutlarının bir karışımı şeklindedir (Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.136-7)

Hareketin resmi bir lideri/liderleri ya da bir resmi hiyerarşisi bulunmamaktadır (OWS, 2011). Ayrıca aktivistler, geleneksel siyaset yapma biçimlerini, hiyerarşik modellenmiş siyasal partileri, geleneksel ideolojileri ve toplumsal hareketlerin geleneksel Marksist ve anarşik organizasyonel yapılanmasını reddetmektedirler (Briziarelli ve Guillem, 2014, s.153). Bunun yerine hareket ile ilgili birliği sağlamak ve oybirliği ile karar almak için (örneğin) New York Şehri Genel Meclisi kurulmuştur. Bu meclisler, herkesin katılım gösterebildiği, böylece katılımcı doğrudan demokrasinin sağlanabildiği bir alan açmıştır. Burada OWS hareketini düzenlemek ve vizyon belirlemek için çalışma yapılmaktadır. "OWS, görüş birliği/fikir birliği ile yönetilen eşitlikçi, otonom, leadersiz bir süreç üstlenmiştir. OWS, ona katılanların hayatlarında dönüştürücü özelliği olan küresel bir protesto topluluğu inşa ederek güçlü bir topluluk hissini beslemektedir" (Dorrien, 2012, s.15). "Hareketin örgütlendiği her yerde bu meclisler, komiteler aracılığıyla kararlar alınmaktadır. Bu meclislerde [yapılan] toplantılarda alınan kararlar web sitelerinden yayınlanmaktadır.¹⁸ Örneğin, Londra'daki işgalcilerin bir de gazetesi var: Occupied Times" (Yıldırım, 2012, s.242).

¹⁸ Örnek web siteleri <http://occupylondon.org.uk/occupy-london-agreements/> ve <http://occupywallstreet.net/story/occupy-movements-new-york-city>

OWS'nin bu şekilde lidersiz bir yapıda, eylemde bulunduğu her şehirde, şehre özel meclisler, komiteler ya da toplantı grupları yoluyla merkezi olmayan nitelikte karar alma mekanizmalarına sahip oluşu; Johnston ve diğerlerinin sıraladığı YTH'lerin kendisi olarak var olma unsuru (*self-referential element*) diye de nitelenen, bölünmüş, dağınık ve adem-i merkezîyetçi örgütsel yapıya sahip olma özelliği ile örtüşmektedir. Yine, Melucci'nin hareket ağları kavramının, OWS hareketinin merkezi örgütünün olmayışı ve örgütlendikleri şehirlerde meclisler, komiteler kurarak kararlar almaları ve kendilerine vizyon oluşturmalarını açıklayabildiği söylenebilir.

Yöntemlerini, seçim siyaseti dışında değişimi etkilemek için bireyler ve gruplar tarafından üstlenilen, şiddet içermeyen sivil itaatsizlik, gösteriler, grevler ve oturma eylemleri şeklinde etkinlikler olarak belirtmektedirler. Ancak hareketin bu barışçıl tutumuna karşılık polis baskısı ve şiddeti ile karşılaşmışlardır (Liboiron, 2012, s.393-4). Siyasilerin OWS'ye yönelik yaklaşımları ise kucaklayıcı, onları temsil etmeye yönelik olmaktan uzaktır. "Demokratlar başlangıçta desteklerini iletmış olmalarına rağmen sonraları tehlikeli ve radikalleşmiş bir güç olarak bu toplumsal hareketi tanımlamışlardır. Cumhuriyetçiler ise OWS'yi Amerika karşıtı, Marksist olarak tanımlamışlardır" (Briziarelli ve Guillem, 2014, s.149). Bu hareketi kapitalizm problemine karşı sosyalizmi getirmeye çalışan, Komünist Parti'nin örgütlediği/desteklediği bir hareket olarak tanımlayan kesim olmuştur (Synder, 2011). OWS'nin bu mobilizasyon taktiği, YTH'lerin sıralanan özelliklerinden biri olan radikal, hâkim davranış normlarına karşı çıkan, şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik şeklinde uygulanan yeni mobilizasyon modellerinin kullanılması özelliği ile açıklanabilmektedir.

Eylemleri sırasında kullandıkları sloganlar ise işgal, direniş, yolsuzluk karşıtı; insan hakları ve demokrasiye yönelik; Wall Street karşıtı; savaş karşıtı; sosyal adalete, polise ve iş gücüne yönelik; ABD'nin bugünü ve geleceğine yöneliktir (Yangfang, 2012, s.249–251). OWS hareketi kolektif kaynaklara, onura, bütünleşmeye ve paranın üzerinde otonomiye değer verdiklerini ifade etmektedirler (OWS, 2011).

Kendilerini ABD'nin en zengini %1'den geri kalan %99 olarak niteleyen bu hareket, aslında karşı oldukları şeyleri ve beklentilerini de gösteren şu gerçekleri kabul etmekte ve insanları uyarmaktadır:

- İnsanoğlunun geleceği, üyelerinin iş birliğini gerektirmektedir,
- Sistemimiz haklarımızı korumak zorundadır ve bu, bireylerin kendilerinin ve etraflarındaki haklarını korumasına bağlıdır,

- Demokratik bir hükümet haklı gücünü kendi halkından alır, fakat şirketler halktan ve Dünya'dan refahı ihraç etmek için rıza aramazlar,
- Süreç ekonomik güç sayesinde belirlendiğinde gerçek bir demokrasi elde edilemez (OWS, 2011).

Johnston ve diğerlerinin (1994, s.136) YTH ile ilgili ortaya koydukları YTH'nin ideolojik çerçevesinin, işçi sınıfı hareketinin Marksist ideoloji anlayışı da dâhil olmak üzere tüm ideolojilerden uzak duran; değerler ve fikirler açısından çoğulcu, pragmatik yönelimlere sahip olma eğiliminde ve karar alma sürecini demokratikleştirmek ve üyelerin katılımını genişletmek için kurumsal reformları gerçekleştirmeyi amaçlayan hareketler olarak nitelemesi OWS'nin herhangi bir ideolojiden uzak şekilde dile getirdiği sloganlar altındaki taleplerini açıklamaktadır. OWS emeğe, insani değerlere, insan haklarına, demokrasiye verdiği önem ile çoğulcu bir değerler sistemi içerisinde ve her ne kadar kapitalizm ve neoliberalizm karşıtı bir duruşu sergilese de bunu Marksist ideolojik arka plan ile yapmadığı söylenebilir.

Ayrıca, "OWS üyeleri, hareketin hiyerarşiyi, patronları, yöneticileri ve farklı ücretlendirmeleri ortadan kaldıran bir alternatif toplum yaratma çabasını temsil ettiğini ileri sürmektedir. Amaç, daha katılımcı ve daha yatay [hiyerarşik yapının tersi olarak] bir yapıda olmaktır" (Briziarelli ve Guillem, 2014, s.153).

Ancak hareketin liste halinde talepleri bulunmamaktadır. Bunu, Antropolog ve Adbusters dergisi yazarı Graeber (2011) şu şekilde açıklamaktadır: Güç sahibi kişilerden ya da herhangi bir kurumdan bir talepte bulunduğunuzda aslında kurumların farklı bir şey yapmasını beklemiş olursunuz ancak asıl sorunlu olan bu kurumlar olunca talep sahibi kişiler talepte bulunma konusunda kuşkuya düşmektedirler.

OWS protesto hareketinin nasıl ortaya çıktığından, arka planından ve içeriğinden bahsettiğimiz bu bölümün ardından hareketi Neo-Gramşiyen teorisinin gözlüğüyle değerlendirelim.

4.3. OWS Hareketinin Neo-Gramşiyen Bakış Açısıyla Değerlendirmesi

OWS'nin ortaya çıkışına destek olan olaylar OWS ile ilgili kısmın girişinde bahsedildiği gibi Arap Baharı olarak nitelendirilen Tunus ve Mısır'daki toplumsal hareketler ile İspanya ve Yunanistan'daki protesto hareketleridir. Benzer niteliklerdeki ve taleplerdeki bu olayların birbirini tetiklemiş olmasının küreselleşmenin ve Cox'un

ortaya koyduğu üretimin uluslararasılaşmasının da etkisiyle gerçekleştiği söylenebilir. Yine Cox’cu bakış açısıyla; bu toplumsal hareketlerin katkısı ve geliştirmesi ile mevcut sivil toplumdaki hegemonya sahibi toplumsal güçlerdeki herhangi bir değişimin/dönüşümün özgürleştirici karşıt-hegemonya ile sonuçlanması devlet biçimlerinde değişikliğe ve dolayısıyla alternatif bir dünya düzeninin oluşumuna yol açacaktır. OWS protesto hareketinin analiz edileceği bu bölümde Neo-Gramşiyen bakış açısının yanı sıra YTH Teorisi’nden de yeri geldikçe faydalanılacaktır.

İlk olarak OWS’nin lidersiz bir protesto hareketi oluşunu Gramşiyen bakış açısıyla değerlendirelim. “OWS hareketinin lidersiz bir hareket olması, Gramsci’nin organik aydınların [karşıt-hegemonik bloğun oluşması için] eğitim açısından liderliği tanımlaması ile çatışmaktadır” (Rehmann, 2013, s.1). Gramsci’nin, bir siyasi parti yoluyla işçi sınıfı ile diğer alt sınıfları bir araya getirme bakış açısına karşılık OWS hareketi hiçbir parti ile temsil edilmek istemediğini ilk yıllarındaki özerklik söylemlerinde belirtmektedir (OWS, 2011). Buradaki sebep şöyle ifade edilmektedir: Protestoculara göre yakın tarih, geleneksel siyasetin, kendi temsilcilerini seçen insanların belirli ihtiyaçlarını temsil etmekte sürekli olarak başarısız olduğunu göstermiştir (Briziarelli ve Guillem, 2014, s.153). Ancak özellikle 2016 yılının sonuna doğru, karşı olunan %1’lik çok zengin kesimin temsilcisi Donald Trump’ın yeni ABD Başkanı seçilmesinden sonra (hareketin eş-yaratıcısı (*co-creator*) olarak kendisini tanımlayan) Micah White’ın (2016) *Guardian* gazetesinde yayınlanan yazısında da belirttiği gibi “hareketlere ait bir siyasal parti yoluyla temsil edilmedikten sonra protesto hareketlerinin egemenlik mücadelesini başarması mümkün değildir, hareketler başarısız kalacaktır”. İspanya’daki protesto hareketinin Podemos gibi bir partiye dönüşerek 2016 yılı seçimlerinde %21 gibi bir oranla parlamentoda temsil edilmesinden (BBC, 2016) ve egemenliği ele geçirebilme ihtimali görüldükten sonra OWS hareketinin de sesini duyurmasının, taleplerinin karşılanması ve istenen yönde toplumsal ve siyasal bir değişime/dönüşüme doğru evrimin gerçekleşmesinin, temel olarak mevzi savaşının kazanılmasının parti temsili olmaksızın mümkün olmadığı konuşulmaya başlanmıştır. Hatta hareketlere ait partilerin, gelecekteki protesto hareketlerinin organize olma şekli olacağı ileri sürülmüştür. Ancak yenilikçi protestolar ve toplumsal hareketler ile partilerin birleşmesinin zorluğu da kabul edilmektedir (White, 2016). OWS’nin bu özelliği ile ilgili olarak Briziarelli ve Guillem’in (2014) şu eleştirisi önemlidir: OWS’nin yapısının olmayışı, lidersiz bir organizasyon olması ya da geleneksel siyaseti

reddetmesi doğru demokrasinin özelliklerini oluşturur ancak doğru demokrasiyi başarmak için etkili araçlar değildir (s.156).

OWS'nin lidersiz yapıya sahip bir protesto hareketi oluşu, hareketin yeni örgütsel formunun hedefleri açısından sadece bir araç olmayıp aynı zamanda da bir amaç olduğunu göstermektedir (bkz. Melucci, 1985, s.93). OWS hareketi için, hâkim kültürel kodları alt üst etmeye çalıştığı ve hâkim kodlara “sembolik başkaldırı” (Melucci, 1985, s.93) olduğu söylenecekse bu, her ne kadar bir kadın hareketindeki ya da gay ve lezbiyenlerin hareketlerindeki kadar farklılıkların kültürel alanda “normalleştirilmesi” ya da benimsetilmesi çabası kadar kültürel alana yönelik bir meydan okuma olmasa da OWS hareketinin de eşitlik, adalet, insan hakları temelinde kodlar taşıdığı ve bu kodların toplumda hâkim kod haline gelmesine çalıştığı söylenebilir. Bu durum, ekonomik ve sosyal kodların kültürel alana yansımalarıdır. Toplumdaki mevcut kodlar eşitsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik, büyük şirketlerin ülke yönetiminde söz sahibi olmaları dolayısıyla demokrasinin zarar görmesi ve yolsuzlukların artması, işsizlik şeklindedir. Hareket bu kodların, karşısında olduğu neoliberal eğilim tarafından siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda hâkim hale getirilmesinden rahatsızdır. OWS hareketi bu kodların insanların günlük yaşamındaki etkisini adalet, eşitlik, insan hakları ve ekonomik demokrasi ile yer değiştirmeye çabalamaktadır.

OWS'nin lidersiz yapıda oluşu aynı zamanda, Johnston ve diğerleri tarafından özellikleri sıralanan YTH'lerin “kendisi olarak var olma unsuru” (*self-referential element*) diye nitelenen ve parti merkezli hareketlerin yapısından farklı oluşu özelliği ile örtüşmektedir. Aynı şekilde Melucci'nin örgütsel formlar için yeni bir kavram olarak ortaya koymuş olduğu “hareket ağları ya da hareket alanları” kavramı OWS hareketinin hareket ağlarından oluştuğu, hareketin merkezi örgütünün olmayışı ve örgütlendikleri şehirlerde meclisler, komiteler kurarak kararlar almaları ve kendilerine vizyon oluşturmalarını açıklamamıza yardımcı olmaktadır.

OWS'ye katılım gösteren insanların kendilerini, üretimin toplumsal ilişkilerinden türeyen farklı toplumsal güçler açısından sınıfsal aidiyetten bağımsız/hegemonik sınıf bilincinden yoksun olarak %99'luk kesimin dayanışma ile birliği şeklinde tanımlamaları Gramşiyen bakış açısına göre sorunlu kabul edilebilir ve mücadelelerinin (en azından şimdiye kadarki) başarısızlığının temel sebebi olarak gösterilebilir. Bunun aksine YTH literatürü açısından toplumsal hareketin katılımcılarının toplumsal rollerini/statülerini tanımlamada toplumsal üretim

ilişkilerinden doğan sınıfsal rollerinden bağımsız olacak şekilde gençlikleri, cinsel tercihleri ya da meslekleriyle kendilerini tanımlamaları Yeni Toplumsal Hareketlerin özelliklerinden biri olarak görülmüştü (bkz. Johnston, Larana, Gusfield, 1994, s.135). Bununla bağlantılı olarak OWS'nin ideolojik niteliği için de her ne kadar kapitalizm ve neoliberalizm karşıtı bir duruşu sergileyerek emeğe, insan haklarına, demokrasiye, çoğulcu değerlere önem verse de bunları (post)Marksist ideolojik bilinç ile yapmadığı söylenebilir. Hegemonyanın işleyişini ve mekanizmalarının analizini üretimin toplumsal ilişkilerinden başlatan Cox'un yaklaşımıyla; mevcut hegemonik düzenin işleyişinden rahatsız olan böyle bir protesto hareketinin, üretimin toplumsal ilişkilerinden türeyen toplumsal güçler olarak gücün temelini oluşturacak potansiyel ve kabiliyetlerinin farkına varmaları ve bu yolla karşıt-hegemonik mücadeleye girişebilmeleri ancak hegemonik bilinç düzeyinde gerçekleşebilecektir. Bu noktada OWS hareketine mensup bu çoğunluğun yine teorik kısımda bahsettiğimiz, Gramsci'nin ortaya koyduğu üç bilinç düzeyinden ilki olan ekonomik-korporatif bilinç seviyesinde olduğu ileri sürülebilir. Henüz sınıf bilincinde olmayan protestocular temel olarak her çeşit adaletsizliğe ve yolsuzluklara karşı olduklarını belirtmekte ve hiyerarşik yapılanmadan, demokratik temsilin yetersizliğinden, siyasal partilerin temsil konusundaki başarısızlıklarından rahatsızlık duymaktadırlar. Ancak eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıp mevcut üretim biçiminin yarattığı toplumsal ilişkiler ve toplumsal güçler arası çatışma temelinde alternatif bir düzen/karşıt-hegemonya arayışı içinde henüz bulunmadıkları söylenebilir. Bu durum tam da Frankfurt Okulu Temelli Eleştirel Teori içinde bahsedildiği gibi işçi sınıfı kapitalist düzen tarafından sindirilmiştir ve artık işçiler bu düzen için tehdit unsuru değildir. Bu noktada, düzene karşı tehdidin oluşması için entelektüel aydınlar yoluyla protestocu çoğulluğun¹⁹ Gramşiyen ekonomik-korporatif ve sınıf bilinci seviyelerini sırayla geçerek hegemonik bilinç kazanması sağlanmalıdır. Yine Gramsci'nin taban ile diyalog kurarak onların desteğini alacak ve bir yandan da toplumsal bloğun organize edilmesi, inşa edilmesi ve eğitilmesini sağlayarak yol gösterecek modern Prens'i olan öncü parti örgütlenmesi yapılandırılmalıdır. Hareketin partiye dönüşmesi gerektiği yönünde yazılar yayınlansa da kurulması istenen partinin ideolojik yapısının ne olacağı ve aydınların bu parti yoluyla bilgiyi yeniden örgütleme meselesini başarabilip başaramayacağı protesto hareketinin bundan sonraki seyrini

¹⁹ Hardt ve Negri'nin (2004) çokluk terimi anlamında kullanılmıştır: Sermaye idaresi altında emek veren ve üreten herkes anlamındadır (sf. 121).

belirleyecektir. Bu da nihai olarak, üretimin uluslararasılaşması ve küreselleşmenin de etkisiyle dünya düzeninin değişiminde önemli bir aşama olacaktır.

OWS'nin değerlendirileceği bir diğer nokta, Gramsci'nin hegemonyanın ve tahakkümün uygulandığı yer olarak gösterdiği sivil toplum ve sivil toplum/devlet ilişkileri açısından olacaktır. Egemen sınıfın hegemonyası için rızayı sağlayan bütün etkinliklerin pratik olarak uygulandığı yer sivil toplum olunca, kültürel değişim ve toplumsal dönüşüm potansiyelinin de tek adresi yine sivil toplum olarak gösterilmektedir. Çünkü özgürleştirici bu değişim ve dönüşüm için gerekli olan her şey sivil toplumda içkindir. Benzer şekilde Cohen'in (1985) de belirttiği gibi sosyal hareketlerin hedef aldığı alan, normların, kimliklerin, günlük özel hayat pratiklerinin ve toplumsal güç ilişkilerinin onun içinde inşa edildiği/yaşandığı, güç ve dolayısıyla mevzi mücadelelerinin, kamu alanlarının, siyasal süreçlerin de alanı olarak görülen sivil toplumdur (s.125). Makalenin teorik kısmında da ayrıntılı olarak incelendiği gibi; karşıt-hegemonik mücadelenin nasıl yapılması ve nerede başlaması gerektiği konusunda Gramsci, sivil toplumun güçlü olduğu Batılı ülkelerde mevzi savaşı ile hegemonyanın rıza yoluyla ideolojik olarak kazanılabileceğini ve devletin zorlayıcı gücünü elinde bulunduran toplumsal gücün ancak bu yolla kalıcı şekilde değişebileceğini belirtmiştir. Bunu Cox dünya düzenine, yeni gelişen küresel sivil topluma doğru genişletmişti. Bu karşıt-hegemonik mücadelenin dünya düzenini değiştirmesi İşgalcilerin sınıf bilinci ve hegemonik bilinç ediniminin ardından gerçekleşmesi olasıdır. Mevcut durumda OWS, sosyo-ekonomik ilişkilerin sivil toplumda her gün yeniden üretimini ve bu yolla egemen sınıfın hegemonyasının devamını sağlayan “devleti/siyasal toplumu, hiyerarşik ve asimetrik güç ilişkileriyle birlikte reddetmektedir” (Briziarelli & Guillem, 2014, s.156). Ancak OWS bir yandan da sosyal adalet, eşitlik ve demokrasi gibi toplumun değer yargılarını ve günlük pratiklerini korumaya çalıştığı ve demokratik bir sivil toplum için mücadelesini görünür kıldığı söylenebilir. Bunun yanında, radikal dönüşümün gerçekleşebilmesi için ülkelerindeki sivil toplumda üretim biçiminin yarattığı toplumsal güçleri²⁰, onların dinamiklerini, unsurlarını, bu unsurların işleyişlerini, potansiyellerini ve güçlerinin kapasitesini iyi analiz ederek bir mevzi savaşı mücadelesi vermeleri ve kültürel hâkimiyeti kazanıp rızai hegemonyayı kurmaları gerekmektedir/beklenmektedir.

²⁰ Toplumsal güçler, üretici sınıfların tümü, dini kurumlar, eğitim kurumları, birlikler, sendikalar, bölgesel, uluslararası ve ulus-üstü organizasyonlar, gönüllü kuruluşlar, çok-uluslu şirketler, ulus-ötesi finans kuruluşları vb olarak ele alınabilir.

Buna paralel olarak, OWS'nin eylemlerini sivil itaatsizlikle ve şiddet kullanmadan ortaya koyması ve görünür hale gelmesi ile birlikte düşünülebilecek sivil toplumda hegemonya kazanma mücadelesi konusunda YTH teorisi de hâkim toplumsal normlara karşı çıkan yeni toplumsal hareketlerin bu şekilde farklı radikal, şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik gibi mobilizasyon taktikleri/modelleri kullandığını (bkz. Johnston, Laraña, Gusfield, 1994, s.137) belirterek mevzi savaşının öneminden uzak bir bakış açısıyla son dönem toplumsal hareketleri açıklamaktadır. Bu noktada Gramsci'nin sivil toplumda hegemonyanın kazanılması için verilecek mücadelelere/savaşlara dair yaptığı mevzi savaş/manevra savaş ayrımı önem kazanmaktadır. Sivil toplumun güçlü olduğu ABD gibi Batı toplumlarında rızai hegemonyanın kazanılabilmesi için şiddetsiz, sivil itaatsizlik gibi uygulamalarla görünür hale gelen bu hareketin, ele geçirilecek mevzileri iyi belirleyerek vereceği mevzi savaşını amacına ulaşana kadar sürdürmesi gerekmektedir. Ancak Gramşiyen bakış açısına göre söz konusu toplumsal hareket sivil toplumun bu kadar güçlü olduğu bir toplumda ortaya çıkmasaydı, örneğin Doğu toplumlarından birinde ortaya çıksaydı, başarıya ulaşmak için şiddet içeren eylemlere de başvurusu gerekebilirdi ki örnek olay incelememizin başında belirttiğimiz gibi Mısır'da ve Tunus'ta yaşanan toplumsal hareketlerde şiddet unsurları da devreye girmiş ve her ne kadar hegemonik sınıfı değiştirdiği söylenemese de devlet başkanlarını yerinden etmiştir.

OWS protesto hareketini Gramşiyen bakış açısıyla incelerken değerlendirmemiz gereken bir nokta da OWS'nin, Gramsci'nin hegemonya kavramının karşısına koyduğu, hiçbir egemen sınıfın, içerisinde hegemonya kurmadığı, hegemonik olmayan toplum koşullarını tanımlayan pasif devrime sebep olup olmadığıdır. Neoliberalizmin ABD sivil toplumu içindeki hegemonik durumunu OWS'nin değiştirememiş olmasından, OWS hareketi başlamadan önceki hegemonik yapının aynı şekilde devam ediyor olmasından, pasif devrime yol açmadığı söylenebilir.

OWS'de vurgulanması ve incelenmesi gereken bir başka nokta “Biz %99‘uz” sloganıyla ortaya konulan kolektif kimliktir. OWS'nin yarattığı kolektif kimlik ile Gramşiyen hegemonya kavramı birbirine bağlantılıdır. Toplumdaki mevcut güç ilişkilerinden türeyen ve bir “diğer”in varlığı üzerinden yaratılan “biz” kavramı ile işleyen kimlik olgusu hegemonya mücadelesinin bir çıktısı olarak tanımlanmaktadır (Townshend, 2004, s.270). YTH'in de kimlik kavramını görünür kılma konusunda önemli katkılar sağladığı söylenebilir. “YSH'lar yeni ya da daha önceleri zayıf olan bir kimlik boyutunun ortaya çıkış sürecini yansıtmaktadır. Şikâyetler ve mobilize edici

faktörler işçi sınıfı hareketini karakterize eden ekonomik konulardan çok, kimlik sorunlarıyla ilişkili kültürel ve sembolik meseleler üzerinde yoğunlaşmaktadır” (Johnston, Laraña, Gusfield, 1994, s.136). Ancak bu noktada sivil toplumdaki temel ayrışmanın ve bundan doğan tahakkümün temelinin üretimin toplumsal ilişkilerinden kaynaklanan toplumsal güçler arasında olduğu düşüncesi arka planda bırakılmakta ve kimliğin de dâhil olduğu “tahakkümün çoklu ve birbiriyle örtüşen gerçekliğine karşı koyan bir sosyal teori olarak post-Marksizm”in (Boggs, 1986, s.16) hatasına düşülmektedir.

“Biz %99‘uz” sloganıyla ortaya konulan bir başka nokta ise ortak duyuları (*common sense*) birbiriyle çelişen hatta çatışan insanlardan oluşan çoğul bir yapı meydana getirmesi ve onların ortak duyusunu sağduyu/aklıselim (*good sense*) yoluyla birbirleriyle bağlantı kurdurarak [karşıt-hegemonya sürecinde ezilen kesimin bilinci (*subaltern consciousness*) ile] uyumlu hale getirme başarısıdır (Rehmann, 2014, s.9). Örneğin, insanlar bir yandan, mali borçların sürdürülemez olduğunu, hükümetin özellikle kırsal kesimdeki yoksullar, siyahîler ve diğer azınlıklardan oluşan yanlış insanlar için fazla harcama yaparak ülkeyi felakete sürüklediğini, işlerini Hispanik göçmenlere kaptırdıklarını düşünürken (*common sense*), diğer yandan kapitalizmin finans sektörünü esas suçlu olarak görüp (dahası kapitalizmin kendisinin sürdürülemez olduğuna dair artan şüphe bulunmaktadır) zenginlerle yoksullar arasındaki gelir farkının farkına varmaktadırlar (*good sense*) (Rehmann, 2013, s.10-11).

“Biz %99‘uz” sloganıyla ilgili ortaya konması gereken bir başka nokta da hareketin bu sloganıyla ABD’deki %1’lik kesimi oluşturan en zenginlere yönelik bir protesto oluşudur. Hareket her ne kadar küreselleşme karşıtı bir söyleme sahip olmasa da neoliberal küreselleşmenin herkese yarar sağlayacağı yönünde düşünce ve inanç sahibi küreselleşme yanlılarının tezine tezat oluşturduğu düşünülmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle yayılan neoliberalizmden daha fazla yararlanarak mevcut pozisyonlarını kazandığı/sürdürdüğü veya güçlendirdiği düşünülen %1’lik kesimin bu ayrıcalıklı pozisyonundan rahatsız olan ve kendisini biz %99‘uz diye tanımlayan bir nüfus kesimi neoliberalizmin merkezinde yaşamaktadır.

Her ne kadar son 30-40 yıl içinde Batı toplumlarında görülen muhalif toplumsal hareketlerde politik formlardan kültürel alana kayma (Melucci, 1985, s.81) söz konusu olsa da OWS hareketinin, insanların kültürel alandaki rahatsızlıkları nedeniyle ortaya çıktığını söyleyemeyiz. Ağırlıklı olarak siyasal ve ekonomik sıkıntıların dile getirildiği gözlenmektedir. Toplumsal hareketlerde kültür söz konusu olduğunda ortaya konması

gereken şey, Neo-Gramşiyen beklenti; hegemon sınıfın hâkim ideolojisi olan neoliberalizmin rıza ile, kültürel emperyalizm yoluyla dayattığı Anglo-Amerikan değerlerinin ve (moda, müzik, dans, film, yiyecek, vb yoluyla) tüketim mallarının yayılmasını ve kitlesel iletişim teknolojilerini de kullanarak algı yönetimi/beyin yıkamayı nasıl yaptığının farkına varılarak hegemonyasının devamı için kazandığı rızanın devam etmesine engel olacak şekilde hegemonik bilinç temelinde (sınıfsal) örgütlenme ile bu hegemonyaya karşı çıkmaktır. Bu durum, işçi sınıfının düzen tarafından sindirildiği ve bu düzen için artık bir tehdit unsuru oluşturmadığı şeklinde düşüncelere sahip Frankfurt Okulu temelli Eleştirel Teori savunucularına karşılık Marksist ve Neo-Gramşiyen akımların dayanak noktalarını sağlamlaştıracaktır.

Sonuç olarak, mevcut hegemonik düzenin merkezi durumundaki ABD’de düzenden duyulan rahatsızlık, halkın %99’luk çoğunluğunu temsil ettiğini iddia eden bir toplumsal hareket olan OWS tarafından her ne kadar görünür hale gelmiş olsa da eylemlerinde devamlılık göstermemektir. Siyasi gücü elde edebilmeleri için gerekli örgütlenme yapısı ve eylem planı olmaksızın aynı isimle (OWS ile) yeniden bir araya gelmeleri durumunda ya da kadınlık üzerinden cinsiyet (Women’s March) ve derinin rengi (Black Lives Matter) gibi kimlikleri ön plana çıkaran toplumsal hareketlerle ayrışmayı derinleştirmeleri ve sınıfsal bilinçten uzak durmaları halinde hegemonik düzeni değiştirmek gibi bir başarıya yapısal olarak ulaşamayacaklardır.

OWS hareketinin incelendiği ve Neo-Gramşiyen bakış açısıyla değerlendirildiği bu bölümün ardından sonuç ve öneriler bölümü ile çalışma genel anlamıyla değerlendirilecektir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mısır ve Tunus'taki Arap Baharı hareketlerinden esinlenerek 2011 yılı Eylül ayında ABD'nin New York şehrindeki ünlü finans merkezi Wall Street'te "Biz %99'uz" sloganıyla meydanlarda görülen protesto hareketinin mevcut dünya düzeninin hegemon gücü pozisyonundaki ABD'de ortaya çıkması Uİ disiplini ve UEP açısından önemli bir gelişmeydi. OWS hareketi ile ABD sivil toplumunda hegemon neoliberal düzenin işleyişinden duyulan rahatsızlığın dile getirilmesi/görünür hale gelmesi özgürleştirici güçlerin kültürel değişim için vereceği uzun soluklu bir mücadele ile alternatif dünya düzeninin kurulmasının başlangıcı olacağı savunulmaktadır.

Bu toplumsal hareketin açıklanması ve anlamlandırılmasında temel olarak Neo-Gramşiyen Eleştirel Teori'den faydalanılmıştır. Bu teorinin en önemli savı mevcut dünya düzeni de dâhil tarihsel süreçteki dünya düzenlerini, (mevcut düzende hegemonik sınıf olan burjuvazinin temsilcisi ve aygıtı durumundaki) devletlerden bir veya birkaçının diğerleri üzerinde kurduğu tahakküm anlamındaki Gramşiyen hegemonya kavramına dayanarak hegemonik düzen şeklinde tanımlamasıdır. Her hegemonik düzenin ilgili tarihsel süreçteki üretim ilişkilerinden türeyen toplumsal güçlerin mücadeleleriyle biçimlenen sivil toplum ve devlet yapılarıyla birlikte uluslararası boyutta bir tarihsel blok/yapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods örgütleri (IMF ve Dünya Bankası) ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlarla somutlaşan ABD hegemonyasının kurduğu yeni dünya düzeninde, 1970'lerde Fordist üretimden Post-Fordist üretime geçilmesiyle üretimin merkezden çevreye kayması şeklinde değişiklik meydana gelmiştir. Buna ek olarak 1980'lerde ortaya konan neoliberal politikalarla desteklenen küreselleşmenin de etkisiyle Uİ'nin temel aktörü konumundaki devletler arasındaki ilişkilerin karmaşık bir hal almasıyla dünya düzeni krizlere karşı kırılgan hale gelmiştir. Yaklaşık yarım yüzyıldır da sorgulanmakta, hegemonyası sarsılmaktadır. Her ne kadar SSCB'nin çökmesiyle birlikte ABD'nin uluslararası sistemde üstünlüğü varmış gibi görünse de özellikle Vietnam Savaşı yenilgisinin ABD ekonomisinde yarattığı olumsuz etkiler, OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını artırması ile yaşanan kriz, ABD dolarının altına dönüştürülebilirliğinin sona erdirilmesi ile birlikte Bretton Woods sisteminin çökmesi, gelişmekte olan ülkelerin bir NIEO ihtiyacını ortaya koymaları, Keynesyen müdahaleci

ekonomi politikalarından vazgeçilmesi ve üretimin merkezden çevreye kayması ve sendikaların etkisinin zayıflatılmasıyla toplumsal güçler arasındaki çelişkinin derinleşmesi gibi gelişmeler ABD hegemonyasının sarsıldığının ve sorgulandığının işaretleri sayılabilir. Bu gelişmelerin sonucu olarak 2008 yılında yaşanan ve dünya çapında pek çok ülkede yüksek oranlı işsizlik ve ulusal ekonomilerin iflası ile birlikte durgunluğa sebebiyet veren ekonomik kriz ABD içinde de düzenden duyulan rahatsızlığın görünür hale gelmesini sağlamıştır.

Karşıt-hegemonik meydan okuma ile sosyal adalet isteyen ve böylece alternatif dünya düzeninin kurulmasının başlangıcı olarak mevcut hegemonyanın merkezi ABD'nin sivil toplumunda kendini gösteren bu protesto hareketi ile –her ne kadar şu anda aktif olmasa da- özgürleştirici güçlerin dönüşüm için vereceği mücadelenin uzun soluklu olacağı düşünülmektedir. Ancak Neo-Gramşiyen anlamda karşıt-hegemonik bir yapılanmanın inşası için sivil toplumun dönüşmesi gerekmektedir. Bu noktada önce aydınlara, sonra da protesto hareketinin katılımcılarına düşen önemli görevler olduğu düşünülmektedir. Öncelikle bu protesto hareketinin katılımcılarının üretim biçiminden doğan toplumsal ilişkiler temelinde düşünerek sınıf bilincine ve sonrasında hegemonik bilince erişmeleri gerekmektedir ki burada aydınların sınıf bilincinin kazanılması için yol göstermesi, liderlik yapması gerekmektedir. OWS katılımcılarının en azından sınıf bilincine erişmeleri neticesinde neoliberal ideolojinin kültürel emperyalizm ile dayattığı değerlerden ve kitlesel iletişim araçlarıyla ideolojik algı yönetimi ve beyin yıkaması yapmasına fırsat verilmeyecektir. Bu ideolojik mücadeleyi verirken cinsiyet, etnisite, din, milliyet gibi farklı kimliklerin burjuvazi ve onun aygıtları tarafından ön plana çıkarılması ile düzene karşı muhalefetin bölünmesine izin vermeyecek şekilde bilinçlenme ve organizasyon da gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken noktalara reformizm ve revizyonizm kavramlarının yarattığı illüzyonlar da dâhildir. Yine OWS katılımcılarının siyasal olarak etkili olabilmeleri için Neo-Gramşiyen bakış açısı ile örgütlenmelerini lidersiz yapılanmadan ideolojisi sınıfsal temele dayanan bir öncü parti şeklindeki yapılanmaya dönüştürmeleri beklenmektedir. Bu öncü partinin bilgiyi (ideaları) organik olarak bağlı olduğu sınıf lehine yeniden örgütleyerek öznelarası anlamlar ve kolektif imajlar ile maddi olanakları işçi sınıfı ideolojisine uygun hale gelecek şekilde dönüştürmeleri gerekecektir. Ayrıca, sınıf bilincine erişecek katılımcıların sivil toplumda aşağıdan yukarıya doğru bir süreçle dönüşüm için verecekleri mücadelede tahakküm altındaki sınıflarla iş birliği içinde olabilmeleri için onların rızasını kazanmaya çalışmaları, ele geçirilmesi gereken mevzileri dikkatle

belirlemeleri ve verilecek mevzi mücadelesini kararlılıkla sürdürmeleri gerekmektedir. Bu toplumsal/protesto hareketi yoluyla ABD sivil toplumunda ulusal bazda böyle bir karşıt-hegemonik dönüşümün gerçekleşmesi durumunda küreselleşmenin ve üretimin uluslararasılaşmasının da etkisiyle küresel sivil toplumda benzer bir dönüşüm mümkün hale gelecek ve tahakküm altındaki sınıfların hegemonyanın sahibi olduğu yeni bir tarihsel yapının kurulması gerçekleşebilecek ve uluslararası ilişkilerin yeniden yapılanması söz konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T.W. (1974). *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*, E.F.N. Jephcott (Çev.). London, NewYork: Verso Books
- Adorno, T.W. & Horkheimer M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*, N. Ülner & E. Öztarhan Karadoğan (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Amadeo, K. (2018). What Was the Bank Bailout Bill? Cost, Impact, How It Passed, <https://www.thebalance.com/what-was-the-bank-bailout-bill-3305675> erişim tarihi 28.05.2019
- Anderson, P. (1977). The Antinomies of Antonio Gramsci. *New Left Review*, 100, 5-78
- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, (R. Boztemur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi
- Bağla, L. (1977). Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu. *Birikim Dergisi*, 23, 84-92
- Balardini, F. (2012). The Self-Destructive Logic of Capitalism and the Occupy Movement. *Socialism and Democracy*, 26(2), 35-38
- Baylis, J. & Smith, S. (2001). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, New York: Oxford University Press
- BBC (2016). Spanish election: PP wins most seats but deadlock remains, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36632276> erişim tarihi 28.05.2019
- Beyer, G. (2012). Solidarity and Occupy Wall Street: A Tale of Two Movements. *Political Theology*, 13(1), 5-13
- Black, J. (2007). *Great Powers and the Quest for Hegemony: The World Order Since 1500*, Taylor&Francis e-Library
- Boggs, C. (1986). *Social Movements and Political Power: Emerging Forms of Radicalism in the West*, Philadelphia: Temple University Press
- Briziarelli, M. & Guillem S. M. (2014). The Counter-Hegemonic Spectacle of Occupy Wall Street: Integral State and Integral Struggle. *IC Revista Científica de Información y Comunicación*, 11, 145-166
- Bülbül, K. (2009). McDonaldlaştırmaya Giriş. *Küreselleşme: Temel Metinler*, Orion Kitabevi, 371-390

- Captain, S. (2011). The Real Role of Anonymous in Occupy Wall Street, <https://www.fastcompany.com/1788397/real-role-anonymous-occupy-wall-street> erişim tarihi 29.04.2019
- Carnoy, M. (1984). Gramsci and the State, *The State and Political Theory*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 65-88, E. D. Ozan (Sayı Sor.). M. Yetiş (çev.). Gramsci ve Devlet, *Praksis*, 2001 (3), 252-278.
- Cohen, J. (1985). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. İn K. Çayır (Haz.) (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* sf. 109–129, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Cox, R.W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. R. Keohane (ed.) (1986) *Neorealism and Its Critics*, pp.204–254, New York: Columbia University Press
- Cox, R.W. (1983). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Millenium: Journal of International Studies*, 12, 162–175
- Cox, R.W. (1999). Civil Society at the Turn of the Millenium: Prospects for an Alternative World Order. *Review of International Studies*, 25(1), 3–28
- Cox, R.W. (2002). Power and Knowledge: Towards a New Ontology of World Order. *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*, pp. 76-95, London and Newyork: Routledge
- Çayır, K. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Dalpino, C.E. (2001). Does Globalization Promote Democracy?: An early assessment. Brookings Institution Article, <https://www.brookings.edu/articles/does-globalization-promote-democracy-an-early-assessment/> erişim tarihi 29.04.2019
- Dorrien, G. (2012, March 12). Occupy the Future. *America*, 12–16
- Eaton, J. (1996). *Ekonomi Politik* (Ş. Yalçın, Çev.). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları
- Engels, F. (2003). *Anti-Dühring* (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları (Orijinal baskı, 1973)
- Eralp, A. (2004). *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Ferguson, T. (1984). From Normalcy to New Deal. *International Organization*, 38(1), 41-94
- Gill, S. & D. Law (1989). Global Hegemony and the Structural Power of Capital. *International Studies Quarterly*, 33(2), 475–499

- Gill, S. (2000). Toward a Postmodern Prince? The Battle in Seattle as a Moment in the New Politics of Globalisation. *Millennium: Journal of International Studies*, 29, 131-140
- Gill, S. (2003). Neo-Liberalism and the Shift Towards a US-Centred Transnational Hegemony, in H. Overbeek (ed.) (2003). *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-Liberalism in the 1980s*, pp. 246-282, Taylor&Francis e-Library (First publication, 1993)
- Graeber, D. (2011). You're creating a vision of the sort of society you want to have in miniature, https://www.washingtonpost.com/blogs/ezra-klein/post/youre-creating-a-vision-of-the-sort-of-society-you-want-to-have-in-miniature/2011/08/25/gIQAXVg7HL_blog.html?utm_term=.7f469365d6f3 , erişim tarihi 29.04.2019
- Gramsci, A. (2011a). *Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları Seçmeler*, (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları
- Gramsci, A. (2011b). *Hapishane Defterleri*, (Cilt 1). (E. Ekici Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları, (Orijinal Baskı, Buttigieg J. A., Ed., 1992, New York: Columbia University Press)
- Gramsci, A. (2012a). *Hapishane Defterleri*, (Cilt 2). (B. Baysal Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları, (Orijinal Baskı, Buttigieg J. A., Ed., 1996, New York: Columbia University Press)
- Gramsci, A. (2012b). *Hapishane Defterleri*, (Cilt 3). (B. Baysal Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları, (Orijinal Baskı, Buttigieg J. A., Ed., 1996, New York: Columbia University Press)
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri*, (Cilt 4). (B. Baysal Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları, (Orijinal Baskı, Buttigieg J. A., Ed., 1996, New York: Columbia University Press)
- Hardt, M.& Negri A. (2011). *Çokluk - İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Orijinal Baskı, 2004)
- Hatem, M.F. (2012). The Arab Spring Meets the Occupy Wall Street Movement: Examples of Changing Definitions of Citizenship in a Global World. *Journal of Civil Society*, 8(4), 401-415
- Hay, C. & Marsh, D. (1999). Introduction: Towards a New (International) Political Economy? *New Political Economy*, 4(1), 5-22

- Held, D. & McGrew A. (2008). Giriş: Büyük Küreselleşme Tartışması in D. Held and A. McGrew (eds) *Küresel Dönüşümler*, sf. 7-69. Ankara: Phoenix
- Hobden, S. & Jones, R.W. (2001). Marxist Theories of International Relations. in J. Baylis & S. Smith (eds) (2001). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, pp. 200-221, New York: Oxford University Press
- Hoffman, M. (1987). Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate. *Millenium – Journal of International Studies*, 16(2), 231-249
- Horkheimer, M. (2002). *Critical Theory: Selected Essays*, O’Connell A. J. and Others (Trans.). New York: The Continuum Publishing Company
- IMF Staff (2008). Globalization: A Brief Overview,
<https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm> erişim tarihi 29.04.2019
- Iranzo, A. & Farné, A. (2013). Occupy Movements in the Media. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 25(3), 384-391
- Jackson, R. & Sørensen G. (2013). *Introduction to International Relations – Theories and Approaches*, United Kingdom: Oxford University Press.
- Jensen, M.J. & Bang, H.P. (2013). Occupy Wall Street: A New Political Form of Movement and Community? *Journal of Information Technology & Politics*, 10(4), 444-461
- Johnston, H., Laraña E. & Gusfield J. (1994). Kimlikler, Şikâyetler ve Yeni Sosyal Hareketler, K. Çayır (Haz.) (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*, sf. 131–161, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Juris, J.S., Ronayne, M., Shokooh-Valle, F. & Wengronowitz, R. (2012). Negotiating Power and Difference within the 99%. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4), 434-440
- Kazgan, G. (2015). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kerton, S. (2012). Tahrir, Here? The Influence of the Arab Uprisings on the Emergence of Occupy. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4), 302-308
- Keyman, F. (2004). Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark, in A. Eralp (der.) *Devlet, Sistem ve Kimlik*. Sf. 227-260. İstanbul: İletişim Yayıncılık

- Khor, M. (2000). Globalization and The South: Some Critical Issues, UNCTAD Discussion Papers No.147, April 2000 http://unctad.org/en/docs/dp_147.en.pdf erişim tarihi 29.04.2019
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era, *International Studies Quarterly*, 33 (3), 235-254.
- Lenin, V.I. (2009). *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (C. Süreya, Çev.) Ankara: Sol Yayınları (Orijinal Baskı, 1916)
- Liboiron, M. (2012). Tactics of Waste, Dirt and Discard in the Occupy Movement. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4), 393-401
- Linklater, A. (1992). The Question of the Next Stage in International Relations Theory: A Critical-Theoretical Point of View. *Millennium-Journal of International Studies*, 21, 77-98
- Maharawal, M.M. (2013). *Occupy Wall Street and A Radical Politics of Inclusion*, *The Sociological Quarterly*, 54(2), 177-181
- Marx, K. (2011). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları (Orijinal Baskı, 1859)
- Marx, K. & Engels, F. (2010). *Alman İdeolojisi [Feuerbach]*, (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları (Orijinal Baskı, 1845-46)
- Melucci, A. (1985). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması, K. Çayır (Haz.) (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* sf. 81-107, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Melucci, A. (1994). A Strange Kind of Newness: What's 'New' in New Social Movements? in E. Laraña, H. Johnston ve J. Gusfield (eds.) *New Social Movements: from Ideology to Identity*. (pp: 101-130). Philadelphia, PA: Temple University Press
- Miller, R. C. (2008). *International Political Economy: Contrasting World Views*, London & New York: Routledge
- Moolakkattu, J.S. (2009). Robert W. Cox and Critical Theory of International Relations. *International Studies*, 46(4), 439-456
- Morton, A.D. (2003a). Social Forces in the Struggle over Hegemony: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 15(2), 153-179

- Morton, A.D. (2003b). Structural Change and Neoliberalism in Mexico: “Passive Revolution” in the Global Political Economy. *Third World Quarterly*, 24(4), 631-653
- Morton, A.D. (2006). The Grimly Comic Riddle of Hegemony in IPE: Where is Class Struggle? *Political Studies Association*, 26(1), 62–72
- Neulieb, C. (2011). But What Do They Want?, <https://www.commonwealmagazine.org/what-do-they-want> erişim tarihi 29.04.2019
- Nikitin, P.I. (2005). *Ekonomi Politik*, (H. Konur, Çev.) Ankara: Sol Yayınları
- Occupy Wall Street (2011). <http://occupywallst.org/> ve <http://occupywallstreet.net/learn> erişim tarihi 28.05.2019
- Overbeek, H. & Pijl, K. (2003). Restructuring Capital and Restructuring Hegemony: Neo-liberalism and the Unmaking of the Post-War Order, in H. Overbeek (ed.) (2003). *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-Liberalism in the 1980s*, pp. 246-282, Taylor&Francis e-Library (First publication, 1993)
- Özdemir, A.M. (2010). *Ulusların Sefaleti: Uluslararası Ekonomi Politığe Marksist Yaklaşımlar*, Ankara: İmge Kitabevi
- Pickerill, J. & Krinsky, J. (2012). Why Does Occupy Matter? *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4), 279-287
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (K. Somer, Çev.) Ankara: Savaş Yayınları (Orijinal Baskı, 1977)
- Przeworski, A. (1981). Democratic Socialism in Poland? *Studies in Political Economy*, 5(1), 29-53
- Rehmann, J. (2013). Occupy Wall Street and the Question of Hegemony: A Gramscian Analysis. *Socialism and Democracy*, 27(1), 1-18
- Rengger, N. & Thirkell-White, B. (2007). Still Critical After All These Years? The Past, Present and Future of Critical Theory in International Relations. *Review of International Studies*, 33, 3-24
- Rohgalf, J. (2013). Democracy of the Many? Occupy Wall Street and the Dead End of Prefiguration. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 14(2), 151-167
- Rosenberg, J. (2005). Globalization Theory: A Post Mortem. *International Politics*, 42, 2-74

- Rowe, J.K. & Carroll, M. (2014). Reform or Radicalism: Left Social Movements from the Battle of Seattle to Occupy Wall Street. *New Political Science*, 1-23
- Rupert, M. (2006). Reflections on Some Lessons Learned From A Decade of Globalisation Studies. In A. Payne (Ed.). *Key Debates in New Political Economy* (pp. 32-56). Oxon: Routledge
- Sassoon, A.S. (Der.) (2012). *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, (M. K. Coşkun, B. Şentürk, O. Kamiloğlu, Ç. Erdoğan, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları (Orijinal Baskı, 1982)
- Schein, R. (2012). Whose Occupation? Homelessness and the Politics of Park Encampments. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4), 335-341
- Steger, M.B. (2006). *Küreselleşme*, (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları (Orijinal Baskı, 2004)
- Synder, M. (2011). Solid Evidence That Occupy Wall Street Is A Communist Movement Run By Socialists Who Wish To Bring Down The Free Enterprise System, <http://endoftheamericandream.com/archives/solid-evidence-that-occupy-wall-street-is-a-communist-movement-run-by-socialists-who-wish-to-bring-down-the-free-enterprise-system>, erişim tarihi: 29.04.2019
- Şalom Gazetesi (2017). Francis Fukuyama: "Demokrasinin niteliği geriledi" <http://www.salom.com.tr/haber-102397-francis-fukuyama-quotdemokrasinin-niteligi-gerilediquote.html> (erişim tarihi 29.04.2019)
- Tabb, W.K. (2012). Extending Occupy Wall Street's Message and Critique. *International Critical Thought*, 2(3), 265-275
- Tremayne, M. (2014). Anatomy of Protest in the Digital Era: A Network Analysis of Twitter and Occupy Wall Street. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 13(1), 110-126
- Townshend, J. (2004). Laclau and Mouffe's Hegemonic Project: The Story So Far. *Political Studies*, 52, 269-288
- United Nations Development Programme (2016). Human Development Report 2016: Human Development for Everyone. UNDP web sitesi, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (erişim tarihi 28.05.2019)

- Vacca, G. (2012). Aydınlar ve Marksist Devlet Teorisi, A.S. Sassoon (der). *Gramsci 'ye Farklı Yaklaşımlar*, (M.K. Coşkun, B. Şentürk, O. Kamiloğlu ve Ç. Erdoğan, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları (sf:35-70) (Orijinal Baskı,1982)
- Wallerstein, I. (2008). 2008: Demise of Neoliberal Globalization, <http://iwallerstein.com/2008-the-demise-of-neoliberal-globalization/>, erişim tarihi: 29.04.2019
- Wallerstein, I. (2011). The Fantastic Success of Occupy Wall Street, <https://www.iwallerstein.com/fantastic-success-occupy-wall-street/> (erişim tarihi 29.04.2019)
- Welty, E.E. (2014). Occupy Wall Street as “American Spring”? *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 26(1), 38-45
- White, M. (2016). Protests won't stop Trump. We need a movement that transforms into a party, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/14/protests-donald-trump-democracy-party> , erişim tarihi: 29.04.2019
- Woods, N. (2001). International Political Economy in an Age of Globalization, in John Baylis and Steve Smith (eds). *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, pp.277-297, New York: Oxford University Press Inc, 2001.
- World Bank (2018). Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle. Washington, DC: World Bank. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Dünya Bankası web sitesi: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf> erişim tarihi 28.05.2019
- Xinning, Z. (2013). On the First Anniversary of Occupy Wall Street Movement: Gains, Losses and Perspectives. *International Critical Thought*, 3(1), 133-138
- Yangfang, T. (2012). A Review of the ‘Occupy Wall Street’ Movement and Its Global Influence. *International Critical Thought*, 2(2), 247–254

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Sinem TOPRAK
Doğum Tarihi ve Yeri: 03.07.1985, Adana
E-Posta : topraksinem@gmail.com, snmtprkhun@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

2011-2019 : Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler A.B.D. (Yüksek Lisans derecesi)
2003-2008 : Hacettepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (Lisans derecesi)
2000-2003 : Seyhan Rotary Anadolu Lisesi, Adana

İŞ DENEYİMLERİ

Ocak 2019- : Marsa Yağ San. ve Tic. A.Ş. (Tedarik Zinciri Direktörlüğü, Satınalma Uzmanı), Adana
Ekim 2014-Eylül 2018: Sasa Polyester Sanayi A.Ş. (Tedarik Zinciri Bölümü, Satınalma Uzmanı), Adana
Ekim 2008-Nisan 2011: Akbank T.A.Ş. Adana Şubesi (Bireysel Müşteri İlişkileri Yöneticiliği Birimi – Yönetici Yardımcısı)

İLGİ ALANLARI : Ülkemizdeki ve uluslararası alandaki gelişmeleri takip etmek (İlgili gazete, dergi ve makaleleri okumak), müzikle uğraşmak, yolculuk yapmak, kültür ve sanat etkinliklerini takip etmek (Sinema, tiyatro, sergi, konser, vb).

ALDIĞI SEÇMELİ DERSLER: Diplomatik İngilizce, Etnisite ve Milliyetçilik, Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı, Uluslararası İlişkilerde Sorun Çözme, Amerikan Dış Politikası, Orta Doğu Politikaları, Balkan Politikaları, Uzak Doğu Politikaları, Latin Amerika Politikaları, Su Politikaları, Avrupa Bütünleşmesi, Türkiye-ABD

İlişkileri, İnsan Hakları, Uluslararası Organizasyonlar,
Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler

REFERANSLAR

A. Serdar Erenler

Kumport Liman Hizmetleri ve Lojistik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Satınalma Bölümü,
Satınalma Müdürü

Tel: +90 532 788 89 63

Murat Çınkır

Nitto Bento Bantçılık San. Ve Tic. A.Ş., Lojistik Bölümü, Lojistik Müdürü

Tel: +90 533 76 52 71, +90 538 546 10 62

H. Oğuzhan Öz

Sasa Polyester Sanayi A.Ş., Özel Polimerler ve Kimyasalları İşletmesi ile MTR
İşletmesi Yatırımlarından Sorumlu Başkan

Tel: +90 542 676 92 96, +90 537 854 18 85